

06
\$54

ISSN 2227-7242 (Print),
ISSN 2304-9685 (Online)

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірник наукових праць

*Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*

ВИПУСК 5

2014

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірник наукових праць

Випуск 5

Виходить 2 рази на рік ♦ ♦ ♦ ♦ ♦ Заснований у січні 2012 р.

Антропологічні шукання

Філософія культури і освіти

Соціальна філософія і філософія історії

Філософія науки і техніки

Історія філософії

Дніпропетровськ

2014

Засновник:

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Хміль В. В., доктор філософських наук

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР

Варшавський О. П., кандидат
філософських наук

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ (УКРАЇНА):

Власова Т. І., Колесникова Т. О., Корабльова О. В., Решетніченко А. В., Токовенко О. С.,
Малівський А. М., Кривчик Г. Г., Лях В. В.

ІНОЗЕМНІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Корабльова О. В. (Фінансовий університет при уряді РФ, Російська Федерація), Кац Л. А.
(Хайфський університет, Ізраїль), Воронов В. В. (Даугавпілс, Латвія)

Збірник наукових
праць

Збірник зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory, науково-метричних системах
DOAJ, Google Scholar, eLIBRARY.RU
Друкується за рішенням вченої ради університету від 26.05.2014 р.,
протокол № 10

Видавець

Дніпропетровський національний університет залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна (м. Дніпропетровськ)
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи КВ № 18742-7542Р
від 05.01.2012 р.

Адреса засновника
та редакції

вул. Лазаряна, 2, кім. 468, Дніпропетровськ, Україна, 49010
тел.: (056) 373-15-88, e-mail: e-library@b.diit.edu.ua, ojs.diit@gmail.com
сайт журналу: <http://ampr.diit.edu.ua>

Видання публікується з 2012 р.

© Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна, 2014

© Колесникова Т. О., обкладинка, 2014

Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна

**АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ
ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**(АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ
ФИЛОСОФСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ)**

Сборник научных трудов

Выпуск 5

Выходит 2 раза в год ♦ ♦ ♦ ♦ Основан в январе 2012 г.

Антропологические искания

Философия культуры и образования

Социальная философия и философия истории

Философия науки и техники

История философии

Днепропетровск

2014

Учредитель:

ДНЕПРОПЕТРОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА ИМЕНИ АКАДЕМИКА В. ЛАЗАРЯНА

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Хмель В. В., доктор философских наук

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Варшавский А. П., кандидат философских наук

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ (УКРАИНА):

Власова Т. И., Колесникова Т. А., Решетниченко А. В., Токовенко А. С., Маливский А. Н.,
Кривчик Г. Г., Лях В. В.

ИНОСТРАННЫЕ ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Кораблёва Е. В. (Финансовый университет при правительстве РФ, Россия), Кац Л. А. (Хайфский университет, Израиль), Воронов В. В. (Даугавпилс, Латвия)

Сборник научных
трудов

Сборник зарегистрирован в международном каталоге периодических изданий Ulrichsweb™ Global Serials Directory, научно-метрических системах DOAJ, Google Scholar, eLIBRARY.RU

Печатается по решению ученого совета университета от 26.05.2014 г., протокол № 10

Издатель

Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна (г. Днепропетровск)

Свидетельство субъекта издательского дела КВ № 18742-7542Р от 05.01.2012 г.

Адрес

ул. Лазаряна, 2, ком. 468, Днепропетровск, Украина, 49010,

учредителя

тел.: (056) 373-15-88, e-mail: e-library@b.diit.edu.ua, ojs.diit@gmail.com;
сайт журнала: <http://ampr.diit.edu.ua>

Издание публикуется с 2012 г.

© Днепропетровский национальный университет
железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна, 2014

© Колесникова Т. А., обложка, 2014

Dnipropetrovs'k National University of Railway Transport
named after Academician V. Lazaryan

**ANTROPOLOGIČNÌ VIMÌRI
FÌLOSOFS'KIH DOSLÌDŽEN'**

**(ANTHROPOLOGICAL MEASUREMENTS OF
PHILOSOPHICAL RESEARCH)**

Proceedings Scientific publication

Issue 5

Comes out 2 times a year ♦ ♦ ♦ ♦ ♦ Founded in January 2012

Anthropological Searching

Philosophy of Culture and Education

Social Philosophy and Philosophy of History

Philosophy of Science and Technology

The History of Philosophy

Dnipropetrovs'k

2014

Founder:

DNIPROPETROVSK NATIONAL UNIVERSITY OF RAILWAY TRANSPORT
NAMED AFTER ACADEMICIAN V. LAZARYAN

EDITOR-IN-CHIEF

Khmil V. V., Ph.D

CONTRIBUTING EDITOR

Varshavskiy A. P., Ph.D

EDITORIAL BOARD MEMBERS (UKRAINE):

Vlasova T. I., Kolecnykova T. O, Reshetnichenko V. A., Tokovenko S. A., Malivskiy A. M.,
Krivchik G. G., Liakh V. V.

FOREIGN MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Korableva E. V. (Financial University under the Government of the Russian Federation, Russian Federation), Kats L. A. (University of Haifa, Israel), Voronov V. V. (Daugavpils, Latvia)

Proceeding Scientific	Proceeding is registered in the International Catalogue of periodicals Ulrichsweb TM Publication Global Serials Directory, research and metric systems DOAJ, Google Scholar, eLIBRARY.RU Published according to the Academic Council decision of the University from 26.05.2014, Protocol no. 10
Publisher	Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (Dnipropetrovsk) Certificate of Publisher KB no. 8742-7542P from 05.01.201
Address of the Founder	Str. Lazaryana, 2, room 468, Dnipropetrovsk, Ukraine, 49010, tel.: (056) 373-15-88, e-mail: e-library@b.diit.edu.ua, ojs.diit@gmail.com; journal website: http://ampr.diit.edu.ua

Edition is being published since 2012

© Dnipropetrovsk National University of Railway
Transport named after academician V. Lazaryan,
2014

© Kolesnykova T. O, cover, 2014

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

УДК 316.728+304.444

Е. В. ХОДУС^{1*}

^{1*} Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ИНТЕРПАССИВНОСТЬ КАК СУБЪЕКТИВНЫЙ ЭФФЕКТ СОВРЕМЕННОЙ МЕДИАКУЛЬТУРЫ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

Цель работы. В рамках настоящей статьи исследовательский интерес фиксируется непосредственно на обстоятельствах тематизации обращения к личному/приватному как интерпассивной практике субъективного жизнетворчества, опосредованной современными медиадискурсами. **Методология.** Методологическими основаниями исследования современного опыта субъектности являются эвристические возможности «онтологического поворота» в социальной теории, позволяющего рассматривать субъектность не как данность, а как процессуальный феномен, перформативность, существующую в условиях нестабильных онтологий, мире без гарантий, опосредованном, при этом, медийными репрезентациями. Особый акцент делается на деконструкции традиционных оппозиций «объективное/субъективное», «публичное/приватное», «активное/пассивное». Отсюда – особый интерес к проблематике приватности как «месту», в котором современный субъект нестабильных онтологий предпочитает реализовывать свою самость. Обосновывается необходимость учитывать кроме рациональных оснований формирования субъектности эмоциональные, социокультурные компоненты. На эпистемологическом уровне такой подход предполагает признание различных видов качественных, интерпретативных, герменевтических процедур как релевантных и эвристичных для интерпретации культурных аспектов существования субъектности. **Научная новизна.** Доказывается, что в условиях современной медийной культуры субъект оказывается не столько пассивным созерцателем, наблюдателем, собирателем информации и событий, репрезентированных соответствующими заинтересованными агентами. Он одновременно активно воспроизводит себя в форме «осознаваемой приватности», допускающей особый режим переживания приватных эмоций «наедине со всеми». Осознаваемая приватность, хотя и оставляет за индивидом право индивидуального контроля над личным пространством и личным высказыванием (к примеру, через личный и индивидуальный электронный доступ к цифровой репрезентации реальности), тем не менее, предполагает определенные техники «публикации» себя. Ставится вопрос об интерпассивной природе подобной практики субъективного жизнетворчества. **Выводы.** Предлагаемая исследовательская оптика позволяет утверждать, что человек остается мирообразующим существом, активно конструирующим свою персональную реальность, однако, когда такая реальность оказывается опосредованной медийными репрезентациями, жизненный мир превращается в готовый код, соответственно, активное конструирование становится излишним. Напротив, интерпассивность как «активность через другого» становится определяющим принципом отношения к миру.

Ключевые слова: субъектность, медиатизация, приватность, спектализация, интерпассивность

Актуальность темы исследования

Последние десятилетия отмечены стремительным ростом информационно-коммуникативных технологий. Эти технологии стали одним из основных факторов, определяющих не только технологические, но и культурно-антропологические параметры организации современного социума, меняющих порядок взаимодействия, как на уровне социальных институтов, так и на уровне индивидуальных практик. Анализируя воздействие современных медийных технологий на общество, Г. Маклюэн показывает, что «новые средства и технологии, посредством которых мы расширяем и выносим себя вовне, составляют в

совокупности колоссальную хирургическую операцию, проводимую на социальном теле. Следует принимать во внимание неизбежность того, что во время операции изменению подвергается вся система» [9, с.36-35]. Медиа сегодня не просто изображают социальную действительность, но и многократно вмешиваются в ее смысловые характеристики, превращаясь при этом в одну из основных инстанций социализации общества: они формулируют актуальные общественные мессиджи, ориентируют в отношении доминантных ценностей и представлений о желательной нормальности. Именно медиа устанавливают сегодня «правила чувствования» в том смысле, что придают образное (в первую очередь) и вербальное выражение

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

социальным изменениям с помощью производства желаний, иллюзий, настроений, чувств, которые имеют огромное воздействие на аудиторию. Онтологический парадокс тотальной медиатизации реальности заключается в том, что этот процесс разрушает традиционное противопоставление объективного и субъективного, публичного и частного, активного и пассивного, трансформируя герменевтический горизонт современного повседневного опыта бытийствования. Как пишет С. Жижек: «этот опыт базируется на трех линиях разделения: между «настоящей жизнью» и ее механической симуляцией; между объективной реальностью и нашим ложным (иллюзорным) ее восприятием; между моими мимолетными волнениями, чувствами, состояниями, и так далее, и незыблемым стержнем моего Я» [7, с. 229]. Границы между каждой из этих пар находятся сегодня под угрозой. Такое исчезновение границ ставит под угрозу, прежде всего наше элементарное восприятие «Я» как неповторимой единичности/автономии (обладающей тем, что принадлежит мне и контролируется только мною; приватное «я» в этом случае есть все то, что не является предметом законной обеспокоенности других) в ее отношении с общим/внешним (тем, что мы безболезненно для самости можем предъявить пристальному взгляду «другого»). Традиционная оппозиция и разведение публичной и приватной сферы сегодня перевернуты, о чем, к примеру, говорит и П. Вирно: «То, что было строго разделено, смешивается, накладывается одно на другое. Трудно сказать, где заканчивается коллективный опыт и где начинается опыт индивидуальный. Трудно отделить общественный опыт от так называемого частного» [3, с. 16]. С точки зрения сегодняшних реалий, сама приватность как право индивидов быть наедине с самими собой оказывается весьма проблематичной.

Характерным симптомом тотальной медиатизации реальности является трансформация самого характера субъективации как процесса, посредством которого индивид раскрывает свою самость. В современных условиях с одной стороны – происходит прогрессирующая субъективизация как процесс освобождения собственного «Я» на основе свободного выбора. В этом

смысле медийное поле культуры действительно предоставляет нам изобилие опций для активной персонализации собственных желаний, суждений, способностей и даже идентичностей. К примеру, особенности коммуникации в социальных сетях нарушают привычную морально-узаконенную норму «одна личность – одно тело» и позволяют вписать «Я» во множество тел, существующих в/вне единой личности. С другой стороны – наблюдается противоположно направленный процесс – прогрессирующая экстернализация жесткого стержня субъективности в том смысле, что приватное «Я» стремительно утрачивает статус собственно частного (тайного, интимного, скрытого). Среднестатистический индивид посредством медийных дискурсов оказывается как бы "вывернутым наружу". Согласно актуальной модальности, такой индивид уже не самодостаточен, фокус его внимания находится во внешнем/публичном пространстве, приватизированном медиа. В свою очередь интегрированность современного индивида в симулятивную/ виртуальную сеть социальных коммуникаций стимулирует не столько активную, сколько ре-активную сторону его субъектности.

Цель исследования

Соответственно в рамках настоящей статьи исследовательский интерес фиксируется непосредственно на обстоятельствах тематизации «обращения к личному/ приватному» как интерпассивной практике субъективного жизнетворчества, опосредованной современными медиа-дискурсами. Заметим, что социальные и антропологические эффекты «цифровой культуры» - тема активной научной рефлексии, присутствующая в работах Д. Белла, И. Кастельса, Г. Маклюэна, П. Верильо, З. Баумана, Р. Сенета, Ж. Бодрийяра. В целом критически оценивая процессы «тотальной информатизации», исследователи отмечают постоянно растущее влияние визуального компонента, прежде всего на структуру ментального комплекса индивида вследствие усиления роли «новых медиа». В мир новых медиа включаются: всемирная паутина и интернет сайты, мультимедиа, компьютерные игры, интерактивные инсталляции в искусстве, компьютерная анимация, цифровое видео и фотография,

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

фотореалистическая графика, кино и интерфейс, человек-компьютер, медиакентавры, основанные на конвергенции "новых" и "старых" медиумов [9].

Изложение основных результатов

Итак, в условиях современного социума совершенно очевидно, что место индивида в общественной жизни – и как автора (то есть в отношении с другими), и как субъекта (то есть в его отношении с самим собой) – стало значительнее, чем прежде, обусловлено ситуацией «медиатизации» реальности. Речь идет о технологиях виртуализации реальности как о феномене конца XX века, об опосредовании человеческих взаимодействий цифровой репрезентацией, непрерывно проникающей в нашу повседневную жизнь и существенно меняющей механизмы социального конструирования. Телевидение и другие «мейнстримовые» медиа создают новую реальность, преобразуя общество в пространство гиперсимволической интеракции, где исчезают границы между образом, симулякр и реальностью. Новая реальность воспринимается как другая, но полноправная часть объективной реальности. Описывая логику социальной жизни в условиях позднекапиталистического потребительского общества, С. Жижек отмечает, что «материальная реальность, которую все мы видим и ощущаем, является виртуальной, порождаемой и управляемой гигантским мегакомпьютером, к которому все мы присоединены» [6, с. 198]. Таким образом, ментальный ландшафт современного общества превращается в хаотическое множество созданных на цифровой основе символов, образов, звуков, заголовков и всех связанных с ними значений, порождая специфическое переживание мира – мира – как хаоса, лишённого причинно-следственных связей и ценностных ориентиров, «мира децентрированного», предстающего сознанию в виде разрозненных и неупорядоченных фрагментов [8].

В обозначенных социокультурных обстоятельствах медийные культурные формы превращаются во влиятельных агентов социализации, «продвигая» актуальные визуально видимые и опознаваемые культурно-символические коды – ценности, устремления, типы, идентитеты и создавая, наряду с

паноптической (в терминологии М. Фуко), синоптическую конституцию общества. Синоптикон как современный механизм власти представляет собой переход от ситуации, когда меньшинство наблюдало за большинством, к ситуации, когда все происходит с точностью до наоборот [1, с. 76-79]. Если главной задачей Паноптикона (как метафоры для определения общества в значении жесткой дисциплинарной системы) было прививать членам общества дисциплину и заставить их вести себя по единому образцу на основе использования силовой власти, то Синоптикону (как новой форме социального контроля) принуждать никого не нужно – он действует методом соблазна. Интерактивность «новых медиа» превращает теперь наблюдаемых в наблюдателей. Как показывает З. Бауман «где бы они ни были, и куда бы ни направлялись, у них есть возможность – и желание – подключиться к экстерриториальной сети, позволяющей большинству наблюдать за меньшинством» [1, с. 78].

Не случайно для описания ценностной картины социальной жизни сегодня все чаще используется метафора «спектакля/театрализации». Реальная человеческая жизнь все больше приобретает сценический характер. Этот факт отмечает Ги Дебор, утверждая, что в обществе происходит фактическая инверсия реальности и спектакля: «понятие спектакля объединяет и объясняет огромное множество видимых явлений. Спектакль, рассматриваемый согласно его собственной организации, есть утверждение видимости, утверждение всякой человеческой, то есть социальной жизни как видимости» [5, с. 25]. Следуя логике Ги Дебора, множественность определений спектакля можно свести к следующей дефиниции, выражающей наиболее характерные черты понятия: спектакль есть род деятельности, который заключается в том, чтобы говорить от имени других; чем больше человек созерцает происходящее вокруг, тем менее он живет своей собственной жизнью, меньше понимает смысл своего собственного существования и осознает собственные желания. Спектакли включают множество проявлений, среди которых драматизация публичных событий, обширный поток визуальной продукции, экстравагантное поведение, мегасобытия и т.д. Многие исследователи подчеркивают, что спектакли

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

все в большей степени моделируют политическую и социальную жизнь. Живя в обществе спектакля, индивид не создает себя (процессы социализации и идентификации — лишь видимость, порожденная легитимирующими такое общество дискурсами), а создает своеобразную независимую силу или мощь. Ги Дебор прямо называет наш мир «реально обращенным», где истинное есть момент ложного, где под влиянием царящего вокруг спектакля сама действительность, заполняемая созерцанием спектакля, изменяется и в самой себе репродуцирует зрительный порядок. Неизбежное следствие тотальной театрализации повседневности заключается в том, что индивид «внезапно начинает подозревать, что мир, в котором он живет, является спектаклем, разыгрываемым перед ним, чтобы убедить его в реальности этого мира, а люди, окружающие его, в действительности простые актеры, занятые в гигантском представлении» [6, с. 196]. Таким образом, понятие спектакля акцентирует внимание на переходе к перенасыщенному образами обществу, где реклама, развлечения, масс медиа и другие виды индустрии культуры все в большей степени определяют социальную жизнь, вытесняя живой опыт и активное социальное участие.

Такая медийная интервенция в различные сферы социальной жизни и лакуны повседневности приводит к своеобразной антропологической реверсии: приспособляясь к пространству медиакультуры, человек сам становится сервисным механизмом, обслуживающим воспроизводство и развитие технологической машины. Человек мутирует, становясь по образному выражению Г. Маклюэна "половым органом машинного мира". Более того, возникает особое эротическое тяготение между медиа/техно объектами и людьми. Г. Маклюэн настаивает, что подобное обращение означает блокирование нервной системы, отключение рациональной регуляции и активности восприятия, что ведет к преобладанию бессознательной нарциссической апатии (наркотический эффект медиа). Очевидно, что логика спектализации коренным образом меняет мировосприятие современного индивида. Согласно Ги Дебору, интенсивность социальных и технологических изменений в соединении со скоростью изменяющихся телевизионных образов

способствуют превращению непосредственного опыта в абстрактные образы и создают постоянную эфемерность, фрагментированность и разорванность социального бытия. В условиях «общества развлечений» люди пассивно «потребляют» образы, переставая быть творческими и мыслящими индивидами [5, с. 84]. В итоге общество спектакля, производимое посредством современной технологии, создает предпосылки для абстрактной и мистифицированной реальности, когда люди становятся наблюдателями своих собственных жизней, исполнителями ролей, живущими в условиях атомизации и всеобщего отчуждения.

В таких условиях доминирующей формой субъективного переживания реальности, опосредованной актуальным медийным дискурсом, становится прогрессирующая инфантилизация как практика «ухода в приватность/частное», где приватность выступает пространством «глобального бегства», местом своеобразного освобождения от постоянного гнета чувства долга, обязанностей, присущих высоко-рационализированным социальным системам. Инфантильные индивиды отличаются более слабым «Я», неспособным на независимость, социальную солидарность, их отличает ослабленная эмоциональная привязанность к другим при одновременном стремлении к конформному поведению. При этом такое «инфантильное Я» оказывается необычайно восприимчивым, особенно внушаемым и легко попадает под влияние рекламы, авторитетных лидеров [11]. Слабое «Я» (инфантильные, нарциссические индивиды) могут быть легко объединены в эрзацные формы коллективности, лишённые реальной солидарности.

Пример такой формы коллективности — сообщества, возникающие на основе компьютерных коммуникаций; они существуют и действуют преимущественно как движение текстов и образов на плоскости экрана, за которым, однако, четко просматривается существование некоторой социальной структуры. Для многих людей виртуальное общество даже более реально, чем "реальный" социум, поскольку виртуальная жизнь становится прибежищем эскапизма, бегства от реальности опостылевшей повседневности - "места, где я не могу жить" - с ее проблемами на работе, финансовыми

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

трудностями, неприятностями в семье и личной жизни, с ее страхами, болью и горестями. В этом случае виртуальное общение дает возможность замаскироваться, спрятаться, создать иллюзорную идентичность, например, с помощью фотографий (при этом тщательно отобранных и отредактированных), которые мы выкладываем на своих страницах в «Facebook», «В контакте», «Одноклассниках», «ЖЖ» и т.д. с целью эффектно самопрезентовать себя, привлечь внимание к себе. При этом социальное одобрение выражается в комментариях к фотографиям, в количестве людей, нажавших кнопку "Мне нравится", да и просто в числе лиц, посетивших твою страницу. У кого этих "знаков внимания" много, тот успешен и социально адекватен, у кого мало – тот аутсайдер.

В результате современный индивид выступает не только в качестве вечного зрителя, но и вечного актера, участвующего в грандиозной постановке. Этот факт отмечает и Ж. Бодрийяр, утверждая, что «зрители в наше время становятся актерами, они заменяют собой исполнителей главных ролей и под взором средств массовой информации ставят свой собственный спектакль, гораздо более завораживающий, чем обычное представление» [2, с. 114]. Отсюда, к слову, небывалая популярность уже который год разнообразных талант-шоу на украинском ТВ – одаренные и не очень украинцы спешат попасть в телевизор. Телевидение все больше апеллирует к приватному/личному, сосредотачивает свое внимание на ток-шоу, реалити-шоу, «реальном телевидении», то есть на программах, выводящих на экран «обычных людей», которые рассказывают о себе, о своем личном опыте или проживают на площадке свою повседневную жизнь. Факт представления на телевидении слова не общественным фигурам, а обыкновенным, ничем не примечательным людям, представляет собой значимый поворот в отношениях между сферой общественного и частного.

Распространение подобных телевизионных форм, а также культуры интернета, в любом случае дает основания говорить о том, что произошла "революция контроля", которая невероятно быстро сделала дискурсивные практики общения "многих-со-многими" и универсальный доступ в глобальную телекоммуникационную сеть естественной

(привычной, незамечаемой) частью повседневной жизни. Вся эта индивидуальная свобода и персонализация имеют следствием возможность обходить многие препятствия и уклоняться от внешнего контроля [4]. Теперь каждый становится хозяином своей жизни и должен выработать жизненные ориентиры, совершив свой выбор. Поэтому личный опыт приобретает центральное значение. Однако собственный опыт может быть адекватно оценен лишь в сравнении его с опытом других людей. Отсюда значение разнообразных медиаинститутов как практик разделения чужого опыта и сопоставления с ним собственной жизни. Эти медиаинституты как формы «обобщенного другого» фундаментально изменяют соотношение между сферой человеческого и его окружением, детерминируя появление виртуальной социальности, которую можно рассматривать как вариант «осознаваемой приватности» (в отличие от реальной/ настоящей приватности, возникающей из реальной изоляции, из помещения самого себя за закрытые двери, глухие стены). Осознаваемая приватность вырастает из ощущения того, что пока другие, возможно, смотрят на тебя, тебе разумнее притвориться, что это не так. То есть ирония ситуации заключается в том, что осознаваемая приватность, хотя и оставляет за индивидом право индивидуального контроля над личным пространством (к примеру, через личный и индивидуальный электронный доступ к цифровой репрезентации реальности), тем не менее, предполагает определенные техники «публикации себя», включающие режим вовлеченности (в терминологии Л. Тевено), основанный на принципе «наедине со всеми».

Выводы

Таким образом, в мире всепроникающей цифровой реальности пространство приватного/личного, опосредованное «новыми медиа», существует в промежуточном режиме вовлеченности/задействованности (как способе практической координации социальных взаимодействий), одновременно сочетающем собственно приватность, основанную на доверии, близости и публичное обоснование (оправдание). Частное и публичное становятся пространственно переплетающимися, приватность, как таковая радикально трансформируется. Наиболее интимные проявления

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

частной сферы теряют свой персональный характер части внутреннего мира человека. Многие из того, что раньше носило сугубо приватный характер, начинает существовать вне физического тела – в виде цифровой информации, оставляемой личностью в информационном пространстве как социальной сцене, информации, которая все больше направлена на управление производимым впечатлением.

В таком контексте было бы ошибочным рассматривать «уход в приватность» как сугубо пассивную практику житнетворчества. Скорее такая практика интерпассивна в том смысле, что современный индивид, будучи активно вовлеченным в поле медийной культуры в качестве зрителя, существует как некая двойственность – как пассивность и активность одновременно. Как замечает С. Жижек: «я больше не сижу, просто уставившись в экран, я все больше взаимодействую с ним, вступаю с ним в диалогические отношения (от выбора программ через участие в дебатах в виртуальном сообществе, форумах по интересам до непосредственного влияния на сюжет в так называемых «интерактивных нарративах»)» [7, с. 203]. Мультимедийные коммуникационные сети позволяют огромному количеству людей выйти за пределы их приватного мира, особым образом участвовать в событиях, разыгрываемых в медийном «спектакле». Процесс этот весьма увлекателен и зачастую зрители полностью отождествляют себя со зрительским местом, отсюда возникает чувство уверенности в собственной, в том числе и физической, неуязвимости. Например, революционные события зимы 2014 года в Киеве – штурм Майдана, обстрелы баррикад, люди наблюдали непосредственно как зрелище с выражением живого интереса на лице, несмотря на то, что их собственная жизнь находилась под непосредственной угрозой. Зритель слишком привык, что, смотря на экран, он находится с другой стороны событий. Интерпассивность как раз и проявляет себя в том, что наблюдая медийное шоу, современный индивид продолжает вести свое повседневное существование – зарабатывать деньги, делать карьеру, испытывать разнообразные эмоции, но посредством «Другого», делающего что-то вместо меня. Согласно логике С. Жижера интерпассивность есть нечто иное как «активность через другого». Раскрывая

природу интерпассивности, Жижек отмечает, что «необходимым дополнением моего активного взаимодействия с объектом вместо пассивного наблюдения за шоу является ситуация, когда объект забирает у меня, лишает меня моей собственной пассивной реакции удовлетворения (или грусти, или смеха). Когда объект сам непосредственно «наслаждается шоу» вместо меня, освобождая меня от наложенной супер-эго обязанности наслаждаться самому» [7, с. 201].

Ирония ситуации в том и состоит, что превращаясь в «манипулируемый узел желаний», современный индивид испытывает чувства неудовлетворенности, страх перед пустотой, отсутствие событий. Разумеется, события происходят всегда и везде. Но иногда время кажется «полотном, на котором сохнут краски. Пустота времени – это пустота мысли» [10, с. 41]. По мысли Л. Свендсена, причина коренится в недостатке персонального смысла и «именно этим объясняется то, что все объекты и события мы воспринимаем как готовые коды» [10, с. 43]. Человек – мирообразующее существо, активно конструирующее свою персональную реальность, однако, когда такая реальность оказывается опосредованной медийными репрезентациями, жизненный мир превращается в готовый код, соответственно, активное конструирование становится излишним.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бауман, З. Глобализация. Последствия для человека и общества [Текст] / З. Бауман. – М.: Изд-во «Весь мир», 2004. – 188 с.
2. Бодрийяр, Ж. Прозрачность зла [Текст] / Ж. Бодрийяр. – М.: Добросвет, КДУ., 2006. – 258 с.
3. Virno, Paolo. A Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life. - New York: Semiotext (e) / Foreign Agents, 2003 – 117 s.
4. Галкин, Д.В. Современные исследования цифровой культуры (вместо предисловия к переводу фрагмента книги Чарли Гира "Цифровая культура") [Электронный ресурс] / Д.В. Галкин // Гуманитарная информатика: Открытый междисциплинарный электронный журнал. – 2007. – Вып.2. – Режим доступа: <http://huminf.tsu.ru/ejurnal/magazine/2/galkin2.htm> – Загл. с экрана.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

5. Дебор, Г. Общество спектакля [Текст] / Г. Дебор – М.: Логос, 2000. – 224 с.
6. Жижек, С. Добро пожаловать в пустыню Реального! [Текст] / С. Жижек // 13 опытов о Ленине. – М.: Ad Marginem, 2001. – С. 196-212.
7. Жижек, С. Чума фантазий [Текст] / С. Жижек: пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2014. – 388 с.
8. Ильин, И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм [Текст] /И.П. Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 413 с.
9. Маклюэн, М. Понимание медиа: Внешние расширения человека [Текст] / М. Маклюэн. – М.: Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2003. – 464 с.
10. Свендсен, Л. Философия скуки [Текст] / Л. Свендсен. – Москва Прогресс – Традиция, 2003. – 256 с.
11. Хоркхаймер, М. Диалектика просвещения [Текст] / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. – М. – СПб., 1997. – 456 с.

О. В. ХОДУС^{1*}^{1*} Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІНТЕРПАСИВНІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНИЙ ЕФЕКТ СУЧАСНОЇ МЕДІАКУЛЬТУРИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Мета роботи. У рамках наданої статті дослідницький інтерес фіксується безпосередньо на обставинах тематизації звернення до приватності як інтерпасивної практики суб'єктивного досвіду життєтворчості, опосередкованого сучасними медіадискурсами. **Методологія.** Методологічною підставою дослідження сучасного досвіду суб'єктності є евристичні можливості «онтологічного повороту» у соціальній теорії, що дозволяє розглядати суб'єктність не як даність, а як процесуальний феномен, певну перформативність, існуючу в умовах нестабільних онтологій, світу без гарантій, опосередкованому, медійними репрезентаціями. Особливий акцент робиться на реконструкції традиційних опозицій «об'єктивне/суб'єктивне», «публічне/приватне», «активне/пасивне». Звідси – безпосередній інтерес до проблематики приватності як «місця», в якому сучасний суб'єкт нестабільних онтологій прагне реалізовувати свою самість. **Наукова новизна.** Доводиться, що в умовах сучасної медійної культури суб'єкт виявляється не стільки пасивним спостерігачем, збирачем інформації та подій, репрезентованих відповідними зацікавленими агентами. Він одночасно активно відтворює себе у формі «усвідомлюваної приватності», яка допускає особливий режим переживання приватних емоцій «наодинці з усіма». Усвідомлювана приватність, хоча і залишає за індивідом право індивідуального контролю над особистим простором і особистим висловлюванням (наприклад, через особистий та індивідуальний електронний доступ до цифрової репрезентації реальності), проте, передбачає певні техніки «публікації» себе. Ставиться питання про інтерпасивну природу подібної практики суб'єктивного життєтворчості. **Висновки.** Пропонована дослідницька оптика дозволяє стверджувати, що людина залишається світоутворюючою істотою, яка активно конструює власну персональну реальність, однак, в разі, коли така реальність виявляється опосередкованою медійними репрезентаціями, життєвий світ перетворюється на готовий код, відповідно, активне конструювання стає зайвим. Навпаки, інтерпасивність як «активність через іншого» стає визначальним принципом ставлення до світу.

Ключові слова: суб'єктність, медіатизація, приватність, спекталізація, інтерпасивність

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

H. V. KHODUS^{1*}^{1*} Oles Honchar Dnepropetrovsk National University (Ukraine)**INTERPASSIVITY AS A SUBJECTIVE EFFECT OF MODERN MEDIA-CULTURE: TO THE STATEMENT OF PROBLEM**

The purpose. In this article, research interest is fixed directly on the circumstances theming access personal / private as interpassivity practice of subjective life and creativity, which are mediated by modern media discourse. **Methodology.** Methodological base of research of contemporary experience of subjectivity is heuristic "ontological turn" in social theory, which allows to consider the subjectivity not as a reality (given), but as a procedural phenomenon, performativity, which exist in conditions of unstable ontologies, world without guarantees, indirect, thus, mass-media representations. Particular emphasis is placed on the deconstruction of traditional oppositions "objective/subjective", "public/private", "active/passive". As a result, a special interest in issues of privacy as "the place" in which the modern subject unstable ontology prefers to realize its self. **Scientific novelty.** It is proved that in the modern media culture, the subject is not so much a passive spectator, observer, collector information and events to represent relevant interested agents. He also actively reproduces itself in a form of "perceived privacy", which allows special mode of the experiences of private emotions "alone with everybody." Perceived privacy, although the individual reserves the right to individual control over personal space and personal statement (for example, through personal and individual electronic access to digital representations of reality), however, suggests certain techniques of "publication" themselves. It is the question of the interpassivity nature of such practices subjective life and creativity. **Conclusions.** Proposed research optics suggests that the person remains - the world-making being, who actively constructs their personal reality, however, when this reality is mediated by media representations, life world turns into a ready code, respectively, the active construction becomes superfluous. On the contrary, interpassivity as «activity through another» becomes the defining principle of relationship with the world.

Keywords: subjectivity, mediatization, privacy, performance, interpassivity

REFERENCES

1. Bauman, Z. *Globalizatsiia. Posledstviia dlia cheloveka i obshchestva* [Globalization. The Human Consequences]. Moscow, Ves mir Publ., 2004. 188 p.
2. Bodriyyar, Zh. *Prozrachnost zla* [The Transparency of Evil]. Moscow, Dobrosvet Publ., 2006. 258 p.
3. Virno, Paolo. *A Grammar of the Multitude: For an Analysis of Contemporary Forms of Life.* - New York: Semiotext (e)/ Foreign Agents, 2003 – 117 p.
4. Galkin, D. *Sovremennye issledovaniya tsifrovoi kultury (vmesto predisloviia k perevodu fragmenta knigi Charli Gira "Tsifrovaia kultura")* [The modern studies of digital culture]. Gumanitarnaia informatika: Otkrytyi mezhdistsiplinarnyi elektronnyi zhurnal, 2007, vol. 12. Available at: <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/2/galkin2.htm>.
5. Debor, G. *Obshchestvo spektaklia* [Spectacle Society]. Moscow, Logos Publ., 2000. 224 p.
6. Zhizhek, S. *Dobro pozhalovat v pustyniu Realnogo!* [Welcome to the Desert of the Real]. Moscow, Fond Pragmatika kultury Publ., 2002. 160 p.
7. Zhizhek, S. *Chuma fantaziy* [Plague of Fantasies]. Kharkov Gumanitarnyy tsentr Publ., 2014. 388 p.
8. Ilin, I. *Poststrukturalizm. Dekonstruktivizm. Postmodernizm* [The Poststrukturalizm. Deconstruction. Postmodernism]. Moscow, Intrada Publ., 1996. 413 p.
9. Maklyuen, M. *Ponimanie media: Vneshnie rasshireniia cheloveka* [Understanding Media: The Extensions of Man]. Moscow, Kanon-press-Ts, Kuchkovo pole Publ., 2003. 256 p.
10. Svendsen, L. *Filosofia skuki* [The philosophy of boredom]. Moscow, Progress, Traditsiya Publ., 2003. 256 p.
11. Khorkkhaymer, M., Adorno, T. *Dialektika prosveshcheniia* [Dialectic of Enlightenment]. Moscow, 1997. 456 p.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

УДК 316.37

О.Г. СЛАДНЕВА^{1*}^{1*}Национальная металлургическая академия Украины (Днепропетровск)

ХАРИЗМА: РЕЛИГИОЗНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Цель работы. Проблемой данной работы является анализ воздействия харизматических личностей на общество через призму религии. Цель статьи заключается в осмыслении актуальности религиозного смысла харизмы в наши дни через не устаревающую связь с такими экзистенциалами человеческого бытия как вера, надежда и любовь. **Методология.** Методология данной работы содержит следующие познавательные подходы: компаративистский, герменевтический, диалектический, структуралистский. **Научная новизна.** Новизна данной работы заключается в исследовании связи экзистенциалов человеческого бытия (веры, надежды, любви) и харизмы. Харизматические личности как избранные являются идеалами в обществе. Именно они являются его движущими силами, поскольку оказывают непосредственное влияние на народ. Народ же, в свою очередь, нуждается в них как в источниках веры, надежды и любви, совокупность которых является залогом счастья. Особенно ярко это явление отражено в религиозной сфере жизни общества. **Выводы.** Выявлено, что понятие харизмы существует и в других мировых религиях и имеет общие черты. Показано, что современное понятие харизмы является отличным от понятия «христианской» харизмы. Однако, сегодня как две тысячи лет назад, харизматики несут веру, надежду и любовь в души их последователей, делая их счастливыми.

Ключевые слова: религиозная харизма, вера, надежда, любовь, религиозный идеал, счастье.

Актуальность

Большинству людей, употребляющих слово «харизма», было бы очень трудно объяснить его значение, поскольку ныне, когда оно стало модным, харизматичными стали объявлять всех, кто хоть как-то выделяется из общей массы людей. Слово приобрело такой широкий и пространственный смысл, что, в сущности, уже равным счетом ничего не означает. О харизме сегодня говорят как о полезном качестве личности, которое очень помогает в построении карьеры и, соответственно, способствует материальному благополучию. Харизматичный сегодня значит успешный. Кроме того, наличие такого редкого качества очень тешит личное самолюбие, поскольку оказывать влияние и управлять хочет каждый, но не каждый может. Об истинном предназначении этого явления, феномена мало кто задумывается. А ведь харизма весьма обременяющий «подарок». И дается она не для обогащения и славы, а для более возвышенных целей.

Религиозные искания личности нашли свое место в творчестве В.С. Соловьева, Л.Н. Толстого и Ф.М. Достоевского. Феномен религиозной харизмы в своих трудах освещали М.М. Волобуева, Н.А. Швецова. Экзистенциальные и религиозные переживания

личности в своих трудах описывали Г. Марсель, Э. Фромм, К. Ясперс, Н.А. Бердяев и др. Проблему развития у личности харизмы исследовали Н. Энкекльманн и О.Ф. Кабэйн.

Цель исследования

К сожалению, так мало исследована связь экзистенциального и харизмы личности, а также актуальность религиозного смысла харизмы в наш век псевдохаризмы.

Поэтому в данном исследовании имеют место следующие цели: выявить изначальный смысл харизмы (в частности с позиции христианской теологии), ее миссию в обществе; показать связь экзистенциалов человеческого бытия (веры, надежды, любви) и харизмы; показать актуальность религиозного христианского смысла харизмы в наше время.

Методология

К методологическим подходам, применяемым в данной работе, относятся: компаративистский, герменевтический, диалектический, структуралистский.

Изложение основного материала

Человечество вот уже на протяжении нескольких тысяч лет существует на планете Земля. Однако человек никогда не был до конца приспособлен к полноценной жизни,

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

всегда был «чужим». Стихия убивает его, и он не может бороться с ней в одиночку. Если другим обитателям планеты – представителям флоры и фауны вовсе не требуется каких-то особых средств для поддержания жизни (кроме пищи, воды и укрытия, разумеется), то человеку необходимо множество, выдуманных им самим же вещей (одежда, удобства, лекарства, в конце концов, деньги, без которых достать все вышеперечисленное весьма проблематично). А с недавних времен получение образования и дальнейший поиск высоко оплачиваемой работы являются насущными проблемами практически каждого представителя человеческой породы. Поэтому забота о материальной составляющей личности вызывает у человека бесконечную тревогу.

Также печально обстоят дела и с духовной и социальной составляющими – в обществе богатых и бедных, сильных и слабых, здоровых и больных человеку тяжело существовать, не нарушая внешней и внутренней гармонии. Несправедливость, лишения, страх, боль, смерть... Порой этого слишком много в человеческой жизни. Безусловно, много и хорошего, прекрасного, светлого, но горечь страданий всегда приумножает негатив и отравляет жизнь. Несомненно, велико было наказание Адаму, Еве и их потомкам владеть жалкое и тяжелое земное существование и в итоге умереть, вовсе исчезнуть, кануть в небытие. Таким образом, на протяжении всей истории, личность постоянно сталкивается с проблемой отчуждения.

Первобытный человек однажды столкнулся с проблемой: он не мог осознавать свои связи с окружающими его миром и другими людьми. Расставить все на свои места смогла религия, появившаяся немногим позже самого человека. Следующей ступенью отчужденности стало разделение труда как предпосылка возникновения цивилизации. Переход примитивного труда в работу, первобытной общины в общество стали переходом от первобытного, примитивного человека к человеку социального типа. Таким образом, еще первобытный человек чувствовал себя чуждым миру. Сейчас мы, конечно же, не представляем себе жизнь без разделения труда и социальной дифференциации, но на заре человечества это было ново, непонятно и к этому необходимо было прийти, дабы развиваться дальше.

Античность – время великих войн и великих героев. Этим все и сказано. Победы в бесконечных войнах, контрибуции, военные трофеи и подвиги во имя вечной славы выступали на первый план, отстраняя другие человеческие ценности. И тогда рождается понятие свободы (пока только не «свободы для», а «свободы от») и демократия. Особое значение по Э. Фромму имеет античная трагедия как форма драматизации главнейших сторон человеческого бытия, с воплощением в образах тех самых извечных вопросов, которые осмысляет философия или теология. Трагедия как попытка преодолеть отчуждение и вернуться к подлинным основам человеческого бытия. Здесь в художественной, драматической форме представлены важнейшие проблемы человеческого существования; и зритель (впрочем, он не был зрителем в нашем, современном смысле слова, то есть потребителем) приобщался к действию, переносился из сферы повседневного в область общечеловеческого, ощущал свою человеческую сущность, соприкасался с основой основ своего бытия [17, с. 230-233].

В Европе в Средние века и Новое время появились новые проблемы отчуждения. Инквизиция, христианская схоластика, «охота на ведьм» духовно угнетали личность человека, его жизнь и свободу. Спасение души тогда является основной идеей существования. Любые проявления заботы о своей телесной оболочке расцениваются как дьявольское наваждение. Высокая смертность, малая продолжительность жизни и страх преждевременной смерти в качестве еретика – то, что регулировало и ограничивало свободу деятельности человека, запрещая ему жить полную, «греховную» жизнью.

Появление и развитие капитализма, а с ним и рост свобод, и развитие технологий породили «атомизацию» общества. Человек ценится как рабочая сила, труд становится не добровольным, а вынужденным. К. Маркс об отчужденном труде пишет, как о внешнем труде, в процессе которого человек себя отчуждает, приносит себя в жертву, сам себя истязает. [9, с. 41-174]

Отчуждение от природной жизни происходит и сегодня. Наряду с вышеописанными социальными институтами над человеком ныне господствуют деньги. Посему современное общество стало

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

обществом потребления, развлечения и удовольствия. При всем этом оно, по иронии судьбы, не стало счастливым.

Г. Марсель когда-то писал: «Ситуация в мире такова, что все мы вовлечены в драму бытия, в его предельные значения и смыслы. Мы не зрители мира и тем более бытия, мы его участники» [6, с. 198–211]. Посему, находясь в такой сложной ситуации, человеку ничего не остается, как во что-то/кого-то верить, на что-то/кого-то надеяться и что-то/кого-то любить. В случае «кого-то» выступают люди и, особенно, харизматики, поскольку именно они имеют и серьезный авторитет, и магнетическое влияние.

С позиции христианской философии, харизма является Божьим даром, который получает личность для реализации своей земной миссии. Слово «харизма» пришло к нам из церковной сферы, в Библии им обозначается то, что получили апостолы в помощь от Иисуса Христа. Христос поставил перед ними задачу – идти по миру и проповедовать идеи новой религии. Для этого Он посодействовал, чтобы апостолы получили харизму – особую благодать, способность влиять на других людей, увлекать их, вести за собой. Харизма дает им уникальное право давать веру, надежду и любовь.

Эта "благодать" наделяла человека исключительными чертами для исполнения предназначения, миссии и обязывала его посвятить себя своему призванию [12, с. 509]. Упоминание о ней есть в Библии. О ней говорит апостол Павел в Послании к Римлянам: «И как, по данной нам благодати, имеем различные дарования» (Римлянам 12:6), а также апостол Петр в Первом Послании: «Служите друг другу, каждый тем даром, какой получил, как добрые домостроители многоразличной благодати Божией» (1 Петра 4:10) в Новом Завете [11, с. 188].

Таким образом, она объединяла в себе девять особых даров Святого Духа, излитых им на апостолов в Иерусалимском храме на празднике пятидесятницы. Духовные дары Святого Духа включают дар мудрости (разумения), дар учительства, дар пророчества, дар различения добрых и злых духов, дар языков, дар толкования (объяснения), дар служения, дар пастырства (управления), дар чудес (Рим. 12, 3-9) [2].

Особая божья благодать, не что иное, как уникальная способность влиять на других (незнакомых) людей, увлекать их, вести за собой. Таким образом, харизма порождает возможность дарить веру, надежду и любовь человечеству.

Согласно христианским канонам союз Веры, Надежды и Любви для человека является «залогом» спасения. В западной и отечественной философской традиции вера, надежда и любовь, как известно, являются «положительными» экзистенциалами человеческого бытия. Если рассматривать их связь с харизмой каждый по отдельности и в совокупности, то получаются весьма интересные выводы.

Любовь. У каждого человека с ней свои счеты. У кого-то есть дорогие сердцу люди, у кого-то – дорогие сердцу вещи. В принципе, в мире отчужденных отношений человек может жить и без любви, без любви к человеку. Конечно же, его жизнь будет не особенно яркой, какой она могла бы быть с наличием в ней объекта обожания. Однако полностью исключить любовь никак не получится. По З. Фрейду отсутствие живого предмета любви однозначно порождает у человека перенос (сублимацию) энергии на любовь к предмету неживому – занятию, делу, детищу. Кстати, многие известные харизматики были несчастны в любви, не имели семьи, иногда были совершенно одиноки. Может быть, именно поэтому их харизма не погасла, не утонула в семейной идиллии.

Однако любовь к Богу является отдельной и не менее важной темой для рассуждений. В мире слишком много атеистов и людей, вспоминающих о Боге только в самых крайних случаях. Но, тем не менее, любовь к Богу и любовь к ближнему вот уже на протяжении двадцати веков неизменно являются главными принципами праведной жизни и спасения души. Более того, любовь к ближнему покоится на любви к Богу, ведь Бог, наделяя апостолов харизмой, делился с ними своей любовью к людям – своим детям. То есть харизма несла также божью любовь, которая должна была способствовать обращению людей в истинную веру и привести их души к спасению. Кроме того, любовь, как и девять даров святого Духа является высшим из даров и есть условие объединения всех других в одной личности (1-е Коринфянам. 12—15) [2].

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

С верой и надеждой в данном случае дела обстоят не менее интересно. Даже самый заядлый атеист, даже самый последний грешник и просто разочаровавшийся в людях человек не сможет существовать без надежды и веры. Смысл жизни не возможен без них и если любви может не быть или ее могут отнять, то веру и надежду отнять у человека нельзя. Пока человек жив, в нем живут и вера и надежда. Откуда же они появляются? И вера (и религиозная в том числе), и надежда не появляются с рождения. Человек изначально не знает что это, и мог бы никогда не узнать, если бы не был окружен людьми, т.е. не родился в обществе.

Вера. По Э.Фромму вера одного человека в другого является иррациональной и рациональной одновременно, поскольку основывается и на подчинении иррациональному авторитету и на внутреннем опыте разума [16, с. 52]. «Иметь веру» в другого человека – значит быть уверенным в надежности и неизменности его фундаментных установок, самой сути его личности, его любви. Вера в других достигает своей кульминации в вере в человечество. В западном мире эта вера была выражена в религиозных терминах в иудео-христианской религии, а в светском языке она находит свое сильнейшее выражение в гуманистических политических и социальных идеях последних полутора столетий. Как и вера в ребенка, эта вера основана на идее, что возможности человека позволят ему при существующих условиях все-таки построить социальный порядок, управляемый принципами свободы, равенства, братства, а также справедливости и любви. Поскольку до сих пор человеку не удалось построить такой порядок, то убеждение, что он сможет это сделать, все еще требует веры. Но, как и всякая рациональная вера, эта вера также является не благим пожеланием, а основывается на свидетельствах прошлых достижений человеческого рода и на внутреннем опыте каждого индивида, на его собственном опыте разума и любви. В это же время иррациональная вера основывается на подчинении и силе, которая воспринимается как неодолимая, всезнающая и всемогущая, и в отречении от собственной силы и могущества [16, с. 53].

Религиозная вера, как вера в авторитет и могущество Бога и его посланников на земле

составляет важнейший сегмент религиозного сознания. Харизма, как божий дар, выступает мощным рычагом влияния на верующих, пополнения рядов верующих, поддержания веры как таковой. Харизматическая личность для религиозного человека – и символ веры в Бога, его благодать, но и реальный пример для подражания и наглядности божественного. С верой связана диалогичность религиозного сознания. Вера в объективное существование существ включает веру в общение с ними, а такое общение предполагает диалог. Диалог реализуется в богослужении, молитве, медитации, с помощью звучащей или внутренней речи. Диалог с харизматической личностью (через текст, молитву, визуализацию) возбуждает у верующего эмоциональный подъем, «озарение» [18].

Надежда. Надежда — это ожидание неопределенного, но принципиально возможного позитивного. Надежда противоположна страху. Э. Блох указывает, что субъективно надежда сильнее всего врывается в страх, а объективно — прилежнее всех остальных аффектов руководит ликвидацией страха.

Надежда не только аффект ожидания, но и направляющий акт познания. Она связана с наиболее далеким и наиболее светлым горизонтом. Надежда понималась в греческой традиции как предвидение и как движение от обетованного будущего к наличной реальности – в христианско-иудейской. Надежда не является самодостаточной, но стремится опереться на некие более фундаментальные основания (терпение, вера). Надежда — это всегда признак некоей душевной силы. При этом надежда исходит от Бога, поскольку именно от него исходит спасение. По Блоху сохраняется соседство надежды с аффектами, на ее появление влияют моменты неопределенности и неуверенности. Поэтому надежда так тесно связана со страхом перед смертью, перед потерей – перед чем угодно. Чем осознаннее надежда, тем она сильнее. Ее источником является воля, основанная на представлении. А поскольку силы представления и убеждения могут быть огромными: убедить можно кого угодно в чем угодно и вообразить можно что угодно. Посему надежда носит утопический характер.

Идеология как поднятие над действительностью, пусть и иллюзорное,

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

невозможна без утопической функции. Любая идеология содержит в себе утопический момент и, с этой стороны, сама оказывается своеобразной утопией [5, с. 31].

Беспомощный перед подлостью, ужасом и жестокостью окружающего мира человек с надеждой взывает к Богу. Ведь надежда – не только протест, продиктованный отчаянием, но и своего рода призыв, крик о помощи, обращенный к Союзнику, который сам есть Любовь. Надежда, считал французский мыслитель Г. Марсель, возлагается на то, что не зависит от нас, на убеждение, что есть в реальности нечто, способное победить несчастье, что существует Абсолютное, Трансцендентное, несущее нам благо и спасение [10, с. 92]; [11, с. 243].

Надежда – это акт веры человеческого существа в возможность Божьей помощи и акт доверия и верности индивида Абсолютному и Совершенному Началу, содержащемуся в его душе. Существуя в неразрывной взаимосвязи с любовью и верой (верностью), надежда являются мировоззренческой опорой человека, центром духовного освоения индивидом окружающего мира, ориентиром смыслоопределения личности. Отношение человека к Богу, говорит Марсель, имеет эмоциональный, интимный характер любви, основывается на вере (верности) и надежде, на благоговении и преклонении перед Высшим Существом [3, с. 243].

Итак, как мы уже выяснили, посланники Бога, носители благодатной харизмы, являются теми немногими – избранными, перед которыми благоговеют и преклоняются. Именно благодаря своей харизме они могут влиять на окружающих и внушать им абсолютно любые идеи, как праведные, так и полностью им противоположные. Религиозный фанатизм как крайняя степень зависимости является продуктом союза истинной веры и действий харизматического религиозного лидера. Деятельность тоталитарных сект «зомбирующих» слабовольных, запутавшихся в себе людей противоположна деятельности апостолов, поскольку рабская зависимость адептов секты противоречит идее свободы данной человеку Богом. Более того, лидер-харизматик в состоянии не только сформировать у последователей неприятие по отношению к установленному порядку, но и развить стремление к изоляции, неадекватному

и даже агрессивному поведению, суицидальную направленность [7, с. 59]. Поэтому сила и влияние религиозного харизматика на верующих поистине впечатляющие.

Безусловно, религиозная харизма проявляется не только в христианстве и различных его конфессиях и учениях. Божьи посланники в мировых религиях имеют общие черты (конечно же, на основе описаний их верных последователей). В буддизме харизму не следует считать обязательной добродетелью учителя — или так называемого «учителя», — поскольку она обманчива и многих очаровывает [8]. Притягательность личности не считается духовным качеством, духовной добродетелью, поскольку может быть искусственной, наигранной, не настоящей. Однако, как и в христианстве, любовь к ближнему является главным признаком избранного человека, ибо истинный учитель должен излучать любовь. Кроме того, обязательными для религиозного буддистского лидера являются мудрость, умеренность, честность. Именно этими качествами обладал сам Будда и другие будды.

В иудаизме харизматичность также не тождественна популярности и привлекательности. Истинный харизматик должен обладать скромностью и сдержанностью [4]. Отсюда его авторитет становится непоколебим тогда, когда он ведет умеренный образ жизни и если он, конечно же, мудр и добр (желает блага ближнему). Такими качествами наверняка обладали виднейшие раввины.

В индуизме существует частое явление деификации личности. В данном случае личность, верующая в Бога по всем канонам (т.е. в большей степени, чем другие направлена на Бога), становится воплощением этого Бога на земле. Соответственно, чем сильнее вера, тем сильнее авторитет брахмана [13]. Таким образом, харизматические лидеры различных религиозных индуистских общин нередко становятся объектами культов. Полная аскеза и чистая карма – одни из обязательнейших атрибутов существования таких лидеров.

Еще до получения пророческой миссии Мухаммад обладал такими прекрасными нравственными качествами, как щедрость, добросовестность, храбрость, честность, правдивость и справедливость, всегда держал данное им слово, выполнял обещанное и т.д.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

Именно поэтому он еще до пророчества получил прозвище «аль-Амин», что означает честный, доверенный [1]. Для мусульман Мухаммад – безупречный образец во всем, поэтому его личные качества являются необходимыми для религиозных лидеров ислама.

Однако, наряду с обычными человеческими качествами личности, религиозным лидерам их последователи приписывали еще некоторые сверхъестественные способности: пророческие, волшебного перемещения во времени и пространстве, свидетельства мистических откровений [7, с. 59]. Кроме того, мифы о харизматиках подкреплялись всевозможными совершенными ими чудесами.

Таким образом, пророки, мессии и святые имеют такой огромный авторитет перед своими почитателями, потому что являются в их глазах идеалами человека. Идеал – образец для подражания и таковой есть во всех религиях. Идеал является наиболее действенной мировоззренческой, ценностной ориентацией личности. На основе идеала формируются психологические и социальные установки личности как определенная настроенность, готовность к действию, способность выбора поведения и ценностей. Идеалы и социальные установки составляют неотъемлемые компоненты убеждений. Крайне экзальтированной, личностной формой идеала в обыденном сознании практически является харизма [19, с. 151].

Будущее мира в художественном творчестве В.С. Соловьев связывает с высшими целями человеческой жизни (под высшей целью понимался идеал всеобщей солидарности и истинное всеединство). Эти мысли В.С. Соловьева находят подтверждение и в других работах, где он говорит «об идолах и идеалах»: «Истинным богом может быть только существо, обладающее полнотою совершенства; истинно человеческим идеалом может быть только то, что само по себе имеет всеобщее значение, что способно все в себе совместить и всех объединить собою» [15, с. 344]. XX век полностью подтвердил пророчество В.С. Соловьева о приходе антихриста, несущего смерть и разрушения и проявляющегося в таких античеловеческих явлениях, как фашизм, тоталитаризм, терроризм. Реальной альтернативой антихристу и лжепророку является образ Христа у

В.С. Соловьева. Он несет мир и справедливость, являясь духовным идеалом, сочетающим в себе не только интеллект, но высокую нравственность и подлинную красоту [14].

Научная новизна

Научная новизна данной работы, таким образом, заключается в изучении связи харизмы с экзистенциальной системой «вера-надежда-любовь». Данная связь как нельзя лучше показывает истинный христианский смысл харизмы. Харизматики, как религиозные идеалы являются носителями веры, надежды, любви и, само собой, развитой харизмы. Своим влиянием они, так или иначе, делают существование людей не бессмысленным, заставляя их чувствовать себя нужными и, соответственно, счастливыми.

Выводы

Основываясь на позиции христианской теологии, можно сделать вывод, что харизма должна даваться исключительно наиболее достойным представителям человечества. Это личности, обладающие исключительно положительными качествами, такими как нравственность, скромность, мудрость, благородство, милосердие, духовность, святость. В них не может быть злобы, коварства, корысти, зависти, гордыни. Именно поэтому они могут стать образцом для окружающих и оказывать влияние на их мысли и поступки. Если харизму объяснять исключительно с позиции теологии, то вполне ясно вырисовывается ее миссия. Любовь и добро – вот, в принципе и все, что должны нести харизматики. Увы, такое суждение является ошибочным.

Бог наделил ею не только святых, но и полных им антиподов. Как и везде, здесь человеку снова нужно выбирать с кем он – с Богом или с дьяволом. Харизматики порой, подобно Змею-искусителю, сбивают человека с истинного пути и увлекают его так, что он уже не в состоянии вернуться к первоначальному состоянию своей души. Однако они же делают человека счастливым.

Веру, надежду и любовь нам дают как наши родные, друзья, так и вовсе лично не знакомые нам люди. В данном случае, под незнакомцами мы понимаем таких людей, которых мы не знаем лично, т.е. никогда не общались с ними

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

ни вживую, ни виртуально. При этом мы 3. хорошо знаем их в лицо, а также кое-какие сведения об их жизни из достоверных и недостоверных источников (например, СМИ). 4. Примерами здесь являются политики, звезды шоу-бизнеса, актеры, корифеи в науке и искусстве и прочие знаменитости. Человек склонен к сотворению себе кумира, подчас ложного. Кумиры «производят» для нас веру и надежду, при этом порождая в нас 5. фанатическую любовь к ним самим. Политики дают нам веру во власть «данную свыше» и надежду на лучшую жизнь. Религиозные деятели – веру в Бога (или божество) и надежду 6. на спасение. Все они, безусловно, могут обманывать людей, использовать их, 7. подбрасывать им безумные идеи. Однако от этого их миссия не станет однозначно жестокой и ужасной, поскольку они, так или иначе, вселяют драгоценные веру и надежду. 8.

Таким образом, на основе анализа роли харизмы в мировых религиях, мы можем судить о важности *религиозного идеала*. Религиозный 9. идеал – в нашем случае это личность, которая имеет представление о смысле человеческого бытия и ведет образ жизни, соответствующие 10. велениям Бога. Это пророки, мессии, святые. Условный портрет религиозного харизматика 11. выглядит так: скромный, даже аскетичный, милосердный, честный, добрый, высоконравственный, излучающий любовь 12. человек. Также в ряде религий также особо приветствуется жертвенность лидера. В 13. принципе, этими качествами может ограничиться пророк или святой в любой 14. мировой религии. Однако далеко не каждый такой получит власть над верующими и 15. непоколебимый авторитет. Для «масштаба» необходима удачная комбинация внутренних и 16. внешних факторов (в самой личности и в обществе).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Алиев, А. О прекрасных чертах Мухаммада (мир ему и благословение) [Электронный ресурс] / Абдурахман Алиев // Материалы сайта «islamdag.ru». – 8 января 2014. – Режим доступа к статье: <http://www.islamdag.ru/lichnosti/10852>
2. Брокгауз, Ф.А. Энциклопедический словарь / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. — СПб. : Брокгауз-Ефрон. С. 189–190.
- Бурханов, А.Р. Экзистенциал надежды в теистической философии Габриэля Марселя / А.Р. Бурханов // Молодой учёный: ежемесячный научный журнал. – 2011. - № 28. – Т. I.
- Вайнберг, Н. Настоящая харизма [Электронный ресурс] / Ноах Вайнберг // Материалы сайта «toramizion.ru». – Тора Ми-Цион – Центр еврейского религиозного образования. – 13 марта 2013. – Режим доступа к статье: <http://toramizion.ru/nastoyashhaya-harizma.html>
- Вершинин, С. Е. Философия надежды Эрнста Блоха: оправдание утопии : дис. ... док. филос. наук : 09.00.03 / Вершинин Сергей Евгеньевич. – Екатеринбург, 2001. – 282 с.
- Визгин, В.П. Философия надежды Габриэля Марселя / В.П. Визгин // Марсель Г. Опыт конкретной философии. – М., 2004. – С. 198–211.
- Волобуева, М. М. Феномен власти харизматического лидера в религиозных орденах Востока / М.М. Волобуева // Религиоведение. Благовещенск: Изд-во АмГУ – 2004. - № 2
- Кэплэн, М. На полпути к вершине / М. Кэплэн. – пер. с англ. К. Семенов. – К.: «София», 2012. – 320 с.
- Маркс, К. Сочинения : в 42 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1954. - Т. 42.
- Марсель, Г. Онтологическое таинство и конкретное приближение к нему / Г. Марсель // Трагическая мудрость философии: Избр. работы. – М., 1995. – 92 с.
- Московичи, С. Машина, творящая богов / С. Московичи – М.: «Центр психологии и психотерапии». 1998. – 560 с.
- Религиоведение: Учеб. пособ., учеб. словарь-минимум по религиоведению. – М., 2004. – 653 с.
- Религиоведение / Энциклопедический словарь. –М.: Академический проект, 2006. –1256 с.
- Славина, В. Религиозный идеал В. Соловьева как синтез истины, добра и красоты / В. Славина // Развитие личности. – 2005. – № 2. – С. 80–95.
- Соловьев, В.С. Литературная критика / В.С. Соловьев. М., 1990. – 344 с.
- Фромм, Э. Искусство любить. Исследование природы любви: пер. с англ. /Э. Фромм – СПб.: ИД «Азбука-классика», 2007
- Фромм, Э. Человек одинок / Э. Фромм // Иностранная литература. – 1966. - №1. - С. 230–233.
- Швецова, Н. А. Феномен харизмы в общественном сознании : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Швецова Наталья Анатольевна. – Пермь, 2007. – 162 с.
- Швецова, Н.А. Феномен харизмы в современном религиозном сознании / Н.А. Швецова // Вестник ОГУ. – 2007. - №7. – 151 с.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

О.Г. СЛАДНЕВА^{1*}^{1*} Національна металургійна академія України (Дніпропетровськ)

ХАРИЗМА: РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР

Мета роботи. Проблемою даної роботи є аналіз впливу харизматичних особистостей на суспільство через призму релігії. Мета статті полягає в осмисленні актуальності релігійного сенсу харизми в наші дні через нестаріючий зв'язок з такими екзистенціалами людського буття як віра, надія і любов. **Методологія.** Методологія даної роботи містить пізнавальні підходи: компаративістський, герменевтичний, діалектичний, структуралістський. **Наукова новизна.** Новизна даної роботи полягає в дослідженні зв'язку екзистенціалів людського буття (віри, надії, любові) і харизми. Харизматичні особистості як обрані є ідеалами в суспільстві. Саме вони є його рушійними силами, оскільки безпосередньо впливають на народ. Народові вони, в свою чергу, потрібні як джерела віри, надії і любові, сукупність яких є запорукою щастя. Особливо яскраво це явище відображено в релігійній сфері життя суспільства. **Висновки.** Виявлено, що поняття харизми існує і в інших світових релігіях і має спільні риси. Показано, що сучасне поняття харизми є відмінним від поняття «християнської» харизми. Однак, сьогодні як дві тисячі років тому, харизмати несуть віру, надію і любов у душі їхніх послідовників, роблячи їх щасливими.

Ключові слова: релігійна харизма, віра, надія, любов, релігійний ідеал, щастя.

OLGA G. SLADNEVA^{1*}^{1*} National metallurgical academy of Ukraine (Dnepropetrovsk)

CHARISMA: RELIGIOUS MEASUREMENT

Purpose. The problem of this work is the analysis of influence of charismatic persons on society through a religion prism. The purpose of the article is in judgment of relevance of religious sense of charisma today through not outdated communication with such existentials of human life as belief, hope and love. **Methodology.** The methodology of this work contains informative approaches: comparative, hermeneutical, dialectical and structuralist one. **The scientific novelty.** Novelty of this work is in communication research of the existentials of human life (belief, hope, love) and charisma. Charismatic persons as the elite are ideals in society. They are its driving forces as they have direct impact on the people. People, in their turn, need them as sources of belief, hope and love the set of which is a guarantee of happiness. Especially brightly this phenomenon is reflected in the religious sphere of life of society. **Conclusions.** It is revealed that the concept of charisma exists in other world religions and has common features. It is shown that the modern concept of charisma differs from the concept of "Christian" charisma. However, today as two thousand years ago, charismatics bear belief, hope and love in souls of their followers, making them happy.

Keywords: religious charisma, belief, hope, love, religious ideal, happiness.

REFERENCES

1. Aliev A. O prekrasnykh chertakh Mukhammada (mir emu i blagoslovenie) [Mahomed's fine lines] 2014. Available at: URL: www.islamdag.ru/lichnosti/10852 (Accessed 8 January 2014).
2. Brokgauz F.A. *Entsiklopedicheskiy slovar* [Encyclopedic dictionary]. Saint Petersburg, Brokgauz-Efron Publ., 2003. pp. 189-190.
3. Burkhanov A.R. Ekzistentsial nadezhdy v teisticheskoy filosofii Gabrielya Marselia [Existential hope in theistic philosophy of Gabriel Marcel]. Chita, *Molodoy uchenyi: ezheemesyachnyi nauchnyi zhurnal - Young scientist: monthly scientific magazine*, 2011. vol. 1, no. 28, pp. 240-245.
4. Fromm E. *Chelovek odinok* [The human is lonely]. Moscow, Inostrannaya literatura Publ., 1966. No 1. pp. 230-233.
5. Fromm E. *Iskusstvo lyubit. Issledovanie prirody liubvi* [The art of loving. An enquiry into the nature of love]. Saint Petersburg, Azbka-klassika Publ., 2007.
6. Keplen M. Na polputi k vershine [Halfway up the mountain]. Kiev, Sofiya Publ., 2012. 320 p.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

7. Marks K., F. Engels *Sochineniya: v 42 tomah*. [Compositions: in 42 parts]. Moscow, Gospolitizdat Publ., 1954. P. 42.
8. Marsel G. *Ontologicheskoe tainstvo i konkretное priblizhenie k nemu. Tragicheskaya mudrost filosofii: izbr. raboty* [Ontologic sacrament and concrete approach to it. Tragic wisdom of philosophy: Chosen works]. Moscow, 1995. 92 p.
9. Moskvich S. *Mashina, tvoriashchaya bogov* [Machine which creates gods]. Moscow, Tsentr psikhologii i psikhoterapii Publ., 1998. 560 p.
10. Religiovedenie: Entsiklopedicheskiy slovar [Religious studies: Encyclopaedic dictionary]. Moscow, Akademicheskij proekt Publ., 2006. 1256 p.
11. *Religiovedenie: Ucheb. posob., ucheb. slovar-minimum po religiovedeniyu* [Religious studies: The manual, the educational dictionary minimum on religious studies]. Moscow, 2004.
12. Shvetsova N. A. *Fenomen kharizmy v obshchestvennom soznanii* [Charisma phenomenon in public consciousness]: dis. ... kand. filos. nauk : 09.00.11 / Shvetsova Natalya Anatolevna. Perm, 2007. 162 p.
13. Shvetsova N.A. Fenomen kharizmy v sovremennom religioznom soznanii [Fenomen of charisma in modern religious consciousness]. Omsk, *Vestnik OGU - Bulletin of OSU*, 2007, issue 7, pp. 151-157.
14. Slavina V. Religiozniy ideal V. Soloveva kak sintez istiny, dobra i krasoty [V. Solovyov's religious ideal as synthesis of truth, good and beauty]. Moscow, *Razvitie lichnosti - Development of personality*, 2005, issue 2, pp. 80-95.
15. Solovov V.S. *Literaturnaya kritika* [Literary criticism]. Moscow, 1990. 344 p.
16. Vaynberg N. Nastoishchaya kharizma [True charisma]. *Tora Mi-Cion*, 2013. Available at: URL: toramizion.ru/nastoyashchaya-kharizma.html (Accessed 13 March 2013).
17. Vershinin S. Ye. *Filosofiya nadezhdy Ernsta Blokha: opravdanie utopii* [Philosophy of hope of Ernst Bloch: utopia justification] : dis. ... dok. filos. nauk : 09.00.03 / Vershinin Sergey Yevgenevich. Yekaterinburg, 2001. 282 p.
18. Vizgin V.P. *Filosofiya nadezhdy Gabrielya Marsela* [Philosophy of hope of Gabriel Marsel] // Marsel G. Opyt konkretnoy filosofii [Experience of concrete philosophy]. Moscow, 2004. pp. 198-211.
19. Volobueva M. M. Fenomen vlasti kharizmaticheskogo lidera v religioznykh ordenakh Vostoka [Fenomen of the power of the charismatic leader in religious awards of the East]. Blagoveshchensk, *Religiovedenie AmGU – Religious studies ASU*, 2004. no. 2, pp. 59-69.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

УДК 141.319.8 + [930.85+52-126]:008

А.Т. ЩЕДРИН^{1*}^{1*} Харьковская государственная академия культуры (Харьков)**ЧЕННЕЛИНГ: ПОИСКИ МЕТААНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ
БЫТИЯ РАЗУМА ВО ВСЕЛЕННОЙ
(по материалам Всемирной Паутины)**

Актуальность исследования. В контексте религиозно-философских движений «Новой Эры» получил распространение феномен ченнелинга – «прокладывания канала», «передачу по каналу» информации от сознания, которое не находится в человеческой форме, к отдельному человеку и человечеству в целом. В социокультурном пространстве постмодерна ченнелинг отражает проблему поиска внеземных цивилизаций (ВЦ; «ВЦ-проблему»; проблему SETI) и установления контактов с ними; эта проблема имеет различные проекции, важные философско-антропологические измерения в культуре. Исследование механизмов конструирования надчеловеческих виртуальных личностей в мировой Сети представляет интерес не только для дальнейшего анализа проблемы внеземного разума (ВР), но и для расширения предметного поля антропологии Интернета как важного направления философско-антропологических исследований. **Цель исследования.** Анализ феномена ченнелинга как проекции фундаментальной проблемы бытия ВР, её репрезентации во Всемирной паутине; влияние архаизации культуры постмодерна на постановку проблемы метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной и контактов с ним в доктринальных основаниях ченнелинга. **Анализ исследования проблемы и её эмпирическая база.** Кластерная природа проблемы внеземного разума и ченнелинга как её элемента предполагает широкое использование трудов носителей радиоастрономической парадигмы решения проблемы СЕТИ; работ в области антропологии Интернета; трудов исследователей феномена «New Age». Эмпирической базой исследования являются сетевые ресурсы, а также тексты-репрезентанты, созданные и введенные в оборот ченнелерами, их предшественниками. **Методология исследования.** Ченнелинг как объект исследования, его сетевые репрезентации – как предмет предполагают использование методов аналитической герменевтики и археографического комментирования текста, фрактальной логики, кластерного анализа. **Изложение основного материала.** Рассмотрены особенности ченнелинга как культурной практики, направленной на решение проблемы поиска метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной, как попытки разрешения противоречия между теоретическими представлениями о внеземных цивилизациях и отсутствием эмпирически наблюдаемых, ожидаемых следов их деятельности. Дан анализ вариантов решения проблем локусов бытия ВР, его субстратной основы, форм активности в земном социокультурном пространстве, которые предлагает ченнелинг. Рассмотрены ретроспекции ченнелинга как целостной культурной практики, которая сформировалась в западном сегменте социокультурного пространства; представлены особенности его бытия в форме постмодернистской религиозности; подчеркнута роль ченнелинга как индикатора космизации и архаизации современной культуры. **Научная новизна исследования.** Ченнелинг является одной из реакций социокультурной системы Земли на отсутствие двусторонних контактов с ВЦ. Изучение механизмов конструирования надчеловеческих виртуальных личностей в мировой Сети является одним из направлений дальнейшего развития предметно-тематического поля антропологии Интернета как важного направления философско-антропологических исследований. **Выводы.** Ченнелинг как целостный, сложный по структуре феномен, вызывает динамику трансформации человечества с установлением контактов с полиморфным ВР. Ченнелинг является одной из реакций социокультурной системы Земли на отсутствие двусторонних контактов с ВЦ. В развитии ченнелинга проявляются фрактальные эффекты, связанные с воспроизводством им предшествующей истории развития представлений о ВР. Ретроспекции ченнелинга как культурной практики показывают его подчинённость закону культурного ряда: временное дальное действие конкретного феномена в хронотопе культуры определяется его включённостью в актуально существующую совокупность генетически родственных форм.

Ключевые слова: ченнелинг; внеземной разум; «парадокс Ферми»; внеземные цивилизации; проблема SETI; Всемирная Паутина; социокультурный кластер; социокультурное пространство; культурная практика; антропология Интернета; «Нью Эйдж»; космизация культуры; архаизация культуры; постмодернистская религиозность; «Живая Земля»; закон культурного ряда.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

Актуальность исследования

В семантическом поле культуры пост-модерна все более заметное распространение получает понятие «чэннелинг» – непосредственная калька с английского *chánneling* (от *chánnel* – «канал»), «прокладывание канала», «передачу по каналу» информации от сознания, которое не находится в человеческой форме, к отдельному человеку и человечеству в целом. В русском и украинском языках уже есть определенный аналог этого термина – «контактёрство»; тем не менее, термин «контакт» не является самым удачным для обозначения данного феномена; его употребление без определенных уточнений, своеобразный интеркультуральный «дрейф», как увидим далее, ведет к возникновению определенной семантической неопределенности, существенно затрудняет четкую демаркацию принципиально разных культурных практик. Категория «контакт» получила широкое употребление в контексте изучения проблемы *внеземных цивилизаций* (ВЦ; «ВЦ-проблемы»); эта проблема имеет исключительно важное общекультурное значение, отчётливо выраженные философско-антропологические измерения. В современной постановке «ВЦ-проблемы» не только сохранились и углубились мировоззренческо-философские, религиозные, искусствоведческие, литературные измерения, *проекции*, но и ярко проявились новые, – естественнонаучные, технические, образовательные, политико-правовые и др. Они, в свою очередь, отражают не только глубинные противоречия бытия человека в современном мире, но и стимулируют поиски метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной. И, следует подчеркнуть, диапазон этих поисков, исключительно важных для решения экзистенциальных проблем, для осмысления человеком своего места, возможностей и перспектив в мире, расширяется.

Установление реального контакта с ВЦ или подтверждение факта их бытия в Уни-

версе (Универсуме) с помощью технических средств, которые предлагает современная *радиоастрономия*, или таких, что находятся вне её границ (*рационалистическая уфология; палеовизитология; археология Луны и Солнечной системы; эвекреттика* и т. п.), потенциально способны стать новой вехой в развитии человечества. Одновременно подобное событие неизбежно должно стать заключительным актом трансформации самой философской концепции *внеземного разума* (ВР), ее окончательного перехода в конкретно научную, социально-деятельностную плоскость.

Ожидания Kontakta с ВР, которыми наполнено современное глобализированное социокультурное пространство, ведут к мультипликации тех культурных форм, в которых эти ожидания отражаются. Распространяясь, оказываясь в контексте различных культурных практик, отмеченные формы достаточно часто приобретают болезненный характер. Взятые как сами по себе, так и в репрезентациях в контексте иных культурных практик, аксиологически далеко не всегда комплементарные ожидания Kontakta *являются индикаторами глубинной социокультурной трансформации, которую переживает человечество*.

Социокультурная трансформация, сопутствующие ей качественные изменения субстрата самой глобализированной культуры, имеют отчётливо выраженный противоречивый характер. С одной стороны, происходит её *архаизация*, парадоксальная актуализация тех форм, которые, казалось бы, были преодолены всем предшествующим ходом её развития. С другой стороны, развитие техногенной цивилизации, перешагнувшей пределы своей планеты, не может не сопровождаться сайентификацией и космизацией культуры. Однако на фоне этих устойчивых трендов эпохи позднего Модерна происходит заметное ослабление позиций *рационализированных форм освоения действительности*, – прежде всего, науки. На протяжении последних

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

столетий наука не только вошла в состав смыслообразующего ядра европейской, а со временем и глобализированной, культуры. Она создала **доминантный тренд её развития**, частичное разрушение которого не может не оказывать самого непосредственного воздействия на **социокультурный ландшафт эпохи**, на постановку проблемы бытия человека во Вселенной, составной частью которой является и «ВЦ-проблема».

Противоречивость развития глобализированной культуры определила не только постановку многих **фундаментальных проблем**, которые находились и находятся не только в исследовательском поле естественнонаучного и социогуманитарного познания, но и технико-технологической деятельности человечества, но и алгоритмы, возможные технологии их решения. Среди них, в частности, была и **проблема бытия ВР**, возможностей и путей установления контактов (прежде всего, средствами радиоастрономии) с ним, которая продолжала длящиеся тысячелетия поиски метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной.

Архаизация культуры постмодерна парадоксальным образом повлияла и на постановку «ВЦ-проблемы», сделав ее, как в прошедшие эпохи, «открытой» по отношению к **религии**. Исследователи современной религиозной ситуации в контексте глобализированной культуры отмечают устойчивый тренд в её религиозном сегменте; он обращён «вспять», в глубокую архаику. В глобализированном социокультурном пространстве с 80-х гг. XX в. в очередной раз начала расширено воспроизводиться совокупность пестрых философско-религиозных эзотерических движений, которые приобрели обобщенное название «**Нью Эйдж**», «New Age», «Новый Век». Многообразие их форм присущ устойчивый инвариант: архаические черты сочетаются в их доктринальных основаниях с поразительной гибкостью интерпретационных схем реальности; формируется принципиально новый феномен **футураархаики**,

который активно проявляется в самых разных культурных практиках. «Новая религиозность», важнейшей **сферой воспроизводства которой стала Всемирная Паутина**, начинает рассматриваться как единственная альтернатива самоуничтожению человечества, выражающаяся в преображении людей в богоподобные существа – **Ното sapiens deus**. **Частью мощной волны** ньюэйджеровской религиозности, **ньюэйджеровского эзотеризма, является ченнелинг**, который постулирует наличие метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной, связывает динамику трансформации человечества именно с установлением контактов с полиморфным ВР.

Цель исследования – анализ феномена ченнелинга как одной из проекций фундаментальной проблемы бытия ВР, её репрезентации во Всемирной паутине; влияние сайентификации и космизации культуры как устойчивых трендов эпохи позднего модерна на развитие ченнелинга как философско-религиозного, религиозно-философского, эзотерического феномена; влияние архаизации культуры постмодерна на постановку проблемы метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной в доктринальных основаниях ченнелинга.

Анализ исследований поставленной проблемы и её эмпирическая база.

Изучение ченнелинга как одной из культурных практик, направленных на решение фундаментальной проблемы – поиска метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной, – носит междисциплинарный характер. А это, в свою очередь, определяет сложную структуру как эмпирической базы, так и самой историографии исследований проблемы. Поскольку возникновение ченнелинга происходит в культурном поле, где решение проблемы SETI (от англ. Communication with ExtraTerrestrial Intelligents – связь с внеземными цивилизациями) связывается с **ра-**

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

диоастрономической парадигмой, то и методология рассмотрения проблемы задается трудами её носителей [41, с.31-32].

В современном глобализованном социокультурном пространстве, его коммуникативном сегменте, ченнелинг получил мощную репрезентацию, – прежде всего, объединениями последователей, традиционной издательской деятельностью; как целостная культурная практика он нашел отображение во Всемирной Сети. Этот аспект бытия ченнелинга как культурной практики предполагает обращение к работам, раскрывающим специфику сети Интернет как сегмента глобализованного социокультурного пространства. Интернет активно превращается в фактор виртуализации культуротворческих процессов; об этом свидетельствуют работы в области антропологии Интернета, – в частности, И. Ю. Алексеева; Е. Горного; С. Л. Гурко; А. А. Калмыкова; С. Л. Катречко; О. В. Новоженина; И. Н. Пупышевой; В. М. Розина; В. В. Тарасенко; В. И. Шалак; В. Штепы [4; 27; 37].

Многообразные процессы, протекающие во Всемирной паутине, исследуются с различных точек зрения. Ряд статей посвящен исследованию идентичности человека в виртуальной сетевой среде, на изменение которой и направлен ченнелинг; их авторами являются А. Боргманн (A. Borgmann); А.Г. Горбачева; Е. Горный; Р. Родоньо (R. Rodogno); В. В. Тарасенко; С. Холгларом (S. Hongladarom); трансформациям представлений о пространстве и времени как универсалиях культуры (В. В. Никитаев; В. М. Розин). Внимание исследователей привлекли процессы формирования доверия в Сети, – среди них необходимо отметить Е. В. Петровскую; М. Турилли, А.Ваккаро и М. Таддео (M. Turilli, A. Vaccaro, M. Taddeo), К. Чешир (C. Cheshire) и др.; рассматриваются сетевые сообщества (А. И. Арсланова; А. А. Давыдов; Д. В. Винник; Дж. Кац и К.-Х. Лей (J.E. Katz, C.-H. Lai); И. Н. Пупышева;

А. Т. Щедрин и др.) [4; 18; 27; 31; 43].

Одним из заметных сетевых сообществ, которое в полную меру использует возможности Всемирной Паутины для своего воспроизводства, трансляции и экспансии в глобализованном социокультурном пространстве, является ченнелинг. На рубеже XX – XXI вв. во Всемирной Сети, в частности, размещаются сайты целого ряда групп ченнелеров [43; 45; 46]. Среди них – сайты Духовной Группы *Храм Огненного Света* [8]; открытой группы *Звёздный Путь* (Школа О. Даля) [10]; *Группы Света* (Light Group); Москва, Россия) [11], других объединений сходной мировоззренческой направленности. Целостную картину мироздания, присущую ченнелингу как философско-религиозному учению, пытается предоставить есть *Русский канал к пробуждению. Ченнелинг* [13]. Представляет интерес и сайт *ZetaTalk* [17]. Он вводит в оборот значительное количество информации, источником которой считаются *Зеты* (или *gray* – серые), – в виде ответов на вопросы, поставленные их эмиссаром *Нэнси* (Nancy Lieder). Послания Старших Братьев, адресованные человечеству, транслирует сайт *СВЕТ – ВСЕМ! – Учения Владык* [32]. Авторами этих посланий, согласно создателям сайта, являются космические эмиссары, ведущие своё происхождение из созвездия Плеяд.

В киберпространстве были созданные многочисленные электронные *библиотеки эзотерической литературы*; в Сети функционирует электронная библиотека *Куб*; библиотека эзотерики *Пазлы* и др. [9]. Среди представленных ими материалов важное место занимают документы, созданные и введенные в оборот как самими ченнелерами, так и их предшественниками. В самом ченнелинге как одной из форм поиска (и конструирования) метаантропологических форм бытия разума во Вселенной проявляются геокосмические измерения; в его контексте сформировался новый «канал» Матери Земли (Гайи) в лице Пеппер Льюис (Pepper Lewis; Буэнос-Айрес, Аргентина)

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

[25]. Здесь космозированный ченнелинг вполне успешно находит точки соприкосновения с концепциями и подходами, сформулированными современными исследователями в русле экологической, синергетической парадигм (Дж. Лавлок; А.Д.Арманд; А. Б. Казанский) [1; 2; 12; 48]

Во Всемирной Сети функционируют также сайты с критической направленностью по отношению к ченнелингу и сопутствующим ему мировоззренческим формам; они принадлежат как традиционно-доктринальным религиозным организациям [26], которые усматривают в нём конкурента, так и светским исследователям [31].

В современном отечественном социокультурном пространстве сетевые технологии, которыми успешно пользуются адепты ченнелинга, дополняются книгоиздательской деятельностью. Важным транслятором концептуальных оснований ченнелинга является киевское издательство *София*. Его книги, в том числе и серии «Контакт», также представленной в Сети, внесли свой заметный вклад в поиски, конструирование метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной в современном социокультурном пространстве [19; 20; 21].

Ченнелинг как многомерный социокультурный феномен, который является составной частью ньюэйджеровской религиозности, привлекал внимание как склонных к рефлексии сторонников учения, так и специалистов разных областей гуманитарной мысли, – философов и публицистов. К феномену ченнелинга в той или иной форме обращались, в частности, Р. Т. Кэрролл (R. T. Carroll); М. Гарднер (M. Gardner); Дж. Э. Элкок (J. E. Alcock); Т. Шультц (T. Schultz) [16; 33; 34]; философы и культурологи [41; 43; 44; 45; 46]; религиоведы и теологи (В. А. Вовченко, Н. А. Добрина, А.Костенко, В. Питанов и др.) [7; 26]. Феномен ченнелинга и генетически близких ему форм обсуждается на конференциях по психиатрии, о нем пишут журналисты, блогеры (М. Лесовский) [17] и др. Однако метаантропологические измерения бытия ра-

зума во Вселенной, постулирование наличия которых определяют качественную определённую ченнелинга как философско-религиозного учения, рассматриваются лишь эпизодически и нуждаются в более глубоком изучении.

Методология исследования

Ченнелинг как композиционно сложный, многомерный *объект исследования*, клиповый по своей структуре, его сетевые репрезентации – как *предмет*, сам междисциплинарный характер исследования предполагает использование методов *аналитической герменевтики* и *археографического комментирования текста*. Привлечение *фрактальной логики* как одного из методологических оснований исследования ченнелинга позволяет зафиксировать повторяемость его структуры, воспроизводимость ею общекультурных трансформаций проблемы иного разума в культуре человечества. *Кластерный анализ* как составная часть методологии является весьма продуктивным способом выяснения ментальных стратегий поисков метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной и уточнения состава философско-культурологического «архива эпохи», важнейшей частью которого является история поисков, конструирования метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной.

Изложение основного материала исследования

Ченнелинг как индикатор социокультурной трансформации. На рубеже XX – XXI вв. в очередной раз человечество оказалось в ситуации изменения *цивилизационного типа развития*, всего целостного механизма воспроизводства общественной жизни, механизмов культуротворчества, которые сложились на протяжении предшествующего времени. Одним из репрезентативных отражений этого процесса явился ченнелинг как целостный, многомерный социокультурный феномен.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

Ченнелинг как амбивалентный философско-религиозный, религиозно-философский феномен, подчиняется общим закономерностям культуротворчества. Тренд, образываемый им в глобализированном социокультурном пространстве, представлен сетью формообразований разной природы, – группами ченнелеров, семинарами, публикациями и т.п.; эта *активность находит отражение (и во многом реализуется) именно в Сети и через Сеть*. Новые геокультурные измерения, которые проявились в его развитии, свидетельствуют о трансформации самого ченнелинга, – отдельно взятого тренда в доминанту или субдоминанту, проявляющуюся в том или ином локусе социокультурного пространства. Но для этого преобразования, необходимо соблюдение целого ряда условий.

Одним из отмеченных условий является формирование собственной *«социокультурной ретроспекции»*, репрезентация себя в качестве феномена, который является *завершением содержательного, общепризнанного «культурного ряда»*. Такое «обращение в прошлое» является условием обеспечения также и дальнего действия тренда не только в локальном хронотопе культуры, но и *макрохронотопе*, становится важным условием пролонгации его как целостной культурной практики уже за пределы текущей эпохи.

Целостный «культурный ряд», к промежуточным элементам которого относят ченнелинг, исследователи *современного эзотеризма* распределяют на три основных группы: связанные с популяризацией древних эзотерических традиций, мистицизма и оккультизма; собственно ченнелинг; авторские духовно-практические системы, созданными искателями духовной реализации в XX в. Важными, едва ли не ведущими, во второй группе представляются «новые откровения от высших духовных сущностей, переданные через посредников-проводников в ходе сеансов ченнелинга» [24, с. 39, 40]. Их успех во многом явился

результатом всё более острого осознания человечеством собственного *космического одиночества*; эта острота явилась результатом взаимодействия различных трендов в развитии культуры «на переломе» – от Модерна к постмодерну.

«ВЦ-проблема», ченнелинг и границы науки. В глобализирующемся социокультурном пространстве взаимодействуют разнокачественные тренды, имеющие различную мировоззренческую природу, хрональную определённость, представленные разнообразными культурными практиками, которые по разному позиционируются относительно смыслообразующего «ядра» сайентифицированной культуры. Именно они со второй половины XX в. определили трансформацию мировоззренческих, натурфилософских представлений о ВР, их смещение в конкретно научные концепции ВЦ, стимулировали активную разработку методики связи с ними, формулировались основы методологии поисков ВЦ и оценки возможных последствий реальных контактов с ВР (*«Формула Дрейка»*). В реальном культуротворческом процессе сложившийся тренд в развитии наложился на другие тренды-субдоминанты культуры зрелого Модерна, которые дали о себе знать в социокультурном пространстве современной эпохи.

Сложившийся *тренд-доминанта* проявился в том, что в крайне сложном процессе трансформации философских концепций ВР в *конкретно научные концепции ВЦ*, впервые появляются операциональные измерения, *признанные научным сообществом*. Впервые именно с середины XX в. в контексте функционирующей НКМ начинают разрабатываться методики связи с ВЦ, формулируются основы методологии их поисков и оценки возможных последствий контактов с ВР. В совокупности складывающихся элементов новой культурной практики проявилась не только операциональная направленность, что означало не только **новый этап** в истории

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

науки, но и человеческой культуры в целом.

К отмеченному времени получает завершенность и отчётливо выраженная тенденция к образованию определенного *социокультурного кластера*, который имеет заметную философско-антропологическую «наполненность», – «ИР – ВчР – ВР – ВЦ – CETI – SETI – METI – CETI». Его основания уходят в седую Архаику, неизбежно включают в себя мифологический анимизм и аниматизм, а составными частями являются элементы-проблемы, которые могут быть обозначены соответственно: ИР – иной разум; ВчР – внечеловеческий разум; ВР – вземной разум; ВЦ; CETI; SETI – от англ. Search for Extra-Terrestrial Intelligence – поиск вземных цивилизаций; METI – от англ. Messaging to Extra-Terrestrial Intelligence – послание вземным цивилизациям – попытки передачи межзвездных посланий от человечества вероятным разумным существам за пределами Солнечной системы; наконец, возвращение к старому сокращению на новом уровне и с принципиально новым содержанием, CETI – от англ. Contact with ExtraTerrestrial Intelligence – *контакт* с вземными цивилизациями [41].

Вместе с тем в функционирующей НКМ обнаружилось драматическое расхождение («люфт Крымского») [15] с одной стороны, между достаточно развитыми теоретическими представлениями о ВЦ, с другой – эмпирической ненаблюдаемостью логически ожидаемых следов их деятельности. Применительно к поискам метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной он принял форму *парадокса Ферми*, астросоциологической проблемы (АС-проблемы) – предложенного физиком Энрико Ферми (1901-1954) [3, с. 203-231; 40]. Парадокс зафиксировал: следствием соединения веры в существование во Вселенной значительного количества технологически развитых цивилизаций с отсутствием каких-нибудь наблюдений их деятельности (зондов, космических кораблей радиопере-

дач или астротехнологий), является неизбежный вывод. Он сводится к тому, что или наше понимание природы, наш **образ природы**, её модель, сложившиеся в культуре, или наши наблюдения Вселенной являются неполными или вовсе ошибочны. «Ряд ценных идей, высказанных в процессе обсуждения астросоциологической проблемы (АС-проблемы), – справедливо подчёркивал Л.М. Гиндилис, – нуждается в дальнейшей разработке. Это, прежде всего, модели развития КЦ (*космических цивилизаций* – Прим. А.Щ.), логика их поведения в отношении контакта, проблемы космической этики и космической педагогики. Применительно к практической деятельности SETI, результаты обсуждения АС-проблемы помогают избежать односторонних решений и это уже не мало» [3, с.229]. Не менее важным представляется также изучение попыток решения парадокса Ферми за пределами науки, возврату к той части кластера «ИР – ВчР – ВР – ВЦ – CETI – SETI – METI», который уходит корнями в архаику («ИР – ВчР – ВР...») и парадоксальным образом возрождается в футуархаике постмодерна.

«ВЦ-проблема»: Ченнелинг vs парадокс Ферми. Отсутствие реального контакта с другими носителями разума во Вселенной, крайне важного для самосознания человека и человечества, для понимания собственного места во Вселенной (о чем в свое время убедительно говорил К. Г. Юнг), компенсируется *имагинативным конструированием потенциальных собеседников*. Этот процесс не только стимулируется или ускоряется фактом наличия самой Всемирной паутины, но в целом ряде случаев становится возможным благодаря именно ей. «Виртуализация общества с неизбежностью предполагает и трансформацию самого человека, – отмечает В. Штепа. – Происходит интенсивное становление виртуальных личностей – которые используют сетевые ники вместо родовых имен и организуют глобальные сообщества, часто крипто-религиозного харак-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

тера (Курсив мой. – А.Щ.). Фактически это означает “новую мифологизацию” – как неожиданный результат технологической революции, казавшейся апофеозом рационализма»[37]. Процесс не останавливается на конструировании *человеческих виртуальных личностей*; он идёт заметно дальше, трансформируясь *в конструирование виртуальных сущностей надчеловеческих, которое происходит в сетевом сегменте социокультурного пространства*. Тем самым «новая мифологизация» не только заметно расширяет спектр поисков метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной, но и заметно интенсифицирует его.

Отмеченная динамика конструирования виртуальных надчеловеческих сущностей связана также с *разнокачественностью земных акторов* этой деятельности, что ведет к *неопределенности конечных результатов этой деятельности*, степенью осознания ими как надежд, так и опасений, страхов и угроз, связанных с установлением контактов с внечеловеческим (внеземным) разумом. «...Понятие “виртуальная личность” всегда было противопоставлено “реальной личности”, – справедливо отмечает И.Н. Пупышева. – Это маскарад, притворство и сокрытие – реального облика, поведенческих привычек и т.п. Это и презентация себя, своей телесности, интеллектуальности и оригинальности. Получается, что, с одной стороны, виртуальная личность позволяет спрятаться (она личина, маска), или дает возможность примерить на себя определенное игровое языковое амплуа; а с другой – представляет собой развернутую репрезентацию человека» [27, с. 175]. Личности вполне конкретных земных акторов начинают примерять амплуа не только другого человека, но и тех метаантропологических сущностей, которые на разных этапах развития культуры входили в кластер «ИР – ВчР – ВР – ВЦ – СЕТИ – SETI – METI – CЕТИ».

Критически настроенные блогеры подчеркивают *компенсаторный характер ченнелинга* по отношению не только к развитию современной науки, но и культуры в целом. «Мифология нашего времени строится на идее, – отмечает В. Фатюшин, – уверовали многие: космос населен иными разумными существами. А коли они освоили технику межзвездных перелетов, значит, являются расой более развитой по сравнению с нами. На попытки обнаружить “братьев по разуму” в глубинах пространства затрачиваются гигантские средства. И если физически ученым не удалось добыть доказательства, которые бы признала вся планета, то психические контакты с инопланетянами идут полным ходом. Но на самом деле, никто не знает, с кем общаются контактеры. Насколько соответствует истине информация, которую мы получаем: она варьируется от полного бреда (а может быть, он-то и есть истина?) до сведений, вполне походящих на правду» [31]. Осторожный скептицизм автора, вполне объяснимый в условиях нарастания кризисных явлений и невозможности их преодоления имеющимися средствами, не может скрыть драматизма ситуации, отражением которой является парадокс Ферми. Следует отметить также, что скептицизм относительно содержания сообщений контактеров идёт заметно дальше, – он перерастает в подозрения, что в ряде случаев «информация извне» есть проявление *космического троллинга* [22].

На компенсаторный характер ченнелинга указывают не только его критики, но и его адепты. «Помимо планеты Земля в нашем Мироздании существуют другие обитаемые планеты, которые входят в состав Внеземных Цивилизаций, – утверждает одна из участниц группы *Звёздный Путь*. – Представители этих цивилизаций имеют возможность общаться с землянами и передавать им важную информацию о том, как устроены другие миры, какие проблемы стоят перед их жителями и чем они могут помочь землянам» [10]. Акцент на

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

внешней помощи Земле здесь весьма симптоматичен; он является одним из **индикаторов возникновения цивилизационного тупика**, в котором оказалось человечество на рубеже XX – XXI в.

Ченнелинг: социокультурная ретроспекция. Существенным признаком социокультурных (философско-культурологических, религиозных и т. д.) ретроспекций сторонников ченнелинга являются целенаправленные и постоянные утверждения о том, что такое явление, как ченнелинг, *существовало всегда* [7; 16]. Более того, без этого явления в мире не появилось бы ни одной религии. К отдаленным предшественникам ченнелинга относят шаманов, а со временем и творцов и Вед, и Библии, и Корана [33]. Анализ процессов становления ченнелинга выявляют его **синкретический характер**. Архитектонику доктринальных оснований ченнелинга определяет взаимодействие разнокачественных элементов; это фрагменты **картин мира**, которые были доминантными в предыдущие периоды; верования и суеверия, которые перемещаются в социокультурном пространстве сложными и далеко не всегда предсказуемым траекториями; многочисленные вторичные мифы; технологии имажинативного конструирования т.п.

Вхождение указанных элементов в доктринальные основания ченнелинга (как и других генетически родственных ему оккультно-мистических течений) является многомерным процессом, который определяется взаимодействием социокультурных трендов, которые по разному позиционируются как по отношению друг к другу, так и относительно мировоззренческих доминант эпохи. Ченнелинг, в свою очередь, является составной частью, фактором, развитой субдоминантой более широких процессов – **формирования основ новой религиозности**, нового, сайентифицированного оккультизма религий **«Новой Эры», футурахаики как нового образа будущего**.

История мировой культуры свидетельствует о том, что **каждая «эпоха заката»**, – идёт ли речь о закатах Античности, Средних веках или Нового времени, – **имеет свой «Нью Эйдж»**. Предшественники, предтечи современного «Нового Века» (и соответственно, ченнелинга) интенсивно формируются во второй половине XIX – начале XX вв.; ими были **спиритизм, теософия и антропософия**. В очередной раз идея «Нового Века» в эволюции человечества (в отличие от предыдущего, «неудачного», «пропавшего») дала о себе знать в западном сегменте социокультурного пространства зрелого Модерна в 70-80-е гг. XX в. Её возвращение в глобализированное социокультурное пространство постмодерна в качестве если и не доминанты, то уж субдоминанты, сопровождалось актуализацией интереса к широкому спектру религиозно-философских учений прошлого, – Ведам, египетскому герметизму, гностицизму, Каббале; учениям Э. Сведенборга, Г. Д. Торо и т. д. Определённые «культурные мутации» испытали также спиритизм, теософия и антропософия. Но процесс рецепции культурных практик прошлого в социокультурное пространство пошёл дальше; не в последнюю очередь оказался востребованным **шаманизм**. Эти феномены высветили фундаментальный факт: постмодерн «проваливался» в архаику.

Адепты ньюэйджеровской религиозности в очередной раз предложили человечеству перспективы бытия в единстве телесного, ментального начал, привлекательные в условиях обострения противоречий техногенной цивилизации; нетрадиционные технологии **трансформации сознания**; валеологические практики, – как физические, так и психические; они содействовали распространению **натурфилософских, натуралистических мифов** и генетически родственных форм, стимулирующих поиски метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной.

Обращение к спиритизму, теософии со стороны адептов ченнелинга было обу-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

словлено не только сходством мировоззренческих оснований, но и общностью архитектоники, динамики, функций (достаточно стройных и совершенных) создаваемых ими *картин мира*. Их определенная «функциональная близость» проявилась в том, что, как спиритизм и теософия во второй половине XIX – начале XX вв., так и ченнелинг в конце XX – начале XXI вв., предоставляли «каналы связи» сверхчеловеческим сущностям, голос которых звучал в секуляризованном мире. Как и спиритизм с теософией, ченнелинг (подобно многим другим ньюэйджеровским движениям), является религией *Непрерывного Откровения*, что предоставляет ему возможность корректирования, трансформации в соответствии с новыми социокультурными реалиями догматических интерпретационных схем персоналистических традиционн-доктринальных религий времени цивилизации [18; 42]. Более того, он создавал динамичную, сложную, *эзотерическую картину мира*, архитекtonика, динамизм которой позволяли включить элементы как религиозных картин мира традиционн-доктринальных религий, так и элементы *научной картины мира* (НКМ).

«ВЦ-проблематика» и структурирование ченнелинга. Парадокс Ферми, который подверг сомнению важнейшие основоположения реально функционирующей НКМ (на фоне сайентификации и космизации культуры позднего Модерна) стимулировал, в свою очередь, возникновение *новых проекций фундаментальной проблемы бытия ВР*, – в том числе религиозно-философских, *эзотерических*. Как фрактальная структура, ченнелинг в филогенезе воспроизвёл перипетии становления кластера «ИР – ВчР – ВР – ВЦ – СЕТИ – SETI – МЕТІ». Поэтому ченнелинг, который является частью мощной волны ньюэйджеровской религиозности, ньюэйджеровского эзотеризма (потенциально способных поставить под вопрос дальнейшую судьбу многих традиционн-доктринальных религий, сформировавшихся в эпоху цивилиза-

ции), *связывает вполне реальные надежды на трансформацию человечества именно с возможными* (и декларируемыми как реально происходящими) *контактами с полиморфным ВР*; эти последние *являются*, по существу, *Новым Откровением*.

Процесс структурирования ченнелинга, не в последнюю очередь под влиянием «ВЦ-проблематики», наблюдается на протяжении последней четверти XX в. По источникам информации, которая передается ченнелерами, в нём выделяют три подгруппы, – одна из них представлена посланиями представителей *высших космических цивилизаций*: Кассиопеи, Плеяд, Сириуса. Эти тексты широко представлены во Всемирной Паутине, которая в этом случае выступает как «некоторая новая реальность, которая предоставляет людям новые возможности по осуществлению политической, экономической, военной, культурной, научной и других видов деятельности» [36, с. 5].

Тексты-репрезентанты ченнелинга, представленные в Сети, претендуют на роль не только индикаторов процесса космизации современной культуры, её открытости Космосу, но и подтверждения, свидетельства наличия метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной, *отрицанием космического одиночества человечества*. Вторая группа свидетельств представлена учениями «Вознесенных Учителей». Среди них называют махатм, которые передали свои откровения через «каналы» – Е. П. Блаватскую; семью Рерихов; А. Бейли (Alice Ann Bailey); Рамтху (Рамту) и его проводника Джудит З. Найт (Judy Zebra Knight). На интерпретацию этой группы свидетельств оказали воздействие усиливающиеся процессы *космизации культуры*, которые проявились во второй половине XX в. Под их воздействием локусы бытия «Вознесенных Учителей» постепенно смещались в Галактику.

Третью категорию акторов ченнелинга составляют бестелесные сущности, безымянные духи, которые были атрибутами

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

мифологической картины мира архаики; «неспециализированный» характер этой категории, неопределенность состава виртуальных акторов открывает пространство для мистико-религиозной креативности как близкого, так и отдаленного будущего, способствует существенному расширению диапазона поисков метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной. В число последних попадает даже *Земля-Личность*, «Живая Земля» как *возможный субъект системы космических цивилизаций*.

В структуре ченнелинга как целостной философско-религиозной системы преобладает первая подгруппа свидетельств, представленных «посланиями» представителей высших ВЦ. Сами сторонники ченнелинга констатируют то обстоятельство, что именно в последние годы все больше информации и энергии поступает на Землю от «сущностей», которые презентуют себя как жителей других планет, звезд и даже созвездий. Это обстоятельство, связанное с общей *космизацией религии*, отмечается и светскими публицистами. В конце XX – начале XXI вв. в развитых странах, находящихся уже на стадии информационного общества, активно функционировало около 300 течений религиозного характера, которые поклонялись пришельцам с различных звезд и планет [47, с.110].

Ченнелинг: от акосмизма повседневности к мифологическому космизму. Процессы космизации ченнелинга как одного из многочисленных религиозно-философских учений «Новой Эры» развивались крайне неравномерно. Это обстоятельство не в последнюю очередь было обусловлено социокультурными контекстами его формирования и дальнейшего воспроизводства. Мегполис Модерна, его обитатели были отгорожены от мира природы, в которой жил человек предшествующих эпох, прочной скорлупой «второй природы». Метафорой этой культурной ситуации, пролонгированной в отдаленное

будущее, явился роман А.Кларка *Город и звезды* (The City and the Stars; 1956). Бесмертные обитатели этой экоутопии – города Диаспара – миллиарды лет прожили в изоляции от Большого мира, находясь вне тех изменений, которые происходили в звездной Ойкумене человечества.

Определяющим в жизни современных жителей городов, есть, прежде всего, *мир повседневности*, который окружает рядового человека постиндустриального, информационного общества. Формирование личности в этом обществе, социуме, её бытие в социокультурном пространстве постмодерна определяет ее преобладающее нахождение в состоянии «экзистенциального неравновесия». В этом состоянии космические факторы бытия человека не рассматриваются как определяющие. Но их информационное присутствие в мире повседневности неуклонно расширяется, – прежде всего, в виде многочисленных визуализированных страхов перед инопланетным вторжением. В *массовой культуре*, прежде всего, в англо-американской SF, со второй трети XX в. получили распространение образы *противников земель*, для обозначения которых была использована аббревиатура ВЕМ (bug-eyed monster – *жукоглазое чудовище*). Спектр страхов перед космическими пустынями, у порога которых оказалось человечество в середине XX в., расширился не только картинами возможных катастрофических Контактов с ВР. К ним прибавились нагнетаемые *страхи* перед «астероидно-кометной угрозой», аномальными солнечными вспышками, близкими взрывами сверхновых, «космической чумой», милитаризацией космоса и т.д. и т.п., – этот список можно продолжать достаточно долго [5]. Но спутником страхов в массовом сознании всегда является надежда. Одним из её феноменологических репрезентантов, собственно, и является ченнелинг.

Исследователи ченнелинга помещают его в культурный ряд, представленный целым рядом феноменов, – в том числе и спи-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

ритизмом. Подобно последнему, ченнелинг как современная целостная культурная практика также возникает в США. В качестве таковой он вполне отразил специфику американского социокультурного пространства, проявившуюся ещё в позапрошлом веке [42]. Истоки ченнелинга *в современном виде*, уже по обыкновению, связывают с деятельностью писательницы Джейн Робертс (Jane Roberts; 1929–1984), которая становится «каналом» для одной из «сущностей», известных в «контактёрской» субкультуре под именем Сетх [43, с. 154–155]. После ее смерти в контакт с Сетхом вступали, подобно шаманам архаики, и другие земные «каналы», – комбинаторика культуры кризисного Модерна продолжала работать. Вследствие этого учение Сетха, которое толковало широкий круг мировоззренческих, философских, философско-религиозных, историко-религиозных проблем (многомерность личности человека и его одновременное существование на разных планах бытия, природу реинкарнации, личность Христа, и т.п.), превратилось в устойчивый *медийный*, а затем и *сетевой вихрь* (или «ринг», известный океанологам), получило дальнейшее развитие. Создавался фундамент, в основании которого находились архаичные анимистические представления, который делал возможной последующую рецепцию космических сюжетов, связанных с «ВЦ-проблематикой».

С точки зрения феноменологии процессов становления ченнелинга как философско-религиозного учения, как автономной культурной практики представляет интерес история одного из акторов ченнелинга – Джудит З. Найт (урожденной Хемптон, или Джудит «Зебры» Найт), которая не случайно получила многочисленные сетевые «отражения» [28; 29]. В субкультуре ченнелеров, которая начала складываться в последней четверти XX в., своеобразный оккультный «тандем» Джудит З. Найт и ее «сущности» – Рамтхи, – считается наиболее известным. Значительное количество обращений к истории этого «тандема», кото-

рый принадлежит к третьей подгруппе «каналов» (на фоне будничности, обыденности контекста события), в определенной мере, затрудняют понимания существенных механизмов воспроизведения ньюэйджеровской религиозности эпохи постмодерна. Но выявившиеся в нём аспекты обыденной персонализированной и одновременно «масскультной» религиозности кризисного общества объясняют как успех самого ченнелинга, так и его последующие трансформации в направлении поисков внеземных собеседников земных «каналов».

В диалогах с Рамтхой уже вполне проявился *мифологический космизм*, в котором человек является свидетелем планетарных катаклизмов, битв разных рас и народов в геологическом (дочеловеческом) прошлом, – «медийное эхо» паракультурологических построений Э. Кейси (Edgar Cayce), И. Великовского (Immanuel Velikovsky), З. Ситчина (Zecharia Sitchin) и других, менее известных, авторов. Эти диалоги стали своеобразным каналом рецепции целого ряда оккультных идей, размытой традиционно-доктринальной религиозности, органически присущей Новому Свету, концептов и образов иных (подчас конкурирующих) формообразований ньюэйджеровской религиозности, аудиовизуальных образов, научной и ненаучной («фэнтэзи») *фантастики*. Вся эта культурная эклектика, являющаяся индикатором ситуации постмодерна, превращается как в элемент фона, так и в активный фактор воспроизводства доктринальных основоположений ченнелинга, тех *картин мира*, которые возникают, функционируют в его контексте, привлекают внимание всех тех, кто находится в состоянии «экзистенциального неравновесия».

Широкая экспансия ченнелинга в сетевом пространстве, предложенных его адептами моделей метаантропологических форм бытия разума во Вселенной, происходит *на фоне стремительной потери критичности массового сознания западного общества*, сознательного блокирова-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

ния рационалистических подходов к социальным реалиям, господству *манипулятивных технологий* как определяющего фактора конструирования западного социума. Даже том, что многочисленные предсказания Рамты оказались неправильными, это не помешало Джудит З. Найт основать так называемую Американскую гностическую школу и брать плату за обучение в ней. *Коммерциализация* – иногда горячая и прямолинейная, – *новых культов*, возникших в конце 70-х – начале 80-х гг. XX в. становится также их существенным признаком.

Ченнелинг: феноменология космизации учения. Важным шагом в направлении космизации ченнелинга, презентации им собственных вариантов видения метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной и установления связей с последним, становится так называемая *Система Михаила* [30; 35, кн. VII, XIII]. Она сложилась уже как обобщение практики общения с *коллективным существом*, состоящим из 1050 душ, – подобно носителю коллективного разума планеты Палладор из достаточно широко известного научно-фантастического рассказа А. Кларка *Спасательный отряд* (Rescue Party; 1946) [14].

Среди *локусов бытия* «сущностей», которые презентуют себя как обитателей иных планет, звезд и даже созвездий, ченнелеры особо выделяют созвездие Плеяд. В пределах субкультуры ченнелинга признается, что наиболее глубоко и последовательно плеядеанские метафизические учения изложены в книгах Барбары Хенд Клау (Barbara Khehd Klou) и Барбары Марсиниак (Barbara Marciniak) [19; 20; 21]. Однако количество «каналов», которые претендуют на контакты с Плеядами, не ограничивается указанными персоналиями и постоянно увеличивается; не в последнюю очередь этому способствует специфика сетевого пространства как важной части глобализованного социокультурного.

В субкультуре ченнелинга плеядеанцев чаще всего считают коллективными сущ-

ностями, выполняющими свою миссию не только на Земле, но пребывающими в галактическом социокультурном пространстве. Однако на этот, достаточно глубоко космизированный тренд отчетливо наложился другой, – *ориентальный*. Некоторые из космических собеседников земных «каналов» носят имена древних египетских богов – Ра, Птаха, и др. На протяжении многих лет активным ченнелером являлась английская писательница Мерри Хоуп (Murry Hope), – автор многочисленных книг по проблемам египетской, кельтской, греческой и «атлантической» магических традиций. Со временем она объявила о своём превращении в «канал» *негуманоидного разума* – для двух рас из другого пространства – времени – «львиных людей» и «кристаллических людей». Как видим, увлечение «фэнтэзи» не проходило даром и для авторитетных ченнелеров... Кроме того, круг собеседников Мерри Хоуп заметно расширился также за счет общения с духами Земли, других планет Солнечной системы и самой Вселенной. Информация, полученная ею от этих «сущностей», по своему содержанию была своеобразной мировоззренческой амальгамой из элементов современных научных теорий и из древнейших эзотерических учений, изложенная в сборнике *Учение Сириуса. Ченнелинг V*. [35, кн. V]. И здесь, как и в других феноменах ченнелинга, проявилась клиповость, присущая актуальным культуротворческим процессам постмодерна.

Ченнелинг: дивергенция культурной практики. В поисках метаантропологических измерений бытия разума во Вселенной, как уже отмечалось ранее, сохранились не только «старые» (мировоззренческо-философские, религиозные, искусствоведческие, литературные и т.д.) измерения, проекции, но и неожиданно ярко проявились новые. В клиповой культуре постмодерна само наличие этих проекций, их мультипликация создают возможность возникновения многочисленных фрактальных структур, разветвлений, «мостов», «узлов»,

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

неожиданных «пересечений» и т.д. В этих, казалось бы, хаотических процессах, находят отражение фундаментальные закономерности развития культуры. Так, в западном сегменте социокультурного пространства образовались определенные «имагинативные мосты» между ченнелингом и *мистифицированной уфологией*; в специфическом сегменте социокультурного пространства позднего Модерна, – *советском* – родственным с ченнелингом является учение *Роза Мира* Д. Андреева (1906 – 1959) [45].

Толкование ченнелинга как «прокладывания канала», по которому люди получают информацию «извне», придавало ему значительную *мировоззренческую гибкость* и *дополнительную социокультурную динамику*; вместе с тем ченнелинг становится сферой проявления *религиозного синкретизма*, присущего всем эпохам глубинных социокультурных трансформаций. Одновременно синкретический характер ченнелинга ведет к образованию определенной «зоны напряжения» в отношениях между сторонниками указанного учения и традиционно-доктринальными религиями. Некоторые церкви, – в частности христианские, – ведут решительную борьбу с ним [18; 31]. Всех Наставников, которые передают послание «каналам», христианские богословы автоматически причисляют к бесам.

Рационализированные построения сторонников ченнелинга, образный ряд, присутствующий свидетельствам самих ченнелеров, с очевидностью тяготеют к *фантастике как культурной практике Модерна и постмодерна*. Различия между текстами ченнелеров заключается лишь в том, к каким именно из образцов тяготеет актор – к массовой, или элитарной, интеллектуальной фантастике. Вопреки многим попыткам писателей-фантастов моделировать в своих произведениях контакты с ВР или ВчР, где этот разум мыслился как нечто далёкое, а контакты с ним – делом более или менее отдалённого будущего, сторонники ченнелинга считают, что он всегда присутство-

вал на Земле. Напрасно астрономы прислушаются к слабым радиосигналам из глубин Вселенной; работа КОМКОНа – «Комиссии по контактам» землян, освоивших межзвёздную навигацию, с менее развитыми инопланетянами, о которой в свое время писали братья А. и Б. Стругацкие, – длится на протяжении всего времени существования человечества, а сегодня приобретает все более широкий характер. Этим разумом являются Старшие Братья человечества. Среди них много знакомых имен «прогрессоров»; это и Ра, и Афина, и Птах, и Архангел Михаил, и Майтрейя, и Сен-Жермен, и Эль Мория, и Кут Хуми, и многие, многие другие. Самым весомым доказательством расширения контактов со звёздным иномиром, его экзотическими обитателями, ченнелеры считают самих себя и собственные объединения.

Именно под влиянием этого процесса «фокусировки трендов» боги и герои, волшебники и мудрецы Земли, знакомые оккультистам разных эпох, приобрели новый образ, соответствующего *новому хронотопу бытия человечества*. Этот хронотоп определил новые социальные роли, космические измерения, новый статус акторам оккультных учений Средних веков и Возрождения, теософии и Живой этики – работников Галактической Иерархии Света, защитников эволюции человека и даже определяющих её ход. Все они вполне отразили гибкость эзотерического знания в конструировании интерпретационных схем реальности. И одновременно ярко подтвердили его способность «уникальным образом соединять склонность к архаическому мифологическому мышлению с открытостью ко всему новому. Эта открытость, с одной стороны, ломает традиционные взгляды, но с другой, служит лишь материалом для очередной трансформации интерпретационных схем. Динамическая пластичность эзотерического знания в его противостояниях с экзотеризмом причудливо контрастирует с декларативной обращённостью к неизменным образцам «золотого»

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

прошлого и опорой на незыблемые авторитеты» [24, с. 84, 85].

Отмеченная ранее гибкость интерпретационных схем реальности, предложенная ченнелингом в плане собственного варианта решения «парадокса Ферми», позволяет расширить его доктринальный субстрат, метафизическое «тело». Его адептам успешно удастся привлечь в складывающийся кластер феноменов, которые образуют, *девиантные научные, псевдонаучные, околонуточные концепты разной природы и направленности*, возникшие не только в отдалённом прошлом, но и в настоящем.

Среди элементов, которые вошли в доктринальный субстрат ченнелинга, заметное место принадлежит сайентологическому экологическому верованию, – социокультурной мифологеме «*Живая Земля*», которая также имеет самостоятельную кластерную природу. Футурахаика как сущностная характеристика культуры постмодерна проявилась в контексте мифологемы «ЖЗ» через феномен-медиатор – *феминизм*, который трактуется как «устремленность к другому мышлению, другому сознанию, способному воспринять многомерность мира не в подробности, а в целокупности, к мышлению не оппозиционному». Метафора феминизма – «Атлантида, всплывающая из глубин, куда она некогда была вытеснена. Контур и рельефы этого гигантского материка пока еще не совсем просматриваются, и хотя некоторые подводные части уже близки к поверхности и вроде бы доступны взгляду» [6, с. 176, 175]. И действительно, в этом, как и многих других феноменах культуры постмодерна, здесь проступает архаика, набор присущих ей мифологем, который приобретает новые темпоральные измерения [23]. Нельзя не отметить, что мифологема «ЖЗ» отражает также и возрастающую угрозу экологической катастрофы, а также исчерпанность технико-технологического пути, который сложился на протяжении последних столетий [38]. И в этом плане она вполне со-

звучна мировоззренческим доминантам не только ченнелинга, направленным на поиск выхода из сложившегося тупика в контактах с Галактической Иерархией Света, но и с ВЦ, представления о которых сложились во второй половине XX в.

Гипотеза «Геи» (англ. Gaia hypothesis) была выдвинута на рубеже 70 – 80-х гг. XX в. английским ученым, инженером и мыслителем Дж. Лавлоком (James Ephraim Lovelock) [48]. В 90-х гг. XX в. она дала импульс для разработки современного варианта системной организмической науки о Земле – геофизиологии (теории Геи). «Возможно, – считает А.Б. Казанский, – геофизиология со временем и станет той синтетической биосферной наукой, о создании которой В.И. Вернадский мечтал еще полстолетия назад» [12]. Возможно, станет, что подтверждается, в частности, апелляцией к синергетике её сторонников.

В контексте синергетики объединения элементов, обладающих повышенной сопротивляемостью к разрушающему «шуму», получили название аттракторов, имеющих отчётливо выраженную иерархическую структуру. Их повсеместное распространение свидетельствует о том, что они обладают особой прочностью по отношению к внешним и внутренним возмущениям. В периодической классификации аттракторов, отмечает А.Д. Арманд, «Земля присутствует трижды: в абиотической цепи восхождения – как планета, в биологической – как биосфера и в социальной – как социосфера. На следующем уровне иерархии, уровне космического взаимодействия, если нам суждено до него подняться, разделение на три отдельные составляющие просто перестанет существовать. Как атом входит в молекулу единым образованием, без разделения на протоны, нейтроны и электроны, *Земля войдет в систему цивилизаций без расчленения на геологические компоненты, растений, животных и людей (Курсив мой. – А.Щ.)*» [1, с. 805]. В кластере «ИР ... – SETI – METI – CETI» появля-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

ется, таким образом, ещё один возможный субъект Контакта.

Но сторонники «ЖЗ» как сайентологического экологического верования исходят из того, что Земля является Планетой-Личностью, с которой человечеству возможно и необходимо установить и поддерживать диалог; сторонники мифологеми распространяют информацию относительно технологий диалога с планетой и их содержание. И тезис о диалоге вводит эту мифологему в русло ченнелинга. Вместе с тем одним из следствий рецепции мифологеми «Живая Земля» в субстратные основы ченнелинга, в его тренд, есть расширения геокультурных таксонов его существования в культуре постмодерна. В конце XX в. началась деятельность Пеппер Льюис (Perregr Lewis, Буэнос-Айрес, Аргентина), которая в субкультуре ченнелинга считается всемирно известным автором, учителем и «каналом» Матери – Земли (Гайи; Gaia) [25]. Пеппер Льюис является автором многочисленных аудиопрограмм, четырех книг в серии «Говорит Гайя»: Одна десятая бесконечности, Мудрость для Пробуждающегося Человечества, Решения для Маленькой Планеты в двух томах.

Научная новизна исследования

Ченнелинг как целостный, сложный по структуре и содержанию феномен, является одной из реакций социокультурной системы Земли на отсутствие двусторонних контактов с ВЦ. Ожидания Контакта с ВЦ являются индикаторами глубинной социокультурной трансформации, которую переживает человечество. Изучение механизмов конструирования надчеловеческих виртуальных личностей в мировой Сети является одним из направлений дальнейшего развития предметного поля антропологии Интернета как важного направления философско-антропологических исследований.

Выводы

Изучение ченнелинга даёт основания рассматривать его как одну из культурных

практик, направленных на решение фундаментальной проблемы, имеющей глубокие экзистенциальные основания – поиск мета-антропологических измерений бытия разума во Вселенной, выявление которых позволяет определить место самого человека и человечества в мире. Ченнелинг как целостный, крайне сложный по структуре феномен, является одной из реакций социокультурной системы Земли на отсутствие двусторонних контактов с ВЦ. В развитии ченнелинга проявляются фрактальные эффекты, связанные с воспроизводством им предшествующей истории развития представлений о внеземном разуме. Ретроспекции ченнелинга как культурной практики показывают его подчинённость закону культурного ряда: временное дальное действие конкретного феномена в хронотопе культуры определяется его включённостью в совокупность генетически родственных форм.

В контексте современных учений «Нью Эйдж» ченнелинг рассматривается как «прокладывание канала», «передачу по каналу» информации от сознания, которое не находится в человеческой форме, к отдельному человеку и человечеству в целом, как контакт с другими формами внечеловеческого, сверхчеловеческого разума, находящегося не только в астрономической Вселенной, но и многомировом Универсуме. Претензии ченнелинга на роль средства установления реальных контактов с ВР будет возрастать. Динамика процесса развертывания ченнелинга как синкретического учения в информационном сегменте глобализированного социокультурного пространства, во Всемировой Паутине свидетельствует о том, что с каждым годом будет появляться все больше и больше как посланий «извне», так и «каналов» для их трансляции. Одна из причин этого успеха – широкое имажинативное конструирование многочисленных метаантропологических форм бытия разума в Универсуме. Изучение механизмов конструирования надчеловеческих виртуальных личностей в миро-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

вой Сети является одним из направлений дальнейшего развития предметного поля антропологии Интернета.

В доктринальных основаниях ченнелинга отчётливо выявляется намеренное нежелание следовать дисциплинарной, жанровой, а подчас и мировоззренческой определенности, присущее постмодернистам вообще. Огромный терминологический и метафорический инструментарий, нередкое опровержение своих собственных суждений, отказ от всяческих форм систематизации и организации доктринальных оснований, «метафизического субстрата», техника намека и иносказания, мистицизм, уходящий корнями в седую архаику, новое качество, связанное с футурахаикой, привлечение литературных и мифологических образов заметно осложняют изучение ченнелинга. Гибкость интерпретационных схем реальности, присущая ченнелингу, делают открытыми его доктринальные основания для рецепции эклектичных по своему содержанию построений девиантной науки.

В ченнелинге нашли отображение существенные закономерности развития культуры. Тот тренд ее развития, который становится доминантным (или субдоминантным) в ту или другую эпоху, в том или ином сегменте социокультурного пространства, влияет на его геометрию, «искривляет» ее. Вследствие этих изменений он может стать точкой фокусировки, точкой «сборки» других трендов, и, в конечном счёте, образование определенного кластера. Заметно возрастает временное действие сформировавшегося тренда, которое даёт ему возможность выходить далеко за временные границы текущей эпохи. Иные тренды, которые начинают все более активно взаимодействовать с новой доминантой, могут быть или ослабленными (в случае некомплементарного характера), или усиливаться (в случае комплементарности), или частично автономными. В последнем случае они могут определенное время существовать с будущей доминантой в со-

стоянии явной или латентной конкуренции. Они не превращаются в новые доминанты вследствие как случайных причин, так и общей непредсказуемости, неопределенности в работе комбинаторного механизма культуры

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Арманд А.Д. Иерархия информационных структур мира / А.Д. Арманд // Вестник РАН. – 2001. – Т. 71. – № 9. – С. 797-805.
2. Арманд, А.Д. Эксперимент «Гая» – проблема живой Земли [Электронный ресурс] / А.Д. Арманд // Работа выполнена в Институте Географии. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2001. URL: www.theosophy.ru/lib/gaia.htm (дата обращения: 05.12.2012). – Название с экрана.
3. Астрономия и современная картина мира / РАН. Ин-т философии; Отв. ред. В.В. Казютинский. – М.: ИФРАН, 1996. – 247 с.
4. Влияние Интернета на сознание и структуру знания / РАН. Ин-т философии; Отв. ред. В.М. Розин. – М.: ИФРАН, 2004. – 239 с.
5. Враждебный космос // Популярная механика. – 2010. – № 9 (95). – С. 33-46.
6. Габриэлян. Н. Всплывающая Атлантида (медитации на тему феминизма) / Н. М. Габриэлян // ОНС: Общественные науки и современность. – 1993. – № 6. – С. 171-178.
7. Добрин, Н. А. Ченнелинг. Помощь Высших сил [Электронный ресурс] // Электрон. текст. дан. [Б.м.], Фикшнбук, 2009. URL: http://fictionbook.ru/author/litagent_ripol/chennelling_pomosh_viysshih_sil/read_online.html?page=1-12 (дата обращения: 20. 12. 2012). – Название с экрана.
8. Духовная Группа «Храм Огненного Света» [Электронный ресурс] // Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2012. URL: <http://www.xoc2012.narod.ru/> (дата обращения: 27.11.2012).
9. Ефимов Г. Библиотека «Куб» / Георгий Ефимов, Владимир Никонов [Электронный ресурс] // Куб — электронная библиотека. Электрон. текст. дан. [Б.м.], [Б.г.]. URL: <http://artmagik.ru/index.php/links/link/4-kub--alektronnaja-biblioteka/>; Ченнелинг. URL: <http://www.koob.ru/channelling/> (дата обращения: 24.12.2012)
10. Звёздный Путь. Открытая группа. [Электронный ресурс] // Электрон. текст. дан. [Б.м.], 12. 04. 2011. URL: <http://subscribe.ru/group/zvyozdnyj-put/361465/> (дата обращения: 22.11.2012). – Название с экрана.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

11. История создания Группы Света (город Москва, Россия) [Электронный ресурс] // Группа Света 2010-2012. Электрон. текст. дан. [Б.м.]. URL: <http://light-group.info/about.html> (дата обращения: 23.12.2012). – Название с экрана.
12. Казанский, А.Б. Концепция Геи [Электронный ресурс] /А.Б.Казанский// Ноосфера и биосфера. Электрон. текст. дан. [Б.м.], Июнь 2012. URL: <http://duhosin.ru/kontsepsiya-gei/#more-10118> (дата обращения: 05.12.2012). – Название с экрана.
13. Карта сайта «Русский канал к пробуждению. Ченнелинг» [Электронный ресурс] // Русский канал к пробуждению. Ченнелинг. Электрон. текст. дан. [Б.м.]. URL: <http://rchannel.chat.ru/sitemap.htm> (дата обращения: 23.12.2012). – Название с экрана.
14. Кларк А. Спасательный отряд / А. Кларк // Библиотека современной фантастики в 15 томах. – Кларк А. Большая глубина. Рассказы. – М. : Молодая гвардия, 1966. – Т.6. – С. 205-233.
15. Крымский С.Б. Формы культурно-исторической опосредованности научного знания / С.Б. Крымский // Филос. Науки. – 1989. – № 7. – С. 63-65.
16. Кэрролл, Р.Т. Энциклопедия заблуждений: собрание невероятных фактов, занимательных обманов и опасных поверий / Роберт Т. Кэрролл; Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 675 с.: ил.
17. Лесовский, М. ZetaTalk [Электронный ресурс] // Архив Tarranovа. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 1999. URL: <http://tarranova.lib.ru/authors/t/trofimov/con01.htm> (дата обращения: 20.12.2012). – Название с экрана.
18. Майклс, К. Непрерывное откровение и ченнелинг / Ким Майклс. [Электронный ресурс] / Ким Майклс // Универсальный Путь. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2002-2010. URL: <http://www.universalpath.org/showcat.php?id=84> (дата обращения: 05.08.2012). – Название с экрана.
19. Марсиниак, Б. Земля. Плеядианские ключи к Живой Библиотеке / Барбара Марсиниак; Пер. с англ. – К.: «София»; М. : ИД «София», 2003. – 320 с.
20. Марсиниак, Б. Приносящие рассвет. Учение Плеяд / Барбара Марсиниак; Пер. с англ. – К. : София, 1999. – 288 с.
21. Марсиниак, Б. Путь силы: Мудрость Плеяд для мира в хаосе / Барбара Марсиниак ; Пер. с англ. – М. : София, 2007. – 304 с.
22. Маслов, Н. Космический троллинг [Электронный ресурс] / Николай Маслов// Ченнелинг: сообщество контактеров. Сфера Разума 2005-2012. Электрон. текст. дан. [Б.м.], Май 06.2012. URL: <http://sferarazuma.ru/kosmicheskij-trolling/> (дата обращения: 26.12.2012). – Название с экрана.
23. Маслова, С.В. Актуализация мифологемы «великая мать» в современной культуре / С.В. Маслова, Е.В. Раздьяконова // Вестник бурятского государственного университета. – 2010. – Вып. 14. – С. 243-248.
24. Мистико-эзотерические движения в теории и практике. Проблемы интерпретации эзотеризма и мистицизма: Сб. материалов Третьей международной научной конференции / С. В. Пахомов (ответственный редактор); Ю. Ю. Завгородний, С. В. Капранов. – СПб. : РХГА, 2010. – 288 с.
25. ОФИЦИАЛЬНЫЙ САЙТ ПЕППЕР ЛЬЮИС (PEPPER LEWIS) - [Электронный ресурс] // Ченнелинг Гайи (Гейя, Гая, Гайя, Гайа, Gaia) - Мать Земля (Дух Земли). Электрон. текст. дан. [Б.м.]. URL: <http://www.pepperlewis.ru/> (дата обращения: 27.11.2012). – Название с экрана.
26. Питанов, В. Оккультизм и псевдооздоровительные практики. Ченнелинг: «канал» или «сточная канава»? [Электронный ресурс] / Виталий Питанов // Миссионерско-апологетический проект «К истине». Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2001-2011. URL: http://www.k-istine.ru/occultism/occultism_pitanov-02.htm (дата обращения: 05.08.2012). – Название с экрана.
27. Пупышева, И.Н. На подступах к «виртуальной» антропологии / И.Н. Пупышева // Вестник Тюменского государственного университета. – 2011. – №10. – С. 174-178.
28. Рамта. Переправа через реку [Электронный ресурс] формат .doc, 37 стр., с иллюстрациями, размер архива - 550 Кб // Библиотека познавательной литературы и развивающих статей. Электрон. текст. дан. [Б.м.], [Б.г.]. URL: <http://ezocat.ru/index.php/chenneling-bc/2414-ramta-pchr> (дата обращения: 26.12.2012). – Название с экрана.
29. Re: Ченнелинги из инета [Электронный ресурс] // ФОРУМ ПЛЕЯДЫ / СТОЖАРЫ. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2000, 2002, 2005, 2007. URL: <http://pleiadesstozhary.4admins.ru/viewtopic.php?f=30&p=631> (дата обращения: 26.12.2012). – Название с экрана.
30. Учение Михаила. Сетевая версия книг «Ченнелинг VII» и «Ченнелинг XIII» [Электронный ресурс] // Русский мини-сайт. Andriy Kostenko, 1999. Электрон. текст. дан. [Б.м.], Обновлено 8 сентября 2007. URL: <http://http://www.green->

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

- door.narod.ru/micmain.html (дата обращения: 21.12.2012). – Название с экрана.
31. Фатюшин, В. Осторожно: Ченнелинг! [Электронный ресурс] Владислав Фатюшин // Мир Анубиса «Аномальные новости». Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2001-2011. URL: <http://anubis.sokrytoe.com/7696-ostorozhno-chenneling.html> (дата обращения: 24.12.2012). – Название с экрана.
 32. Ченнелинг. Послания Старших Братьев человечества. Плеяданцы отвечают на вопросы. Сущности, окружающие вас. [Электронный ресурс] // Сайт «СВЕТ – ВСЕМ! – Учения Владык». Электрон. текст. дан. [Б.м.], Последняя редакция сайта – 29.11.2010г. URL: <http://svetra.ru/index.html> (дата обращения: 21.12.2012).
 33. Ченеллинг. Энциклопедический словарь. 2009. [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 2000-2010. URL: <http://www.ic.academic.ru> (дата обращения: 05.08.2012). – Название с экрана.
 34. Ченнелинг [Электронный ресурс] // Энциклопедия заблуждений. - Библиотека Скептика. Электрон. текст. дан. [Б.м.], Февраль 14, 2012. URL: <http://skepdic.ru/chenneling> (дата обращения: 02.12.2012). – Название с экрана.
 35. Ченеллинг I – XVI. Галактическая Семья: [сб. материалов]; Пер. с англ. / С. Грабовецкий, В. Ижакевич, И. Митрофанова. – К. : «София», 1999.
 36. Шалак, В.И. Логический анализ сети Интернет / В.И. Шалак; РАН. Ин-т философии. – М. : ИФ РАН, 2005. – 96 с.
 37. Штепа, В. Антропология сетевой эпохи [Электронный ресурс] / Вадим Штепа // Китеж. Электрон. текст. дан. [Б.м.], 19 мая 2005 г. – URL: <http://kitezh.onego.ru/netantrop.html> (Дата обращения 27.01.2014). – Название с экрана.
 38. Щедрін А.Т. Міфологема «Жива Земля» як феномен «вторинної» міфотворчості: (напрямки еволюції у світоглядній свідомості сьогодення) / А.Т. Щедрін // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Сер. : «Теорія культури та філософія науки». – Х., 2005. – № 660. – С. 75–85.
 39. Щедрін А.Т. Пошук позаземних цивілізацій як глобальна проблема сучасності: соціокультурні виміри/ А.Т. Щедрін // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – К. : НТУУ «КПІ». – 2012. – №3 (15). – С. 61-67.
 40. Щедрін, А.Т. Феномен «Мовчання Неба» А.Т. Щедрін // Філософська думка. – К., 2008. – № 3. – С. 47-61.
 41. Щедрин, А.Т. Философско-антропологические аспекты проблемы поиска внеземных цивилизаций / А.Т. Щедрин // Антропологічні виміри філософських досліджень. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 3. – С. 30–42.
 42. Щедрин, А.Т. Философско-культурологический анализ спиритизма в творческом наследии Т.И. Буткевича / А.Т. Щедрин // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. № 980. Сер. : «Теорія культури та філософія науки». – Х., 2011. – Вип. 47. – С. 174–185.
 43. Щедрін А. Т. Ченнелінг як індикатор динаміки постмодерної релігійності: філософсько-релігієзнавчі, культурологічні виміри / А.Т. Щедрін // Культура України: зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2013. – Вип. 40. – С. 150–160.
 44. Щедрин, А.Т. Ченнелинг: метаантропологические установки как показатель космизации религиозного сознания А.Т. Щедрін // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральності особистості. Релігійні цінності як фактор формування соціальної ідентичності. Матеріали XXVIII Міжнар. наук.-практич. конф. 26 листоп. 2010 г. – Донецьк, 2010. – С. 35–39.
 45. Щедрін А.Т. Ченнелінг: пошуки розуму у Всесвіті в контексті постмодерної релігійності (культурологічні виміри) // Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство. – К., 2013. – Випуск I(1). – С. 29-40.
 46. Щедрін А. Т. Ченнелінг як культурна практика доби постмодерну: геокосмічні виміри / А.Т. Щедрін // Культура України: зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2013. – Вип. 41. – С. 70–81.
 47. Эрлихман, В. Почем опиум для народа / В. Эрлихман // Paradox. – 2001. – № 11. – С.110.
 48. Lovelock, J. E. The ages of Gaia : a biography of our living earth / James Lovelock. – Oxford; New York; Toronto [etc.]: Oxford university press, 1989. – XX + 252 p.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

А.Т. ЩЕДРИН^{1*}^{1*} Харківська державна академія культури (Харьков)**ЧЕННЕЛІНГ: ПОШУКИ МЕТААНТРОПОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ БУТТЯ РОЗУМУ У ВСЕСВІТІ
(за матеріалами Всесвітньої Павутини)**

Актуальність дослідження. У контексті релігійно-філософських рухів «Нової Ери» набув поширення феномен ченнелінгу – «прокладання каналу», «передачу по каналу» інформації від свідомості, що не перебуває в людській формі, до окремої людини й людства в цілому. У соціокультурному просторі постмодерну ченнелінг відбиває проблему пошуку позаземних цивілізацій (ПЦ; «ПЦ-проблему»; проблему SETI) і встановлення контактів з ними; ця проблема має різні проєкції, важливі філософсько-антропологічні виміри в культурі. Дослідження механізмів конструювання надлюдських віртуальних особистостей у світовій Мережі становить інтерес не тільки для подальшого аналізу проблеми позаземного розуму (ПР), але й для розширення предметного поля антропології Інтернету як важливого напрямку філософсько-антропологічних досліджень.

Ціль дослідження. Аналіз феномена ченнелінгу як проєкції фундаментальної проблеми буття ПР, її репрезентації у Всесвітній павутині; вплив архаїзації культури постмодерну на постановку проблеми метаантропологічних вимірів буття розуму у Всесвіті й контактів з ним у доктринальних підставах ченнелінга. **Аналіз досліджень проблеми і її емпірична база.** Кластерна природа проблеми неземного розуму й ченнелінга як її елемента припускає широке використання праць носіїв радіоастрономічної парадигми рішення проблеми SETI; робіт в області антропології Інтернету; праць дослідників феномена «New Age». Емпіричною базою дослідження є мережеві ресурси, а також тексти-репрезентанти, створені й уведені в обіг самими ченнелерами, їх попередниками. **Методологія дослідження.** Ченнелінг як об'єкт дослідження, його мережеві репрезентації – як предмет передбачають використання методів аналітичної герменевтики й археографічного коментування тексту, фрактальної логіки, кластерного аналізу. **Виклад основного матеріалу.** Розглянуто особливості ченнелінгу як культурної практики, спрямованої на вирішення проблеми пошуку метаантропологічних вимірів буття розуму у Всесвіті, як спроби вирішення протиріччя між теоретичними уявленнями про позаземні цивілізації й відсутність емпірично спостережуваних, очікуваних слідів їх діяльності. Дано аналіз варіантів вирішення проблем локусів буття ПР, його субстратної основи, форм активності в земному соціокультурному просторі, які пропонує ченнелінг. Розглянуті ретроспекції ченнелінгу як цілісної культурної практики, що сформувалася в західному сегменті соціокультурного простору; представлені особливості його буття у формі постмодерністської релігійності; підкреслена роль ченнелінгу як індикатора космізації й архаїзації сучасної культури. **Наукова новизна дослідження.** Ченнелінг є однією з реакцій соціокультурної системи Землі на відсутність двосторонніх контактів з ПЦ. Вивчення механізмів конструювання надлюдських віртуальних особистостей у світовій Мережі є одним з напрямків подальшого розвитку предметно-тематичного поля антропології Інтернету як важливого напрямку філософсько-антропологічних досліджень. **Висновки.** Ченнелінг як цілісний, складний за структурою феномен, пов'язує динаміку трансформації людства із установами контактів з поліморфним ПР. Ченнелінг є однією з реакцій соціокультурної системи Землі на відсутність двосторонніх контактів з ПЦ. У розвитку ченнелінга проявляються фрактальні ефекти, пов'язані з відтворенням їм попередньої історії розвитку уявлень про ПР. Ретроспекції ченнелінгу як культурної практики доводять його підпорядкованість закону культурного ряду: часова далекодія конкретного феномена в хронотопі культури визначається його включеністю в актуально існуючу сукупність генетично родинних форм.

Ключові слова: ченнелінг; позаземний розум; «парадокс Фермі»; позаземні цивілізації; проблема SETI; Всесвітня Павутина; соціокультурний кластер; соціокультурний простір; культурна практика; антропологія Інтернету; «Нью Ейдж»; космізація культури; архаїзація культури; постмодерністська релігійність; «Жива Земля»; закон культурного ряду.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

A. T. TSHEDRIN^{1*}^{1*} The Kharkiv state academy of culture (Kharkiv)**CHANNELING: SEARCH OF THE METAANTHROPOLOGIC MEASUREMENTS OF MIND BEING IN THE UNIVERSE
(based on the World Wide Web)**

The relevance of the study. In the context of religious and philosophical movements of the «New Age» gained channeling phenomenon – «laying channel», «transmission channel» information from the consciousness that is not in human form, to the individual and humanity as a whole. In the socio-cultural environment of the postmodern channeling reflects the problem of finding extraterrestrial intelligence (ETI; «ETC-problem»; SETI problem) and to establish contacts with them, this problem has a different projection, important philosophical and anthropological measurements in culture. Investigation of mechanisms of constructing virtual superhuman personalities in the world web is not only of interest for further analysis of the problem of extraterrestrial intelligence (ETI), but also to extend subject field of anthropology of the Internet as an important area of philosophical and anthropological studies. **The purpose of the study.** Analysis of the phenomenon of channeling as a projection of the fundamental problems of life ETI, its representation on the World Wide Web, the impact on the archaism of postmodern culture posing problems meta anthropological dimensions of existence in the universe of reason and contact with him in the doctrinal grounds channeling. **Analysis of research on the problem and its empirical base.** Clustered nature of the problem of ETI and channeling its element involves the widespread use of radio astronomy paradigm works carriers solve CETI; work in anthropology Internet; works of researchers of the phenomenon of «New Age». Empirical basis of the study are network resources, as well as texts–representatives created and introduced into circulation by the channelers, their predecessors. **Research Methodology.** Channeling as an object of research, its network of representation – as a matter of methods involve the use of analytical hermeneutics and archaeographic commenting text fractal logic cluster analysis. **The main body.** The features of channeling as cultural practices aimed at solving the problem of finding meta anthropological dimensions of existence in the universe of the mind, as an attempt to resolve the contradiction between the theoretical ideas about extraterrestrial civilizations and the lack of empirically observable, the expected signs of their activities. The analysis of the solutions to the problems being ETI loci, its substrate base forms of activity in the Earth's socio-cultural space that offers channeling. Considered as a complete retrospective of channeling cultural practices that emerged in the western segment of the socio-cultural environment, especially its being presented in the form of postmodern religion, emphasized the role of channeling as an indicator cosmization archaism and modern culture. **Scientific novelty.** Channeling is one of the sociocultural system reactions on Earth absence of bilateral contacts with the ETC. Studying the mechanisms of constructing virtual superhuman personalities in the global network is one of the directions of further development of subject- thematic field of anthropology of the Internet as an important area of philosophical and anthropological studies. **Conclusions.** Channeling as a holistic, complex structure phenomenon connects the dynamics of transformation of humanity with establishing contacts with polymorphic ETI. Channeling is one of the sociocultural system reactions on Earth absence of bilateral contacts with the ETC. In the development of channeling manifest fractal effects associated with the reproduction of their previous ideas about the history of ETI. Retrospection channeling as cultural practices show his obedience to the law of the cultural series: a temporary phenomenon in the long-range specific chronotope culture is defined by its inclusion in the actually existing set of genetically related forms.

Keywords: channeling; extraterrestrial intelligence (ETI); «Fermi paradox»; extraterrestrials civilization (ETC); SETI problem; the World Wide Web; socio-cultural cluster; socio-cultural space; cultural practices; anthropology Internet; «New Age»; cosmization of culture; archaization of culture; post-modern religiosity; «Live Earth»; law of cultural series.

REFERENCES

1. Armand A.D. *Iierarkhiia informatsyonnykh struktur mira*. [The hierarchy of the world's information structures]. *Vestnik RAN* [Herald of the Russian Academy of Sciences], 2001, issue 9, pp. 797-805.
2. Armand A.D. *Eksperiment "Geia" – problema zhyvoi Zemli* [Experiment „Geia“– the problem of the living Earth]. Available at: <http://www.theosophy.ru/lib/gaia.htm>.
3. *Astromoniia i sovremennaia kartina mira* [Astronomy and contemporary picture of the world]. V.V. Kaziutinskii (Ed.), Moscow : IFRAN, 1996.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

4. Vliianie Interneta na soznanie i strukturu znaniia [The influence of the Internet on consciousness and knowledge structure]. V.M. Rozin (Ed.), Moscow, IFRAN, 2004. 239 p.
5. *Vrazhdebnyi kosmos* [Hostile cosmos]. *Populiarnaia mekhanika – Popular mechanics*. 2010, no. 9 (95), pp. 33-46.
6. Gabrielian N. Vsplyvaiushchaia Atlantida (meditatsiia na temu feminizma) [The Atlantis that rises (meditation about feminism)]. *ONS: Obshchestvennye nauki i sovremennost – SSM: Social sciences and modernity*, 1993, no. 6, pp. 171-178.
7. Dobrina N.A. Chenneling. Pomoshch Vysshikh sil. [Channeling. The help of the higher forces], 2009. Available at: http://fictionbook.ru/author/litagent_ripol/chenneling_pomosh_viysshikh_sil/read_online.html?page=1-12
8. Dukhovnaia gruppya “Kham Ognennogo Sveta” [Spiritual group “Fire light temple”]. 2012. Available at: <http://www.xoc2012.narod.ru/>
9. Efimov G. Biblioteka “Kub” [Library “Kub”]. Available at: <http://www.koob.ru/channeling/>
10. Zvezdnyi put. Otkrytaia gruppya [Star track. Public group]. Available at: <http://subscribe.ru/group/zvyozdnyiy-put/361465/> (Accessed 22.11.2012).
11. Istoriia sozdaniia Gruppy Sveta [History of Group of Light creation]. Available at: <http://light-group.info/about.html> (Accessed 23.12.2012)
12. Kazanskii A.B. Kontseptsii Gei [Concept of Geiia]. *Noosfera i biosfera – Noosphere and biosphere*. 2012, June. Available at: <http://duhosin.ru/kontseptsiya-gei/#more-10118> (Accessed 05.12.2012)
13. Karta saitа “Russkii kanal k probuzhdeniiu. Chenneling” [Site map “Russian channel to awakening. Channeling”]. Available at: <http://rchannel.chat.ru/sitemap.htm> (Accessed 23.12.2012)
14. Clarke A. Spasatelnyi otriad [Rescue party]. *Bolshaia glubina* [The Deep Range]. Moscow, Molodaia gvardiia, 1966. pp. 205-233.
15. Krymskii S.B. Formy kulturno-istoricheskoi oposredovannosti nauchnogo znaniia [Forms of kultural historical mediation of scientific knowledge]. *Filos. nauki – Philosophy studies*. 1989, no. 7, pp. 63-65.
16. Carroll R.T. *Entsiklopediia zabluzhdenii: sobranie neveroiatnykh faktov, zanimatelnykh obmanov i opasnykh poverii* [The Sceptic's Dictionary: A Collection of Strange Beliefs, Amusing Deceptions, and Dangerous Delusions]. Moscow, Viliams Publ., 2005. 675 p.
17. Lesovskii M. *ZetaTalk*. 1999. Available at: tarranova.lib.ru/authors/t/trofimov/con01.htm (Accessed 20.12.2012).
18. Michaels K. *Nepreryvnoe otkrovenie i chenneling* [Continuous revelation and channeling]. 2002-2010. Available at: <http://www.universalpath.org/showcat.php?id=84> (Accessed 05.08.2012).
19. Marciniak B. *Zemlia. Pleiadinskie kluchi k Zhivoi Biblioteke* [Earth: Pleiadian Keys to the Living Library]. Kyiv, Sofiia, 2003. 320 p.
20. Marciniak B. *Prinosiashchie rassvet. Uchenie Pleiad* [Bringers of the Dawn: Teachings from the Pleiadians]. Kyiv, Sofiia, 1999. 288 p.
21. Marciniak B. *Put sily: Mudrost Pleiad dlia mira v khaose* [Path of Empowerment: Pleiadian Wisdom for a World in Chaos]. Moscow, Sofiia, 2007. 304 p.
22. Maslov N. *Kosmicheskii trolling* [Cosmic trolling]. Available at: <http://sferarazuma.ru/kosmicheskij-trolling/> (Accessed 26.12.2012).
23. Maslova S.V. Aktualizatsiia mifologemy “velikaia mat” v sovremennoi kulture [Actualization of “great mother” mythologeme in contemporary culture]. *Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Buryat state university*. 2010, no. 14, pp. 243-248.
24. *Mistiko-ezotericheskie dvizheniia v teorii i praktike. Problemy interpretatsii ezoterizma i mistitsizma: Sb. materialov Tretei mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii* [Mystic and esoteric movements in theory and practice. Problems of esoterism and mysticism interpretation. Proceedings of the Third international scientific conference]. Yu. Zavgorodnii, S. Kapranov (Eds.), SPb, RHGA, 2010. 218 p.
25. Pepper Lewis official website. Available at: <http://www.pepperlewis.ru/> (Accessed 27.11.2012).
26. Pitanov V. *Okkultizm i psevdoozdorovitelye praktiki. Chenneling: “kanal” ili “stochnaia kanava”?* [Occultism and pseudo health-improving practice. Cnanneling: „a channel“ or „a gutter“?]. Available at: http://www.kistine.ru/occultism/occultism_pitanov-02.htm (Accessed 05.08.2012).
27. Pupisheva I.N. Na podstupakh k “virtualnoi” antropologii [Approaching the “virtual” anthropology]. *Vestnik Tiimenskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Tiumen state university*. 2011, no. 10, pp. 174-178.
28. *Ramta. Pereprava cherez reku* [Ramta. River crossing]. Available at: <http://ezocat.ru/index.php/chenneling-bc/2414-ramta-pchr> (Accessed 26.12.2012).
29. *Re: Chennelingi iz interneta* [Re: Channelings from the Internet]. Available at: <http://pleiadesstozhary.4admins.ru/viewtopic.php?f=30&p=631> (Accessed 26.12.2012).

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

30. Uchenie Mikhaila. Setevaia versiia knig "Chenneling VII" i "Chenneling XIII" [Michael's teaching. Web version of "Channeling VII" and "Channeling XIII" books]. 1999. Available at: <http://www.green-door.narod.ru/micmain.html> (Accessed 21.12.2012).
31. Fatiushin V. Ostorozhno: Chenneling! [Beware of channeling!]. Available at: <http://anubis.sokrytoe.com/7696-ostorozhno-chenneling.html> (Accessed 24.12.2012).
32. Chenneling. Poslaniia Starshykh Bratev chelovechestva. Pleiadeantsi otvechaiut na voprosy. Sushchnosti, okruzhaiushchie vas [Channeling. Humankind Elder Brothers message. Pleiadeans answer the questions. Creatures that surround you]. Available at: <http://svetra.ru/index.html> (Accessed 21.12.2012).
33. Chenneling. Entsiklopedicheskii slovar [Channeling. Encyclopaedia]. 2009. Available at: <http://www.ic.academic.ru> (Accessed 05.08.2012).
34. Chenneling [Channeling]. Entsiklopediia zabluzhdenii [Encyclopaedia of delusion]. Available at: <http://skepdic.ru/chenneling> (Accessed: 02.12.2012).
35. Chenneling I-XVI. Galakticheskaia Semia [Channeling I-XVI. Galactic family]. Kyiv, Sofia, 1999.
36. Shalak V.I. Logicheskii analiz seti Internet [Logical analysis of the Internet]. Moscow, IFRAN, 2005. 96 p.
37. Shtepa V. Antropologiya setevoi epokhi [Anthropology of the web epoch]. Available at: <http://kitezhe.onego.ru/netantrop.html> (Accessed 27.01.2014).
38. Shchedrin A.T. Mifolohema "Zhiva Zemlia" yak fenomen "vtorynnoi" mifotvorchosti (napriamky evolutsii u svitohliadnii svidomosti sohodennia) [Mythologeme "Living Earth" as a phenomenon of "secondary" myth creation (directions of evolution in contemporary world-view consciousness)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Kharkiv national university*. Kharkiv, 2005, no. 660, pp. 75-85.
39. Shchedrin A.T. Poshuk pozazemnykh tsyvilizatsii yak hlobalna problema suchasnosti: sotsiokulturni vymiry [Searching of extraterrestrial civilisations as a global contemporary problem: social cultural aspects]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskii politekhnichnyi institut" – Bulletin of Ukrainian national technical university "KPI"*. Kyiv, NTUU "KPI", 2012, no. 3 (15), pp. 61-67.
40. Shchedrin A.T. Fenomen "Movchannia Neba" ["Silence of the sky" phenomenon]. *Filosofska dumka – Philosophical thought*. Kyiv, 2008, no. 3, pp. 47-61.
41. Shchedrin A.T. Filozofsko-antropologicheskie aspekty problemy poiska vnezemnykh tsyvilizatsii [Philosophical and anthropological aspects of the problem of extraterrestrial civilizations searchings]. *Antropologichni vymiry filozofskikh doslidzhen – Anthropological aspects of philosophical research*. Dnipropetrovsk, 2013, issue 3, pp. 30-42.
42. Shchedrin A.T. Filozofsko-kulturologicheskii analiz spiritizma v tvorcheskomy nasledii T.I. Butkevicha [Philosophical and culturological analysis of spiritism in T.I. Butkevich's legacy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Kharkiv national university*. Kharkiv, 2011, no. 47, pp. 174-185.
43. Shchedrin A.T. Chenneling yak indyikator dynamiku postmodernoi relihiinosti: filozofsko-relihiieznavchi, kulturolohichni vymiry [Channeling as a sign of postmodern religiosity dynamics: aspects of philosophy, religious study and culturology] *Kultura Ukrainy – Culture of Ukraine*. Kharkiv, KhDAK, 2013, no. 40, pp. 150-160.
44. Shchedrin A.T. Chenneling: metaantropologicheskie ustanovki kak pokazatel kosmizatsii religioznogo soznaniia [Channeling: metaanthropological settings as a sign of religious consciousness cosmization]. *Rol nauki, relihii ta suspilstva u formuvanni moralnoi osobystosti. Relihiini tsinnosti yak faktor formuvannia sotsialnoi identychnosti. Materialu XXVIII Mizhnar. nauk.-prakytych. konf.* [The role of science, religion and society in moral identity formation. Religious values as a factor of social identity formation. Proceedings of XXVIII International scientific and practical conference]. Donetsk, 2010. pp. 35-39.
45. Shchedrin A.T. Chenneling: poshuki rozumu u Vsesviti v konteksti postmodernovoi relihiinosti (kulturolohichni vymiry) [Channeling: intellect searchings in universe in the context of postmodern religiosity (culturological aspects)]. *Mizhnarodnyi visnyk. Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo. – International bulletin. Culturology. Philology. Music theory*. Kyiv, 2013, issue 1, pp. 29-40.
46. Shchedrin A.T. Chenneling yak kulturna praktyka doby postmodernu: heokosmichni vymiry [Channeling as a postmodern era cultural practice: geocosmic aspects]. *Kultura Ukrainy – Culture of Ukraine*. Kharkiv, KhDAK, 2013, no. 41, pp. 70-81.
47. Erlikhman V. *Pochem opium dlia naroda* [How much is opium for people?]. Paradox. 2001, no. 11, 110 p.
48. Lovelock, J. E. *The ages of Gaia: a biography of our living earth*. Oxford; New York; Toronto [etc.]: Oxford university press, 1989. XX + 252 p.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

УДК 101.1.001.76

Т.В. КИЧКИРУК^{1*}

^{1*} Кафедра філософії Національного Університету Біоресурсів і Природокористування України (Київ)

ВИЩА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В КОНЦЕПЦІЇ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ

Мета. Дослідити потенційні можливості синергетичної парадигми нелінійного мислення щодо підвищення якості вищої економічної освіти в Україні. **Методологія.** на основі принципів об'єктивності, системності, розвитку досліджуються проблемні моменти існування сучасної вищої економічної освіти в Україні, зумовлені як перехідним станом країни, так і загальносвітовими глобалізаційними процесами та кризами, з ними пов'язаними. **Наукова новизна.** Синергетична парадигма нелінійного мислення пропонується автором як перспективна альтернатива для виходу із ситуації, що склалася, для підвищення якості підготовки фахівців у сфері вищої економічної освіти. Це забезпечить умови для зростання конкурентоспроможності держави на міжнародному рівні, сприятиме підвищенню соціально-економічного стану України. **Висновки.** Сучасна економічна освіта як форма знання і пізнання потребує активного застосування синергетичних методів для її модернізації та виведення на новий якісний рівень підготовки майбутніх фахівців-економістів. Фактично, синергетика та самоорганізація стає сучасною парадигмою розвитку та пізнання. Сучасні стратегії освіти обов'язково повинні відображати ідеї та принципи синергетики.

Ключові слова: нелінійне мислення, економічна освіта, синергетична парадигма, засоби освіти.

Актуальність

Стаття присвячена філософському осмисленню з позицій парадигми нелінійного мислення сучасних проблем у сфері вищої економічної освіти.

Підготовка фахівця вищої кваліфікації - справжнього професіонала – у всі часи було однією з нагальних потреб суспільства, беручи до уваги, що будь-яка освітня система формує практичний світогляд людини, за якого поєднується професійна діяльність із загальнолюдськими світоглядними цінностями, закладеними в основу цієї системи. Сучасне суспільство має фундаментальну освітню потребу у формуванні особистості, здатної до саморозвитку і самовдосконалення; особистості, яка б легко адаптувалася до швидкозмінних соціальних та технологічних умов, мала високий інтелектуальний та творчий потенціал, вміла використовувати набуті знання як до розв'язання прикладних завдань, так і до виробництва нових знань.

Формування нелінійного мислення засобами освіти, в тому числі вищої, відіграє важливу роль у фаховій підготовці майбут-

ніх спеціалістів в різних сферах виробництва, економіки, суспільно-громадського життя. Яким же чином нелінійне мислення може знадобитися майбутньому фахівцю в його професійній самореалізації? Насправді, сучасний ринок праці як ніколи вимагає спеціалістів, здатних до гнучкого і креативного мислення, до прийняття оптимальних рішень в кризових ситуаціях, до вибору найкращої та найвигіднішої альтернативи серед безлічі пропозицій і т.д. Тому сьогодні особливо актуально з концептуально-теоретичної точки зору звучить проблематика набуття майбутніми професіоналами потенціалу нелінійного мислення в процесі спеціалізованого навчання. Мета статті полягає у дослідженні потенційних можливостей синергетичної парадигми нелінійного мислення щодо підвищення якості вищої економічної освіти в Україні.

Методологія

Проблема нелінійного мислення зароджується в системі пізнання індустріального суспільства; однак в найбільш розгорнутих формах вона постає в період глобальних змін та інформаційної революції. Серед

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

її дослідників слід назвати, насамперед, Є. Гуссерля, М. Хайдеггера, М. Фуко, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, Ж. Бодріара, ряд інших західних мислителів.

У філософському просторі колишнього СРСР вона досліджувалась, у першу чергу, такими знаменитими філософами, як Г. Щедровицький, В. Біблер, М. Мамардашвілі. У російсько-українській філософській літературі більш пізнього періоду до цієї тематики звертались такі відомі дослідники, як В. Аршинов, О. Астафьева, В. Андрущенко, В. Буданов, Л. Бевзенко, О. Гомілко, І. Добронравова, І. Єршова-Бабенко, В. Лекторський, В. Кизима, Л. Киященко, О. Князева, В. Конев, В. Крисаченко, Л. Микешина, І. Предборська, Б. Пружинин, В. Рижко, М. Розов, Л. Сидоренко, В. Стюпін, Т. Суходуб, І. Цехмістро, Л. Чекаль, В. Чуйко, В. Ярошовець та ряд інших дослідників.

Важливо також відмітити праці, присвячені безпосередньо питанням впровадження основних положень нелінійного підходу в освітній процес. Нелінійну інтерпретацію розвитку освіти загалом здійснюють: В. Буданов, В. Лутай, Н. Кочубей, А. Назаретян, М. Ожеван, М. Опьонков, Я. Свірський, С. Шевельова, А. Шевцов та ін. З точки зору використання теоретичного базису та методологічних засад синергетики та нелінійного мислення важливим є також творчо-евристичний потенціал постмодернізму, радикальної та гендерної педагогік в освітньому процесі, зокрема, праці Г. Жиру, П. Макларена, П. Фрейре, Б. Хукс, І. Шор, а також вітчизняних філософів – В. Гайденко, С. Клепка, С. Куцепал, І. Предборської, І. Родіонові.

Формування нелінійного мислення набуває особливої гостроти в реаліях сьогодення: стихійно формується нова соціальна реальність, заснована на інтелекті, знанні, культурному і соціальному капіталах. Тип мислення, що припускає множинність варіантів розвитку будь-яких процесів, що відбуваються в надскладних системах, які утворюють структуру сучасної інформаційної цивілізації, є необхідним засобом

виживання людства, яке сьогодні постає перед безліччю криз, що охопили різні сфери соціально-природного функціонування суспільства. Тому осмислення основ, а головне – механізмів формування нелінійного мислення, особливо в просторі освіти, стає як ніколи актуальним.

Насамперед необхідно підкреслити, що вихід національної вищої освіти на новий якісний рівень – необхідна умова виходу економіки країни на конкурентоспроможні позиції. Ніякі реформи в реальному секторі економіки, виробництва і розподілу національних матеріальних благ не можуть дати повноцінного ефекту без модернізації освітньої системи. В сучасному світі тільки ті країни, що розвиваються на принципах становлення суспільства знань, виходять на лідерські позиції в економічному, політичному, глобальному плані. У зв'язку з цим, українське суспільство «має погодитися з тим, що підготовка когорти інтелектуалів – справжньої, а не позірної національної еліти, яка створить і впровадить високі технології, організує виробництво, задасть духовно-моральні параметри нового стилю життя, розгорне перспективи й поведе за собою суспільство – єдиний реальний шанс і засіб прогресу, який ми маємо» [2, с. 14]. Але простого декларування готовності до системних змін в освіті, у сфері підготовки професійного ядра розвитку суспільства очевидно замало. Необхідно розробити концептуальні основи здійснення реформи освіти із повноцінним застосування стратегії впровадження нелінійного мислення як на всіх етапах навчально-виховного процесу, так і в професійній діяльності спеціалістів, що отримали освіту за певним фахом.

Фундаментальне значення нелінійного мислення в процесі підготовки майбутніх фахівців різного профілю полягає, насамперед, у тому, що ефективний розвиток та успішне функціонування будь-якого підприємства, бізнесу, організації чи установи залежить від якості кадрового, людського потенціалу, від здатності професіоналів, що складають основу діяльності організації, використовувати прогресивні методики і

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

технології. Це означає, що освіта майбутніх професіоналів має бути спрямована на вироблення у них потенціалу інноваційної, прогностичної і випереджальної діяльності, яка в той же час має носити варіативний, вибірково-ефективний, нелінійний характер. У фаховій сфері нелінійність уявляється як поле безконечного числа можливостей, які можуть бути реалізовані залежно від факторів впливу. Справжній спеціаліст в будь-якій галузі має насамперед вміти оцінити сумарний і диференційований вплив всіх різноманітних факторів, на основі чого вибудовувати стратегію особистісно-фахової діяльності. Отже, справжній професіонал – це нелінійно мисляча особистість, що може дати відповідь не тільки сучасному, а й майбутньому, а в умовах наростаючої нелінійності і різноманітності – це той, що може давати відповідь на виклики багатоваріантного майбутнього. Такі виклики формують нові вимоги до людини постсучасності. Остання вимагає нового, самоорганізованого, віртуально універсального суб'єкта, з різними модусами внутрішньої свободи, який мислить не тільки в рамках тієї чи іншої цілісності, а вміє трансресувати, рухатися шляхом самоподолання, переструктурування, складання, перескладання тощо. Такі здатності не формуються стихійно, але набуваються в середовищі цілеспрямованого, організованого, методологічно-структурованого і змістовно-фахово орієнтованого освітнього простору. При цьому й сам цей простір має бути відкритим, динамічним і системно-цілісним, щоб майбутній спеціаліст зі студентських років звикав до комунікативно-продуктивної самоорганізаційної діяльності. Культурно-освітнє середовище будь-якого навчального закладу, що готує спеціалістів певних професій, має орієнтуватися на виробленні в кожного суб'єкта навчально-виховного процесу максимального розвитку гнучкого, динамічного, варіативного, інтерпретативного, нелінійного мислення.

Освітніми засобами, якими можна досягати високого рівня розвитку нелінійного мислення у майбутніх фахівців, є насампе-

ред, сам зміст навчання та його диференціально-структурна система, що мають дозволяти кожному суб'єкту освітнього простору сповнювати процес навчання власними особистісними цінностями і знаннями, ставитися до нього вибірково і дозволяти створювати альтернативні індивідуальні траєкторії навчання. Такі прості, але важливі елементи навчально-виховного процесу мають сприяти виробленню у молоді людини прагнення до самостійного, креативного влаштування власного професійно-освітнього простору. Нелінійність освітньої системи проявляється як в множинності педагогічних прийомів, різних методологічних підходів, детально вивчених в літературі питаннях, так і в самих підходах, заснованих на поєднанні загального та особливого; якісного та кількісного; інтегрального та диференційованого, в яких би органічно поєднувались ознаки категорій «хаосу» і «порядку». У навчальному середовищі, зорієнтованому на таке поєднання, молода людина здатна виробляти власні особистісні можливості, відшукувати в оточуючому хаотичному середовищі атрактивні острівці ціннісної стабільності, що в професійному плані сприятиме високому рівню оптимізації фахово-компетентної діяльності спеціаліста на конкретному робочому місці.

Економічна освіта являє собою систему знань, теоретичних і практичних компетенцій, що дозволяють, по-перше, здійснювати професійну діяльність економічного профілю, а по-друге – підтримувати належний рівень ринково-економічної культури в суспільстві. Обидва ці функціональні рівні економічної освіченості населення надзвичайно важливі, адже від того, наскільки ефективно в нашому суспільстві будуть впроваджуватися ринкові механізми і принципи, залежить і загальносуспільна модернізація, просування країни по шляху демократизації та формування громадянського суспільства. Економічна освіта на сучасному етапі розвитку України визначається завданнями переходу до демократичної та правової держави, ринкової економі-

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

ки, необхідності наближення її до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку. Розвиток освіти відбувається в контексті загального процесу трансформації різних аспектів суспільного життя, у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах. Її можна розглядати як систему економічних знань, певних навичок і вмінь, спрямованих на вироблення економічної свідомості, поглядів і переконань. Відсутність тривалої традиції функціонування ринкової економіки в нашій країні призвело до того, що рівень економічної освіченості та громадянсько-ринкової і фінансової грамотності є низьким. Саме тому, утворення когорти справжніх економістів-професіоналів, що стануть міцною інтелектуально-фаховою основою для розвитку національної економіки, є важливим завданням для української вищої освіти. Загалом, «метою економічної освіти як складової економічної культури суспільства можна вважати створення бази для достатнього рівня економічного мислення та економічної поведінки населення» [1, с. 31]. Одним же з конкретних завдань економічної освіти є формування креативно-інноваційного, новаторського, гнучкого, варіативного мислення у майбутніх економістів-професіоналів, на яких буде покладено відповідальність за виведення національної економіки на європейський і світовий рівень конкурентоспроможності.

У цьому аспекті необхідно відмітити, що сучасна світова економіка розвивається не виключно на основі сталих економічних законів. В суспільстві знань, інноваційно-інформаційному суспільстві основним капіталом вважається не ресурсний чи виробничий, не промисловий чи фінансовий, а людський. Провідні в економічному плані країни світу вже давно зробили ставку у гонитві конкурентоспроможності на формування і розвиток людського, інтелектуально-кадрового капіталу. Враховуючи це, економічна освіта має бути людиноцентричною. На думку О. Астаф'євої: «Креативний потенціал «економіко-центристської парадигми» недостатньо ви-

сокий щодо системи освіти, адже проголошення ринкової самоорганізації на практиці витікає в принципи «ринкового» детермінізму, а для розвитку культури і людини це безвихідь. Загальний рівень культури будь-якої нації в таких умовах буде невинно падати. Замість рішень, спрямованих на оптимальний вільний саморозвиток, пошук нових шляхів долучення людини до знання і культури, результати трактуються в термінах «економічної вигоди» та «практичної доцільності». Саме для того, щоб не культура ставала економічною, а економіка – складовою культурно-ціннісної сфери, необхідно, щоб економічна освіта ставала все більш варіативною, креативною та поліваріантною. Спеціаліст економічного профілю має володіти різносторонніми теоретичними і культуроцентричними знаннями для того, щоб перетворювати будь-який продукт, ідею, концептуальне рішення на культуротворчий об'єкт.

Саме тут і актуалізується синергетична парадигма в системі економічної освіти, адже майбутній фахівець економічного профілю має навчитися на складно-системному рівні поєднувати особистісні, економічно-професійні і загальнокультурні цінності, що уможлиблюється лише за умов широкого використання нелінійного стилю мислення. Система освіти, яка орієнтована лише на вузьку спеціалізацію та забезпечення майбутнього фахівця певною сумою знань, не відповідає вимогам сьогодення та не є конкурентоспроможною. Фахівець економічного профілю в процесі навчання в університеті має сформулювати особистісне переконання про те, що в складній системі його майбутньої професійної самореалізації однаково важливу роль відіграватимуть фахові, особистісні, загальнокультурні, моральні та соціально-громадянські елементи.

Українській системі вищої економічної освіти ще необхідно здійснити багато зусиль для реалізації вище перелічених завдань. Це обумовлено багатьма факторами, основними серед яких є відсутність тривалих традицій ринково-економічної організації народного господарства, а також неза-

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

требуваність нелінійного стилю мислення у вітчизняній освітньо-гуманітарній сфері. Слід відзначити, що загальними недоліками сучасної української економічної освіти, які потребують негайного втручання, є наступні:

- відсутність довготривалих традицій вивчення менеджменту;
- відірваність від реальних потреб економічної діяльності;
- недостатній рівень підготовки фахівців щодо володіння методами економіко-математичного аналізу;
- неврахування вимог ринку праці при підготовці фахівців економічного напрямку;
- низька середня якість підготовки студентів;
- невідповідність світовому рівню підготовки фахівців у переважній більшості ВНЗ [7, с. 131].

Всі ці недоліки вищої економічної освіти спричиняють достатньо низький рівень української професійної економічної еліти, що тягне за собою значне відставання країни за всіма показниками від розвинених країн світу. Але найголовнішою, з нашої точки зору, проблемою української економіки є відсутність перспективи, адже отримуючи неякісну освіту, не будучи готовими до нелінійних інноваційних зрушень, майбутні фахівці-економісти нездатні позитивно вплинути на зростання конкурентоспроможності національної економіки. «Сьогодні також фіксується неготовність багатьох молодих людей жити в ситуації швидких змін. Об'єктивно це спричиняється новими умовами, які склалися в результаті становлення ринкових економічних відносин і визначають появу нових суспільних норм та стандартів поведінки» [5, с. 49]. Таку ситуацію необхідно змінювати. Але для цього необхідно спочатку впровадити радикальні оновлюючі реформи у вищій економічній освіті, спрямувати її на вироблення в майбутніх фахівців-економістів справжнього системно-нелінійного, структурно-інноваційного, варіативно-перспективного

мислення, яке дозволило б в складній і кризовій глобальній економічній ситуації провадити ефективні реформи національної економіки в усіх її сегментах.

Вивчення стану вищої економічної освіти в розвинутих країнах світу дозволило виявити певні позитивні тенденції, що можуть бути запроваджені та розвинуті під час підготовки фахівців з економічних спеціальностей в Україні, а саме:

- культурно-історична спрямованість змісту економічної освіти;
- необмеженість процесу підготовки економіста терміном навчання в вузі, а можливість оновлювати економічні знання протягом усієї професійної діяльності та наявність відповідної інфраструктури економічних навчальних закладів;
- розробка навчальних планів і програм, заснованих на системному підході до економіки, на зв'язку економічної й екологічної освіти, на врахуванні управлінських і соціальних аспектів, максимальне наближення економічної підготовки до потреб ринку праці і виробництва;
- співробітництво економічної освіти, науки і виробництва в процесі реалізації конкретних замовлень, розробок технологій, реалізації проектів.

Як бачимо, в умовах розвитку економічної освіти як форми знання і пізнання надзвичайно актуальною є нелінійна парадигма, за якою навіть вузькофахова освіта має ґрунтуватися на різноманітні змістовно-ціннісних джерел: спеціальних, історико-культурних, соціокультурних, соціальних, гуманітарних, особистісно-орієнтованих, інноваційно-перспективних тощо.

Економічна освіта має перебудовуватися із врахуванням синергетичної парадигми, оптимізувати свою діяльність на основі плідної, інноваційної, впорядковуючої співзастосованості тих флуктуаційно-збурюючих факторів, що надходять із складно-хаотичного зовнішнього середовища, із внутрішньо-освітнім потенціалом стабільності і раціональності. У контексті методології синергетичної парадигми,

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

центр дослідження моделювання освітніх систем зміщується в сторону внутрішніх механізмів розвитку, іманентних для освітніх систем. Програма становлення й розвитку освітніх систем поряд із соціальною (зовнішньою) організацією передбачає внутрішні механізми, що здатні реагувати на набір флуктуацій, які виводять систему із рівноваги, на ту внутрішню умову акумулювання енергії, інформації, що й забезпечує освітнім системам здатність до розвитку, визначає стан-атрактор та підсумок самоорганізації системи. Потенціал синергетичної парадигми має бути використаний з метою вибудовування інноваційної економічної освіти як форми знання і пізнання. Система вищої освіти в сучасних умовах являє собою відкрити, нестійку соціальну систему, яка має нелінійний характер розвитку і не може управлятися за допомогою старої системи державного управління, заснованої на директивних методах.

Тому змістовно-навчальний процес, особливо в таких соціально-важливих напрямках, як економічний, надзвичайно сильно залежить від швидкого переходу до нових, демократичних методів управління вищою освітою.

Ще однією ознакою сучасної економічної освіти є чутлива реакція на всі зовнішні подразники і фактори, що спричиняють вагомий вплив з боку відкритого глобального соціально-економічного середовища. Самі «соціально-економічні системи розуміються як складні нелінійні нерівноважні відкриті об'єкти, а соціальна самоорганізація характеризується як явище, що відбувається в нерівноважному соціально-економічному, культурному і природному середовищі. Для сучасного кризового стану єдиної капіталістичної економіки характерними є атрактори, які умовно можна назвати інноваційно-підприємницькими і кримінально-тіньовими» [3, с.24]. Для уникнення впливу другого атрактора необхідно розвивати інноваційний сектор економіки, наповнювати його критичною масою компетентних спеціалістів з нелінійним типом мислення, який формується тільки в рамках

синергетичної концепції економічної освіти. В умовах перехідних систем відбувається інтенсивний пошук теоретичних концепцій, в яких ринкові системи були б представлені не лише з позицій їх функціонування, але й з позицій їх генезису. На думку багатьох дослідників, в вирішенні цієї проблеми на перше місце виходять досягнення інституціональної теорії, яка направлена на пошук шляхів формування ефективних ринкових інститутів. У той же час зростає потреба в осмисленні феноменів непередбачуваності і спонтанності, що супроводжують процеси інституціональних змін. Саме для цього національна економіка потребує кадрового поповнення спеціалістами-економістами, компетентними в питаннях нелінійного мислення і аналізу поточних процесів і тенденцій, а також перспективних стратегій їх розвитку.

Наукова новизна

В результаті дослідження:

- проаналізовані особливості локалізації нелінійного мислення в системі освіти загалом, економічної освіти, зокрема;
- побудована оптимальна модель становлення нелінійного мислення майбутніх фахівців-економістів;
- обґрунтовані пропозиції (заходи) щодо підвищення якості економічної освіти студентів в умовах ринкових трансформацій.

Висновки

Таким чином, сучасна економічна освіта як форма знання і пізнання потребує активного застосування синергетичних методів для її модернізації та виведення на новий якісний рівень підготовки майбутніх фахівців-економістів. Фактично, синергетика та самоорганізація стає сучасною парадигмою розвитку та пізнання. Сучасні стратегії освіти обов'язково повинні відображати ідеї та принципи синергетики. Синергетика не є догмою, але синергетичні уявлення дозволяють створити нові технології та методи навчання, збагатити освітній процес, що забезпечить підвищення якості освіти, сприятиме підготовці соціально активних,

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

творчих фахівців, здатних до самовдосконалення, до свободи вибору і свободи дій, до самовідповідальності. Саме цього, на нашу думку, не вистачає сучасній українській вищій економічній освіті: прищеплення майбутнім фахівцям такого стилю мислення, за якого вони гостро відчували б відповідальність за кожний зроблений професійний вибір серед багатьох альтернатив, що пропонуватиме їм нелінійне соціально-економічне середовище.

Важливо відзначити, що від підвищення якості економічної освіти студентів залежить успіх ринкових трансформацій. Такі трансформації можуть бути ефективними виключно на основі утворення нової, принципово не авторитарної і не догматичної, а інноваційної і демократичної економічної культури більшості населення і, особливо, професійних економістів. «Перехід до ринкової економіки, який вимагає глибоких соціально-економічних змін у державі, висуває перед суспільством важливу педагогічну проблему формування економічної культури молоді, її підготовки до входження в життя за нових умов, значної перебудови змісту вищої освіти». [4, с. 141] Кожен майбутній спеціаліст-економіст має опанувати повноцінний комплекс компетентностей для вільної, творчої, інноваційної підприємницької діяльності, що приносить користь всьому суспільству. В нових соціально-економічних та соціокультурних умовах існування незалежної України освіта в економічній галузі має бути спрямована не тільки на формування певної кількості компетенцій, але й на виховання в майбутніх фахівців прагнення до діяльності в економічній галузі, формування самостійного дбайливого господаря, який відчуває пот-

ребу в особистій економічній культурі, у інноваційному застосуванні знань на практиці, у прагненні до ділового успіху. Можна відмітити, що першим найголовнішим досягненням сучасної економічної освіти в Україні стало чітке визначення пріоритетів навчання, спрямованого на формування особистості молодого людини, що прагнути-ме в майбутньому до успіху, який поєднуватиме в собі реалізацію особистісних устремлень і амбіцій з соціально-корисною направленістю того чи іншого виду економічної чи підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економіки: Навчальний посібник / О.В. Аксьонова. – К.: КНЕУ, 1998. – 280 с.
2. Андрущенко В.П. Вища освіта у пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу / В.П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 6 – 19.
3. Бронніков В. Синергетика як перспективна методологія у дослідженнях соціально-політичних наук / В. Бронніков // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2009. – Випуск 13. – С. 109 – 116.
4. Гридасова Н. Місце і роль економічної культури у структурі загальної культури особистості / Наталія Гридасова // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2011. – № 2 (73), лютий. – С. 141–145.
5. Дембицька Н. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді / Наталія Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – №2 (28). – С. 49-59.
6. Куклін О. В. Становлення системи економічної освіти в Україні у контексті Болонського процесу / О. В. Куклін // Вісник Черкаського університету: науковий журнал. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – Вип. 120.
7. Хміль В.В. Освіта: суще та належне / Антропологічні виміри філософських досліджень. /текст/ - 2012. - №2. – 7 - 14.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

Т.В. КИЧКИРУК^{1*}^{1*} Кафедра філософії Національного Університету Біоресурсів і Природопользования України (Київ)**ВЫСШЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНЦЕПЦИИ СИ-
НЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ НЕЛИНЕЙНОГО МЫШЛЕНИЯ**

Цель. Исследовать потенциальные возможности синергетической парадигмы нелинейного мышления по повышению качества высшего экономического образования в Украине. На основе принципов объективности, системности, развития исследуются проблемные моменты существования современного высшего экономического образования в Украине, обусловленные как переходным состоянием страны, так и общемировыми глобализационными процессами и кризисами, с ними связанными. **Научная новизна.** Синергетическая парадигма нелинейного мышления предлагается автором как перспективная альтернатива для выхода из сложившейся ситуации, для повышения качества подготовки специалистов в сфере высшего экономического образования. Это обеспечит условия для роста конкурентоспособности государства на международном уровне, будет способствовать повышению социально-экономического состояния Украины. **Выводы.** Современная экономическая образование как форма знания и познания требует активного применения синергетических методов для ее модернизации и вывода на новый качественный уровень подготовки будущих специалистов-экономистов. Фактически, синергетика и самоорганизация становится современной парадигмой развития и познания. Современные стратегии образования обязательно должны отражать идеи и принципы синергетики.

Ключевые слова: нелинейное мышление, экономическое образование, синергетическая парадигма, средства образования.

T.V. KICHKIRUK^{1*}^{1*} Philosophy Chair of NULES of Ukraine (Kyiv)**HIGHER ECONOMIC EDUCATION IN CONCEPTS OF SYNERGETIC
PARADIGM NONLINEAR THINKING**

The purpose is to investigate the potential of synergetic paradigm of nonlinear thinking to improve the quality of higher economic education in Ukraine. **Methodology** is based on the principles of objectivity, consistency, development of bottlenecks which allow investigating the existence of modern higher economic education in Ukraine due to the transitional stage of the country and worldwide globalization processes and crises associated with them. **Scientific novelty.** Synergetic paradigm nonlinear thinking is offered by the author as a promising alternative for getting out of this situation, to improve the quality of training in higher economic education. This will ensure that the conditions for the growth of the country's competitiveness internationally will improve the socio-economic situation in Ukraine. **Conclusions.** Modern economic education as a form of knowledge and learning requires active use of synergistic methods for its modernization and output to a new level of training future specialists and economists. In fact, synergy and self-organization becomes a modern paradigm of development and learning. Modern education strategy must reflect the ideas and principles of synergy.

Keywords: non-linear thinking, economic education, synergetic paradigm, means of education.

REFERENCES

1. Aksenova A.V. *Metodyka vykladannya ekonomiky* [Methodology of Teaching Economics: Textbook]. Kiev, MBK, 1998. - 280 p.
2. Andruschenko V.P. *Svitanok Yevropy`: Problema formuvannya novogo uchytelya dlya obyednanoyi Yevropy` XXI stolittya* [Dawn of Europe: Shaping a new teacher for a united Europe of XXI century]. Kiev, Knowledge of Ukraine, 2011. - 1099 p.
3. Bronnikov V. *Synergetyka yak perspektyvna metodologiya u doslidzhennyax socialno-politychnyx nauk* [Synergetics as a promising methodology in studies Social and Political Sciences]. *Suchasna ukrayinska polityka. Polityky i politology pro neyi* [Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about it]. 2009, issue 13, pp. 109 - 116.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

4. Hrydasova N. *Mitse i rol ekonomichnoyi kultury`u strukturi zagalnoyi kultury`osobystosti* [Place and role of culture in the economic structure of the general culture of the individual]. *Molod i rynok : shhomisyachny`j naukovopedagogichnyj zhurnal* .- [Youth and market: a monthly journal of scientific and pedagogical], 2011, vol. 2 no 5, pp. 141-145.
5. Dembytska N. *Socialno-psychologichni problemy ekonomichnoyi socializaciyi molodi* [Socio-psychological problems of economic socialization of youth] *Social Psychology*. 2008, vol. 2 . no 28, pp. 49-59.
6. Kuklin A. *Stanovlennya systemy ekonomichnoyi osvity v Ukrayini u konteksti Bolonskogo procesu* [Formation of economic education in Ukraine in the context of the Bologna Process]. *Visnyk Cherkaskogo universytetu: naukovyj zhurnal. Seriya: Pedagogichni nauky* Cherkasy : ChNU imeni Bogdana Xmelnyczkogo [Bulletin of Cherkassy University: Research Journal. Series: Teaching Science - Cherkasy: CNU named after Bohdan Khmelnytsky], 2008, issue 120.
7. Khmel V. V. Education: real and due /text/ /Anthropological measurements of philosophical research. - 2012. - №2. – pp.7 -14.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

УДК 007:215

М. С. ПЕТРУШКЕВИЧ^{1*}^{1*} Національний університет «Острозька академія» (Острог)

РЕЛІГІЙНА КОМУНІКАЦІЯ У КОНТЕКСТІ МЕДІА-КУЛЬТУРИ

Мета. Ціллю роботи є визначення рис медіа-культури, які пов'язують її із масовою культурою та масовою комунікацією, найбільше впливають на загальні принципи функціонування релігійної масової комунікації. Крім того, метою є визначення системи навичок, рис масової людини необхідних для користування медіа-культурою. **Методологія.** Методологічна база пов'язана із структуруванням, аналітичним аналізом та синтезом характеристик мас-медіа; виділенням феноменів, що ілюструють сучасну комунікативну ситуацію; характеристикою впливу медіа-тенденцій на специфіку функціонування релігійної комунікації. **Наукова новизна.** Основна частина роботи присвячена поступовому аналізу медіа-культури, ЗМК та їх основних рис, конструюванню у цій культурі релігійної комунікації. Мас-медіа непомітно поступово формують зовнішній вигляд релігійної комунікації, особливо масової; вони адаптують релігійний дискурс до сучасних темпів передачі та сприйняття інформації. Сучасний віруючий отримує надзвичайно багато релігійної інформації найрізноманітнішого гатунку, на будь-яку тематику, пояснення будь-якого релігійного питання, що стосується будь-якої релігії. Такий об'єм релігійної інформації та швидкість з якою людина її отримує зазвичай не роблять її більш релігійною чи духовно вдосконаленою, а лише інформованою. Духовне вдосконалення та релігійний розвиток, релігійна комунікація можливі лише тоді, коли споживач медіа-культури усвідомлює шляхи та бачить кінцеву мету такої комунікації за допомогою ЗМК. Поки що ці механізми досконало розроблені якраз у традиційній релігійній комунікації. Феноменами, що відображають кардинальні зміни у комунікативному середовищі є: медіатизація тіла та свідомості, нові практики опрацювання/читання інформації, феномен одночасного сприйняття великої кількості каналів інформації – однотипних чи різних. Рисами медіа-культури, які пов'язують її із масовою культурою і найімовірніше можуть впливати на сучасну релігійну комунікацію є: візуалізація, технічність, оперування великими об'ємами інформації, створення специфічної картини світу. **Висновки.** Проаналізовані особливості медіа-культури дають можливість зробити висновки про необхідні риси, якими має володіти віруючий для успішної релігійної комунікації за допомогою сучасних мас-медіа. Це: інтерактивність, постійний доступ до інформації, відповідний освітній рівень (технічний), конформність.

Ключові слова: релігійна комунікація, медіа-культура, ЗМК, масова культура, релігійні мас-медіа, інформація.

Актуальність теми

Фактично масова культура та масова комунікація стали причиною виникнення сучасної медіа-культури. Більшість феноменів масової культури та способів функціонування мас-медіа знайшли своє виявлення у медіа-культурі. Озираючись назад, можна припустити, що нові медіа виникали кожного разу як спосіб реалізації двох найважливіших потреб людини: вони обіцяли велику свободу вибору і свободу взаємодії в навколишньому людині світі.

Ми живемо у світі медіа – системі масових комунікацій, «інформаційного вибуху» (за визначенням канадського соціолога Маршалла Маклюена), характеристиками якого є хаотичність, безмежність і надмірність. Таким чином ускладнюються наші соціальні зв'язки і моделі постсучасної ідентичності, змушуючи

ще раз звернутися до «розуміння медіа» (розуміння ЗМК), їх ролі у суспільстві [10, с. 7]. Мас-медіа – це індустрія реальності сучасних суспільств, і не рідко зображення у мас-медіа і є тією подією, про яку повідомляють мас-медіа.

Основною характеристикою ситуації в світовому медіапросторі кінця 20 ст. є, на думку багатьох дослідників, – його непередбачуваність, висока швидкість впровадження технологічних інновацій, що не залишають сумніву в культурній значущості прилучення до нових інформаційних технологій, хоча і не дозволяють вибудовувати точні прогнози щодо того, яким буде процес споживання продукції медіа в 21 ст. з точки зору числа видань і телеканалів, способу дистанційного керування, поширеності нових технологій, мульти-медіа, інтерактивності та ін., оскільки ці процеси перебувають зараз у стадії становлення. Але безсумнівно, що в 21

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

ст. пріоритет серед засобів масової комунікації зміщується в бік нових форм електронних медіа [13, с. 232].

Інформаційна революція, а також революція, що відбулася у засобах зв'язку, та сучасні комунікативні технології, мультимедійні засоби чинять значний вплив на масову культуру будь-якого суспільства, а в умовах глобалізації – і на світову культуру в цілому. Інформація пронизує простір культури, прискорює час життя культур, їх формування, трансформацію та еволюцію, надає їм типові характеристики часу, організовує культуру як багатопараметрну, багатofакторну систему.

Соціально-культурну комунікацію традиційно розглядають як набір різних варіантів та режимів діалогу виробників культури та інформаційних продуктів (масова культура та ЗМК як важлива та самодостатня частина) та споживачів цієї продукції. Основні роздуми та дискусії розвиваються у рамках наступної парадигми: масова культура та ЗМК нав'язують спрощені (плоскісні, примітивні) інтелектуально-моральні уявлення [18, с. 36].

Загалом, питання медіа-культури досить часто стає об'єктом дослідження і філософської, і гуманітарної думки. Різні аспекти медіа-культури досліджували такі велетні інтелектуальної думки 20 ст., як Р. Барт, Д. Белл, В. Бен'ямін, Ж. Бодріар, Н. Бол'ц, Г. Маркузе, Ч. Пірс, Е. Тофлер, М. Кастельс, М. Хоркхаймер, Т. Адорно, Г. М. Маклюен та ін.

Різновекторні питання проблем функціонування мас-медіа, їх впливу на соціум та конструювання вподобань індивіда у масовому, інформаційному суспільстві аналізують Н. Кириллова, Г. Почепцов, О. Головлева, С. Квіт та ін.

Одночасно, не потрібно забувати, що рівень розвитку сучасних засобів масової комунікації та специфіка їх всебічного впливу на особистість доводять, що медіа – один із факторів практичної реалізації теорії «діалогу культур», розробка якої була почата М. Бахтінім і продовжена Ю. Лотманом, В. Біблером та іншими дослідниками.

Мета дослідження

Неоднозначність медіа-культури очевидна, особливо, якщо зважати на цікаву для нашого дослідження релігійну складову цієї культури, тому метою характеристики медіа-культури ми

вбачаємо визначення тих рис цієї культури, що пов'язують її із масовою культурою та масовою комунікацією, які найбільше впливають на загальні принципи функціонування релігійної масової комунікації. Крім того, спробуємо визначити систему навичок, умінь, рис масової людини необхідних для користування медіа-культурою.

Поняття про медіа-культуру

Медіа – це термін 20 століття, спочатку введений для позначення феномена масової культури. Незважаючи на походження самого слова, «медіа» – досить широке, неоднозначне поняття, яке не може зводитися до простого «посередництва». Перед нами транслуючий канал, побудований на ідеологічних, емоційних і навіть підсвідомих очікуваннях аудиторії. Медіа – це не просто система ЗМК та масових комунікацій. Це занадто розпливчате формулювання, що приховує за собою цілком конкретну і владну «матрицю» – систему культурно-інформаційних монополій, яка нині стає головною опорою будь-якої держави [10, с. 30].

Тому культура, що формується на основі ЗМК досить специфічна, передусім своєю залежністю від технічних засобів та, одночасно, силою власного впливу та можливості маніпуляції великою кількістю людей.

Розуміння про медіа-культуру пов'язане із розумінням можливостей ЗМК. Що стосується поняття «медіа-культури», то це дітище сучасної культурологічної теорії, введене для позначення особливого типу культури інформаційного суспільства, що є посередником між суспільством і державою, соціумом і владою.

Медіа-культура – це сукупність духовних і соціальних цінностей у сфері медіа, а також історично виділена система їх відтворення і функціонування у соціумі. Вона може бути представлена як система інформаційно-комунікативних засобів, вироблених людством у процесі культурно-історичного розвитку, що сприяють формуванню суспільної свідомості та соціалізації особистості. Медіа-культура включає у себе культуру передачі та сприйняття інформації. Вона відображає рівень інформаційних потреб та інтересів людини, її здатність оперувати отриманою інформацією [2, с. 164].

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

Також медіа-культуру можна визначити як сукупність інформаційно-комунікативних засобів, матеріальних та інтелектуальних цінностей, вироблених людством у процесі культурно-історичного розвитку, що сприяють формуванню суспільної свідомості та соціалізації особистості.

Ф. Джеймсон, Ж. Бодрійяр, П. Вирільо вважають медіа-культуру – областю культури, пов'язаною із трансляцією динамічних образів, що набули широкого поширення сучасними технічними способами запису і передачі зображення і звуку.

Медіа-культура – сукупність усіх видів аудіовізуального мистецтва (у сучасному контексті – мистецтва масового). Вона дуже важлива складова сучасної масової культури (у яку входять різні структури повсякденності), на ґрунті якої виростає нова релігійна свідомість. Сучасні аудіовізуальні засоби (кіно, телебачення, відео, системи мультимедіа), використовуючи різні релігійні символи та смисли, впливають на світосприйняття сучасної людини [16, с. 119].

Мас-медіа непомітно поступово формують зовнішній вигляд релігійної комунікації, особливо масової; вони адаптують релігійний дискурс до сучасних темпів передачі та сприйняття інформації. Сучасний віруючий при бажанні (а часто і взагалі не усвідомлюючи) отримує надзвичайно багато релігійної інформації найрізноманітнішого татунку, на будь-яку тематику, пояснення будь-якого релігійного питання, що стосується будь-якої релігії. Але вся справа у тому, що такий об'єм релігійної інформації та швидкість з якою людина її отримує зазвичай не роблять її більш релігійною чи духовно вдосконаленою, а лише інформованою. Духовне вдосконалення та релігійний розвиток, релігійна комунікація можливі лише тоді, коли споживач медіа-культури усвідомлює шляхи та бачить кінцеву мету такої комунікації за допомогою ЗМК. На наш погляд, поки що ці механізми досконало розроблені якраз у традиційній релігійній комунікації.

Але, у будь-якому випадку, комунікація за допомогою мас-медіа відбувається у медіа-середовищі, що є соціальною реальністю у якій здійснюються своє призначення, діють мас-медіа. Соціальна реальність – зовнішнє середовище існування системи ЗМК, яка впливає на їх зміст, стан, задає тенденції їх розвитку. Медіа-

середовище – відображення соціальної реальності на усіх її рівнях (міжнародному, регіональному, національному). Воно формується з урахуванням особливостей функціонування національної системи ЗМК, та факторів, що впливають на нього.

ЗМК – центр медіа-культури

Засоби комунікації виступають речовим, матеріальним компонентом комунікативного процесу та виражають спосіб передачі, збереження, виробництва і поширення культурних цінностей у суспільстві. Система ЗМК є історично обумовленим продуктом суспільного розвитку та складовою частиною цілісного соціального організму.

Безсумнівно, практично дуже складно розділити два найважливіших аспекти засобів масової комунікації – технологічний і соціокультурний. Особливо гостро це питання стало останніми роками у зв'язку із небувалим розвитком телекомунікаційних технологій, Інтернету та соціальних мереж, що вкрай ускладнює прогнозування і в цій конкретній сфері, і в соціокультурній динаміці в цілому.

Безпосередній вплив на зростання ролі ЗМК чинять, з одного боку, інтенсивні перетворення, що охоплюють усі сфери життя та діяльності суспільства, а відповідно – збільшена увага людей до подій. З іншого боку, науково-технічний прогрес останнього часу, у результаті якого створені необхідні умови для широкого розвитку ЗМК на новій технологічній основі, обумовив посилення їх місця та ролі у соціально-політичному та духовному житті суспільства.

ЗМК стають центром медіа-культури і цим одночасно обмежують її, та надають нових, не бачених до сьогодні, можливостей. Найперше, ці можливості торкаються фактично моментального поширення інформації у будь-яку точку земної кулі. Також мас-медіа не мають заборонених тем та не визнають кордонів і умовностей (соціальних, історичних, релігійних та ін.).

Будучи одним із важливих інститутів сучасного суспільства, ЗМК як система характеризуються такими особливостями: вони можуть (або мають можливість) безпосередньо звертатися до громадськості; виконуючи численні функції, вони відіграють важливу роль у формуванні, функціонуванні та еволюції суспільної свідомості; сприйняття та

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

інтерпретація основних явищ та подій у конкретній країні та світі [2, с. 96].

Для медіа-культури важливе значення має процес еволюції ЗМК, який можна поділити на декілька етапів: I етап – період механізації (1850 – 1950 р.) – поява засобів зв'язку: телеграф, телефон, радіо; II етап – період інформатизації (1950 – 2000 р.); III етап – період впровадження найновіших інформаційних технологій [2, с. 113]. Саме останній етап вимагає від масової людини, яка користується медіа-культурою, надбання специфічних навичок отримання та розшифрування масової інформації, специфічного способу комунікації.

Риси нових медіа

Історично мас-медіа означали централізоване виробництво стандартизованої інформації та розважальної продукції, що постачалася великій аудиторії різними каналами. Останнім часом традиційні форми медіа комунікації, що мають велику різномірну та анонімну аудиторію, поступово стали об'єднуватися або замінюватися іншими формами комунікації. Відбувається зміна засобів комунікації. На заміну традиційній масовій комунікації приходить транзактна медійна комунікація. Вона передбачає зміну ролей, перехід до таких міжособистісних стосунків, у яких кожна сторона може по черзі виступати у ролі відправника, отримувача та передавача інформації. Розвиток цифрових комунікацій призвів до появи нового медіа середовища [2, с. 115].

Загалом, з появою медіа стало можливим говорити про розширення звичної для нас схеми комунікативного процесу. Для початку згадаємо класичну схему передачі інформації. Для цього потрібно чітко розрізнити повідомлення (або послання), інтерпретацію (або сприйняття) і комунікацію. Повідомлення – це «річ», переданий продукт інтелектуальної діяльності людини. Інтерпретація – це думка, тобто надбане знання. Комунікація – це операція передачі, трансляції. Сьогодні ця операція опосередкованої трансляції стала визначальною ланкою в тріаді повідомлення-комунікація-інтерпретація [10, с. 23].

Саме тому такого важливого значення набувають засоби, за допомогою яких ця комунікація здійснюється. У зрізі медіа-культури доречно говорити про різницю між

різними поколіннями мас-медіа. Телебачення, радіо та телефон не належать до цифрових медіа. Можна відмежувати класичні мас-медіа від нових інтерактивних медіа не лише за допомогою технічних ознак. Мас-медіа досягають стабільності завдяки внутрішньому схематизму, а інтерактивні медіа набувають стабільності завдяки зворотному зв'язку. Мас-медіа роблять можливою світову комунікацію шляхом розширення спілкування, Інтернет робить можливою світову комунікацію, пов'язуючи окремі світи в мережу.

Специфіка масових комунікацій постійно змінюється. Тому потрібні нові ідеї, які продукуватимуть нові концепти і теорії. Сьогодні під знак запитання ставиться саме визначення: наскільки масовими будуть глобальні комунікації? Зростає кількість медіа-каналів та ефективність їхнього поширення. Вони вже переступили межі національних держав. Нові медіа є більш інтерактивними, зорієнтованими на індивідуальне споживання і навіть на індивідуальну участь у медіа-процесі [8, с. 15].

Н. Больц вважає, що форми масової комунікації, до яких нас привчили преса та телебачення, виключають будь-яку взаємодію. Інтернет, навпаки, формується як інфраструктура інтерактивної світової комунікації. Це стало можливим лише завдяки підміні присутності комунікативною досяжністю. Для культури, яка себе описує як інформаційне суспільство, це велика проблема, оскільки інтерактивність медіуму маргіналізує інформацію. Нарешті послання зводиться до констатації самого факту комунікації [1, с. 95].

Нові медіа демонструють переваги технічної комунікації, взагалі не враховуючи при цьому соціальної ситуації. Сучасний соціальний ідеал: потрібно бути завжди і всюди доступним і бути у змозі приймати та відправляти [1, с. 21].

Сьогодні йде злиття засобів масової комунікації, що призводить до появи відомої формули про ЗМК як «четверту владу». Нові засоби масової інформації найтіснішим чином пов'язані і злиті один з одним, поставляючи дані, образи і символи.

Осмилюючи специфічні риси мас-медіа Мануель Кастельс розмірковує: «У цілому... мас-медіа, мабуть, підтримують, навіть на ранній стадії свого розвитку, соціальну / культурну структуру, що характеризується такими рисами: по-перше, широкою

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

соціальною і культурною диференціацією, що веде до сегментації користувачів / глядачів, читачів / слухачів. Повідомлення не тільки сегментовані за ринками, слідуючи стратегіям відправників, але також все більше диверсифікуються користувачами, які захоплюються відповідно до своїх інтересів перевагами інтерактивних можливостей. Як висловлюються деякі експерти, в новій системі «кращий час – це мій час». Формування віртуальних спільнот є тільки один із проявів такої диференціації; по-друге, зростанням соціальної стратифікації серед користувачів. Вибір мас-медіа буде обмежений не тільки людьми, що мають час і гроші для доступу, і країнами з достатнім ринковим потенціалом; вирішальними у використанні взаємодії для блага кожного користувача будуть культурні / освітні відмінності. Інформація про те, куди дивитися, і знання про те, як використовувати повідомлення, будуть істотні для справжнього сприйняття системи, відмінної від стандартно налаштованих ЗМК. Таким чином, світ мас-медіа буде населений двома різними популяціями: взаємодіючою і включеною у взаємодію, тобто тими, хто здатний вибирати свої спрямування ланцюга комунікації, і тими, кого будуть постачати обмеженою кількістю заздалегідь «упакованих» варіантів вибору. І відповідь на питання «хто є хто» визначатиметься головним чином класом, расою, статтю і країною. Уніфікуюча культурна влада масового телебачення (від якої в минулому ухилялася тільки маленька культурна еліта) замінюється тепер соціально стратифікованою диференціацією, провідною до співіснування культури налаштованих ЗМК та інтерактивної електронної комунікаційної мережі громад, які самі вибирають себе на ці ролі; по-третє, комунікація всіх видів повідомлень в одній і тій же системі, навіть якщо система інтерактивна і селективна (по суті, саме завдяки цьому), індукує інтеграцію всіх видів повідомлень в загальній когнітивній структурі. Прийом аудіовізуальних новин, освітніх передач і шоу одним і тим же засобом – це ще один крок до змішання змісту, яке вже має місце в масовому телебаченні» [7].

Також М. Кастельс зазначає, що «можливо, найважливіша риса мас-медіа полягає у тому, що вони охоплюють у своїй сфері більшість видів культурного вираження у всьому їх розмаїтті. Їх прищезає рівночасно кінцю

поділу, навіть кінцю відмінностей між аудіовізуальними засобами та друкованими засобами масової інформації, загальнодоступною і високою культурою, розвагами та інформацією, освітою і пропагандою. Всі прояви культури, від гірших до кращих, від самих елітних до найпопулярніших, з'єднуються в цьому цифровому всесвіті, який пов'язує в гігантському історичному супертексті минулі, справжні і майбутні прояви комунікативної думки. Роблячи це, вони будують нове символічне середовище. Вони роблять віртуальність нашою реальністю» [7].

Загалом є досить багато класифікацій специфічних рис нових медіа. С. Квіт пропонує низку характеристик мас-медіа, які виступають як посередники у суспільстві. На його думку ЗМК можуть бути як посередники у суспільстві: вікном для будь-якого досвіду, що накопичується у суспільстві, яке розширює наше бачення, дає нам можливість побачити самим, що відбувається, без стороннього втручання; дзеркалом перебігу подій у суспільстві, включаючи достовірне відображення (хоч з інверсією та можливим викривленням зображення), якщо б навіть ракурс і спрямування дзеркала вирішувалися іншими і ми були б обмежені у свободі бачити те, що ми хочемо; фільтром чи воротарем, що виконує обов'язки відбору частини досвіду для спеціальної уваги і закриває інші погляди і голоси, роблячи це усвідомлено або ні; дороговказом, провідником чи інтерпретатором, який створює загальну картину чи сенс із того, що бентежить і є фрагментарним; форумом чи платформою для представлення аудиторії інформації та ідей, часто з можливістю відповіді чи реакції на них; поширювачем, хто передає далі інформацію та робить її доступною для всіх; співбесідником чи партнером у розмові, котрий дає відповіді на питання у квазі-інтерактивному обміні думками [8, с. 42].

Інший підхід робить І. Елінер, який характерними особливостями сучасного феномену мас-медіа визначає: можливість використання мас-медійних засобів і технологій в будь-яких сферах людської діяльності; широта охоплення, відсутність територіальних кордонів, а також величезна кількість глядачів, користувачів, що беруть участь у створенні, обслуговуванні, споживанні мас-медійних

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

продуктів; симбіоз вербального та візуального рядів, що сприяє логічному і чуттєвому сприйняттю інформації; можливості одночасного впливу на основні органи чуття – зір і слух, а також можливості використання дотику, нюху і смаку, завдяки сучасним технічним розробкам; формування нового типу мислення і сприйняття інформації, заснованого на інтерактивному принципі взаємодії з продуктами мас-медіа; принципова зміна взаємовідносин автора твору (відправника інформації) і глядача, читача (одержувача інформації); все потужніший вплив мас-медійної системи на формування громадської думки, стилю життя; переважання мас-медійної продукції низької якості над одиничними творами мас-медійного мистецтва; фрагментарність передачі та сприйняття інформації; домінування технічної складової над змістом і сенсом мас-медійного твору; конвеєрне виробництво мас-медійного продукту будь-якої спрямованості – розважальної, рекламної, освітньої та ін.; відсутність саморегулюючих принципів, що з'єднують такі зовнішні системоутворюючі чинники, як політика, економіка, ідеологія, науково-технічні досягнення, що призводить до нерівномірності розвитку мас-медійної системи, нестійкості її функціонального стану; неоптимальність структури, функцій і змісту внутрішніх системоутворюючих чинників, що забезпечують її внутрішню саморегуляцію; відсутність системного організаційного спрямовуючого начала, здатного оптимізувати мас-медійну систему [4].

Ці риси перегукуються з рисами масової культури. Така мас-медійна система з її розважальною спрямованістю, комерційністю, розрахунком в основному на масового споживача відповідає сучасному етапу розвитку суспільства споживання.

Загалом усі нові комунікаційні системи мають певний рівень інтерактивності. Нові медіа можуть бути індивідуальними до такої міри, щоб донести спеціальне повідомлення до кожної людини всередині великої аудиторії. Нові комунікаційні технології асинхронні, здатні відправляти чи отримувати повідомлення у зручний для людини час. Аналоговий формат передачі інформації замінюється цифровим [2, с. 114].

Однак, справедливо буде сказати і про інший бік характеристики мас-медіа. Можна

погодитися з А. Цуладзе в тому, що «ЗМІ тоталітарні за своєю природою, оскільки прагнуть взяти під свій контроль волю людей, їх думки і почуття, тим самим обмежуючи свободу особистості, поневолюючи її» [20, с. 224]. ЗМК не в змозі трансформувати саму реальність, але вони можуть змінити уявлення про неї.

Н. Луман в книзі «Реальність мас-медій» говорить про гіпертрофію нового і цікавого в мас-медійній реальності, але залучення уваги постійно вимагає все нових «новин», тобто, розвиваючись за логікою сенсацій, вони дають те, що відсутнє в реальності. Б. Стросс у своїй відомій роботі «Цапина пісня» характеризує самопрограмування мас-медіа як початок «насильницького панування режиму телекратичної публічності» [17, с. 11].

Одночасно уніфікація стилю та образу життя, стереотипізація мислення та стандартизація оцінок за допомогою ЗМК робить людину не здатною до адекватної реакції на нові вимоги часу [9, с. 405].

Засоби масової інформації (друковані й електронні), які транслюють поточну актуальну інформацію, «тлумачать» для пересічної людини зміст подій, суджень і вчинків діячів із різних спеціалізованих сфер суспільної практики та інтерпретують цю інформацію в «потрібному» для замовника, що ангажує даний ЗМК, ракурсі, тобто маніпулюючи фактично свідомістю людей і формуючи громадську думку з тих або інших проблем в інтересах свого замовника (при цьому не виключається можливість існування неангажованої журналістики) [21, с. 128].

Потужні глобальні павутини у сфері мас-медійної культури роблять засоби мультимедіа наймасовішою інформаційною технологією 21 ст. Вони поступово витісняють книжкову культур і навіть культуру міжособистісного спілкування. Люди постіндустріальної культури все більше стають гвинтиками системи людства, засобами масової інформації їм нав'язується певний спосіб життя. У процесі виховання та освіти все більше місця займає інформація, що подається аудіовізуальними мультимедійними засобами. Роль цих технологій зростає у всіх царинах життя сучасної людини – політиці, ідеології, економіці, розповсюдженні інформації про науково-технічні досягнення, релігії та духовній сфері.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

Швидкий розвиток медіа-культури та вдосконалення ЗМК спричинили до появи низки феноменів, які, на нашу думку, відображають кардинальні зміни у комунікативному середовищі. Таких феноменів досить багато, але ми виділяємо три із них, які найкраще ілюструють сучасну комунікативну ситуацію у різних царинах суспільного життя.

По-перше, це *медіатизація тіла та свідомості* сучасної людини. Про цей феномен говорить Славој Жижек. У статті «Кіберпростір, або Нестерпна замкнутість буття» він пише про віртуальну реальність, розглядаючи сучасну культуру в контексті загальної медіатизації. Людина, захоплена і занурена у медіакультуру, сама стає продуктом нових медіа. Медіатизація – це процес перетворення реального об'єкта в штучний: «тіло, яке майже повністю «медіатизоване», функціонує за допомогою протезів і говорить штучним голосом» [5, с. 125]. Відповідно до того, як наше тіло медіатизується, свідомість теж змінюється.

У поясненні терміна «медіатизація» Жижек користується теорією Поля Вирильо, викладеною ним у роботі «Мистецтво двигуна»: «Перш за все, слід відзначити необхідну подвійність поняття «медіатизація». Спочатку це поняття позначало жест, за допомогою якого суб'єкт позбавлявся свого прямого і безпосереднього права приймати рішення. Великим майстром політичної медіатизації був Наполеон, який залишав завойованим монархам видимість влади, в той час як у них не залишалося ні найменшої можливості ефективно користуватися нею. Така «медіатизація» може бути названа конституційною монархією, де монарх зведений до рівня чисто формального, символічного жесту: він може «ставити крапки над І» – підписувати (підтверджуючи, таким чином, дієвість) едикти, зміст яких визначається обраним урядом. Чи не відповідає ця ситуація – з певними змінами – сьогоdnішній ситуації прогресуючої медіатизації, що впливає на наші повсякденні життя таким чином, що суб'єкт виявляється все більшою і більшою мірою «опосередкованим», «медіатизованим», непомітно позбавляється своєї влади під фальшивим прикриттям нібито її посилення?» [5, с. 119].

У випадках радикальної медіатизації можна говорити про настання нової ідеології

«технофундаменталізму» (П. Вирильо); виділяти нову форму насильства – «віртуальне насильство».

По-друге, це *нові практики опрацювання/читання інформації*. Німецький філософ та дослідник комунікації Норберт Болц виділяє навігацію, серфінг та плигання по каналах як нові практики читання, які радикально відрізняються від традиційного, уважного, лінійного читання. Він зазначає, що способи сприйняття у молоді розсіяні, багатомірні, мозаїчні, орієнтовані на принцип задоволення та обумовлені дефіцитом часу. Увага в них – надзвичайно дефіцитний ресурс. Хоча сьогодні і можна підлаштувати газети та журнали під індивідів у смислі виробництва видань, орієнтованих на особливий інтерес, але це передбачає, що для читача важливий лише цей інтерес і що він сам у змозі його визначити. А так буває лише у виключних випадках. Як правило, я не знаю, що я хочу знати [1, с. 26].

По-третє, це *феномен одночасного сприйняття великої кількості каналів інформації – однотипних чи різних*. Щодо телебачення, то цей феномен відносно давно вивчається і має назву зеппінг. Основними рисами нової телепохи є поширення супутникового і кабельного телебачення і відповідно зростання числа каналів, що дає необмежений вибір телеглядачеві. У результаті виникає ситуація, коли на місце більш-менш цілісного, єдиного перегляду тієї або іншої передачі приходить зеппінг – постійне перемикавання каналів, що створює ситуацію одночасного перегляду великої кількості передач. Кількісне зростання каналів повністю змінює вигляд не тільки телебачення, а й сучасної культури в цілому, який одночасно захоплює і тривожить і дослідників, і глядачів, яким доводиться пристосовуватися до нових технологій (тут можна говорити про так звану кліпову культуру).

На нашу думку, саме ці феномени і творять обличчя медіа-культури.

Медіа-культура та релігійна комунікація

Сконцентруємося на характеристиках медіа-культури, які найчастіше зустрічаються при її описі та аналізі:

1) розмивання кордонів між масовим та елітарним (позиція, про яку згадує ще Л. Фідлер, осмислюючи основні стратегічні цілі постмодерну). Це розмивання оцінюється як

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

явище неоднозначне, яке в умовах масового впровадження інформаційних та комп'ютерних технологій розширило не тільки позитивні, а й негативні методи впливу ЗМК як на окрему людину, так і на суспільство в цілому. Розмивання кордонів між «масовим» і «елітарним» стало відмінною рисою культурної парадигми інформаційного суспільства, орієнтованого на всеїдність ідей і компроміс естетичних позицій. Комп'ютерні та телекомунікаційні технології стають своєрідним інструментом інформаційної, політичної та духовної експансії, засобом для створення нових соціальних міфів.

2) індивідуальна/масова культура. Медіа-культура може бути індивідуальною (окремою особистості) та масовою (соціальної спільноти). Вона – історично обумовлений продукт життєдіяльності суспільства на різних етапах його розвитку та виконує властиві їй функції.

3) інформація – одна із основних цінностей медіа-культури. Під впливом нових комунікаційних технологій люди схильні тлумачити всі проблеми як проблеми незнання (*особливо стосується це релігійних мас-медіа, оскільки вони все частіше продукують думку про основну причину низької духовності і небажання набувати релігійного досвіду, як результату незнання, наприклад, догм та канонів конкретної релігії. А відповідно і ціль своєю релігійні ЗМК вбачають, передусім, у потребі як найшвидшого поширення саме релігійної інформації, а не поглиблення духовного спілкування*). Насправді питання смислу та проблеми орієнтації не можна вирішити шляхом інформування. По-іншому кажучи, заплутане не розплутати, вливаючи нову інформацію (можливо тому традиційні релігії не поспішають користуватися новітніми мас-медіа).

З розвитком засобів інформації та комунікації, що транслують, оперують та трансформують інформацію, настає етап певного інформатизаційного управління суспільством, коли влада заснована і здійснюється шляхом управління інформаційними потоками.

4) швидке перетворення візуальних образів на символи, ікони. Говорячи про взаємини ЗМК і соціуму, не можна не торкнутися тих прикладів, які свідчать про те, що деякі з візуальних образів 20 століття, поширені серед мас, перетворилися на символи і навіть ікони.

В інформаційну (постіндустріальну, постмодерністську) епоху все змінюється, процес формування образів прискорюється і набуває тимчасового характеру. «Одноразове» мистецтво, швидко зняті комедії ситуацій, знімки, зроблені «Полароїд», ксерокси, зразки образотворчого мистецтва, які пришпилюють, а потім викидають. Ідеї, вірування і стосунки, як ракети, вриваються в нашу свідомість і раптово зникають в нікуди [10, с. 297].

5) комплексний аудіовізуальний спосіб передачі інформації. Сьогоднішня медіа-культура – це інтенсивність інформаційного потоку (насамперед аудіовізуального: ТБ, кіно, відео, комп'ютерна графіка, Інтернет), це засоби комплексного освоєння людиною навколишнього світу в його соціальних, моральних, психологічних, художніх, інтелектуальних аспектах.

6) можливість миттєвого контакту із будь-яким джерелом інформації. Найпотужнішим фактором прогресу в розвитку ЗМК сьогодні є комп'ютер та Інтернет, що охоплює весь світ та робить доступним такий контакт.

Як традиційні так і нові релігії все активніше користуються Інтернетом, як джерелом поширення інформації не тільки про основоположні засади релігії, але і про діяльність місцевих релігійних громад та осередків.

7) швидкий розвиток технізації комунікативного процесу. Шляхом використання технічних засобів людина завжди могла демонструвати свій соціальний статус. Сьогодні ми можемо говорити про радикальний часовий характер вираження статусної позиції. Для того щоб вибити іскру суспільного визнання, людина сьогодні повинна стати однією із перших користувачів технічною інновацією. Тих, хто приходить надто пізно, нова техніка жде уже з обов'язковою соціальною вимогою приєднання. Спочатку адреса в Інтернеті була езотеричним розпізнавальним знаком секти «хайтек»; сьогодні той, у кого вона відсутня на візитній карточці, сприймається як людина не від світу цього [1, с. 14]. Релігійні лідери є активними учасниками соціальних мереж.

8) соціальна та медійна сегрегація на основі використання різних поколінь медіа. Медіа – це сцена демонстрації радикальної неодноразовості. До якого покоління людина належить, сьогодні залежить від того, до якої

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

інформаційної культури вона належить. Зараз немає загальних медіа (хоча на перший погляд може здатися навпаки). Різні ціннісні системи обслуговують різні медіа. Різні інформаційні світи розмежовують демографічні, політичні та культурні межі. Медіа-покоління не мають гомогенної вікової чи соціальної структури.

Єдино розумна позиція по відношенню до нових медіа – та ж, що і в парі Паскаля: на що ставити – на нові медіа, чи проти них? Очевидно, на медіа. Якщо ми програємо, то нічого не втратимо. Якщо виграємо, то отримаємо все. Паскаль, правда, говорив про Бога [1, с. 14].

Одночасно не дивлячись на те, що використання Інтернету постійно збільшується, ніхто насправді не живе у Всесвітній павутині – і не буде жити у повному сенсі слова. Суспільство інформаційно неоднорідне, багато людей не володіють потрібною їм інформацією, не вміють її знаходити та використовувати.

9) мас-медіа як потужний інструмент впливу на суспільство. Поступово стає неможливою самостійне духовне життя людини, яка не була б поглинена «організованим» життям інформаційного суспільства. Підключення сучасних інформаційних технологій до процесу управління думками дає можливість здійснювати вплив на цілі народи. Засоби комунікації стають головним інструментом впливу на сучасне суспільство, основним засобом здійснення владних стратегій правлячих груп. Засоби комунікації не тільки впливають на маси, а й «виробляють» їх. Якщо в «доінформаційний» період людина маси була швидше поняттям, тенденцією, то інформаційні технології здатні масово «виробляти» подібну людину за загальними «лекалами», і її масовість стає неминучою і природною. Загальне інформаційне поле в сучасному суспільстві – це цілісна система комунікації – розваги – управління, структурована за соціально значимими векторами, що відображає пріоритетні цінності суспільства, а точніше, його керуючої групи.

10) дефіцит спілкування – парадоксом сучасної ситуації є величезна маса контактів через медіа і паралельно з цим дефіцит спілкування як соціокультурна і психологічна проблема. Ця ситуація, на жаль, прослідковується і у релігійному середовищі, коли віруючі надають перевагу опосередкованій комунікації.

11) зближення/загострення протиріч культури. Особливість феномена сучасної мас-медійної культури полягає у тому, що, з одного боку, медійна культура зближує різні культури, сприяє взаєморозумінню людей, а, з іншого боку, загострює існуючі у суспільстві протиріччя, роблячи їх видимими, демонструючи недоліки в організації суспільства, про які людина минулого не підозрювала. При цьому у медіа-культурі та в інформаційному середовищі найшвидше відбувається поширення викривленої інформації. Типове, закономірне, повсякденне – не показується, а незвичне, сенсаційне, нетипове, випадкове – показується випукло, зримо [3, с. 8]. Нові електронні засоби не віддаляють від традиційних культур – вони їх абсорбують.

12) мозаїчність культури. Важливо показати дуже низьку самоузгодженість картини світу, що пропонується медіа-культурою, її суперечливість (як і в повсякденній свідомості).

Ця тенденція була описана ще на початку 70-х р. 20 ст. А. Модем у роботі «Соціодинаміка культури» [15]. Сучасна культура є «мозаїчною», вона складається із багатьох дотичних фрагментів знань, без логічної конструкції. У епоху масової комунікації вона стає домінуючою формою культури, оскільки об'єм знань, що швидко виріс, важко піддається ієрархізації, що призводить до поступового руйнування будь-якої впорядкованості знання. Неможливо знати все, але можна знати про все потроху, не задумуючись про взаємозв'язок фактів.

Отже, феномен мас-медійної системи такий, що впливаючи на свідомість, медіа-культура формує нове світовідчуття, світорозуміння і світобачення, тим самим змушуючи дивитися на об'єктивну реальність, буття по-іншому, ніж це робили люди 19 і навіть 20 ст.

Російський науковець Ю. Рижов зробив докладну характеристику картини світу медіа-культури. У зв'язку із розвитком медіа-культури він говорить про медіа-релігійність (світ релігії, який набуває смислу та частково твориться, крім іншого, за допомогою ЗМК).

Доречно показати ті основні критерії, які пропонує автор для картини світу медіа-культури: «медіа-релігійна» картина світу вражає своїм космізмом. Представлені практично всі культурні та релігійні традиції,

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

від давнини до наших днів, химерно між собою з'єднані.

Також до таких критеріїв належать: чіткість, емоційна забарвленість, самоузгодженість, активність, знаковість (символічність), рефлексивність, конформність, детермінованість світоустрою.

Зазвичай переважають позитивні оцінки, оскільки медіа-культури не властиво опозиційне ставлення до дійсності. Автор зауважує, що релігійні культури, навпаки, часто формують у своїх членів досить похмурі есхатологічні уявлення.

Незважаючи на безліч елементів з минулих культур і футуристичних уявлень, картина світу орієнтована на сьогодення. «Жити сьогоднішнім днем» – це свого роду девіз медіа-релігійності.

Синтетизм медіа-релігійності успішно поєднується з прагматизмом: прагнення до успіху «тут і зараз» викликає до життя магічні уявлення і практики, згідно з якими існує можливість впливу на зовнішній світ.

Ще однією рисою є особливості розвитку репрезентативної системи: у картині світу переважають візуальні образи [16, с. 124].

Параметри картини світу, сформовані медіа-культурою, дозволяють по-новому подивитися на сучасну релігійність. У якій починають проявлятися риси медіа-культури. Медіа-релігійність набуває світського та масового, маніпулятивного характеру.

Наукова новизна

Всі види медіа (аудіальні, друковані, візуальні, аудіовізуальні) включають в себе культуру передачі інформації та культуру її сприйняття; медіа-культура може виступати і системою рівнів розвитку особистості, здатної «читати», аналізувати й оцінювати медіа-текст, займатися медіа-творчістю, засвоювати нові знання за допомогою медіа та ін. Риси медіа-культури, які пов'язують її із масовою культурою і найімовірніше можуть впливати на сучасну релігійну комунікацію, – *візуалізація*, людина повинна вміти продукувати та розшифровувати зображення (знаки, символи).

Також до основних рис ми відносимо *технічність*, яка пов'язується із обов'язковістю технічної освіти користувача медіа-культурою; *оперування великими об'ємами інформації*; та *створення специфічної картини світу* (а також і особливої медіа-релігійності).

При характеристиці споживача медіа-культури можна виділити такі його необхідні риси як: інтерактивність, постійний доступ до інформації (можливість приймати та відправляти повідомлення), відповідний освітній рівень (технічний), конформність.

Висновок

Існують різні думки відносно проблеми медіа: у них бачать і джерело знань, і заваду у навчанні та вихованні, сприймають їх як засіб всебічного розвитку, і чинник, який гальмує розвиток людини, але й можуть спричинити духовне, моральне спустошення, викликати естетичну кризу особистості.

Для людини, що користується медіа-культурою, домінуючими і важливими для успішної комунікації стають технічні навички та навички успішного дешифрування інформації, вчасність комунікативного акту (що призводить до застарілості інформації у наслідок її фрагментованості та прив'язаності до конкретних ситуацій/подій), а не діалог, спілкування.

Сьогодні медіа – це комплексний засіб освоєння людиною оточуючого світу у його соціальних, моральних, інтелектуальних, психологічних та художніх аспектах. У такій ситуації рівень культури, освіченості особистості, критичного творчого мислення по відношенню до системи медіа набуває вирішального значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Больц, Н. Азбука медиа / Норберт Больц. – М.: Издат. «Европа», 2011. – 136 с.
2. Головлева, Е. А. Массовые коммуникации и медиапланирование: Учебное пособие / Е. А. Головлева. – М.: Академический проект; Деловая книга, 2009. – 352 с.
3. Елинер, И. Г. Мультимедийная система и современное общество / Илья Григорьевич Елинер. – СПб.: НППЛ «Родные просторы», 2008. – 529 с.
4. Елинер, И. Г. Характерные особенности современного феномена мультимедиа / Илья Григорьевич Елинер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://designunion.ru/authors/theory/2481-fenomen-multimedia-dizajn>
5. Жижек, С. Киберпространство, или Невыносимая замкнутость бытия / С. Жижек // Искусство кино, 1998, № 1.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

6. Журавлева, Н. Б. Роль массовой коммуникации в формировании культурной среды информационного общества / Н. Б. Журавлева // Вести Института современных знаний. – 2011. – №4. – С. 57 – 62.
7. Кастельс, М. Культура реальной виртуальности: интеграция электронных средств коммуникации, конец массовой аудитории и возникновение интерактивных сетей / Мануэль Кастельс // Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/05.php
8. Квіт, С. Масові комунікації: Підручник / Сергій Світ. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 206 с.
9. Кирвель, Ч. С. Социальная философия: учеб. пособие / Ч. С. Кирвель, О. А. Романов. – Минск: Высш. шк., 2011. – 495 с.
10. Кириллова, Н. Б. Медиакultura: от модерна к постмодерну / Н. Б. Кириллова. – М.: Академический Проект, 2006. – 448 с.
11. Лукьянова, Н. А. Homo significans в коммуникативном пространстве / Н. А. Лукьянова // Человек, №4, 2008. – С. 106 – 117.
12. Маклюен, Г.М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. – М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
13. Массовая культура: Учебное пособие / К. З. Акопян, А. В. Захаров, С. Я. Кагарлицкая и др. – М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. – 304 с.
14. Матвієнко, О. В. Вплив засобів масової комунікації на формування особистості / Олена Володимирівна Матвієнко // Самоорганізація і динаміка культури та їх особливості в Україні. Випуск перший. Збірник наукових праць / Наук. ред. Ю. П. Богуцький, відповідальний за випуск С. М. Волков. – К.: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. – С. 144 – 147.
15. Моль, А. Социодинамика культуры / А. Моль. – М., 1973.
16. Рыжов, Ю. В. Медиарелигиозность: основа будущей религии? / Юрий Владимирович Рыжов // Человек, №4, 2006. – С. 119 – 126.
17. Савчук, В. Конверсия искусства / В. Савчук – СПб, 2001.
18. Социально-культурные конструкции коммуникации // Человек. – №6, 2007. – С. 36 – 43.
19. Хавеши, М. А. Массовое общество в XX веке / М. А. Хавеши // Социс, 2001, №7. – С. 3 – 12.
20. Цуладзе, А. Политическая мифология / А. Цуладзе. – М., 2003.
21. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.). Монографія. – К.: Генеза, 2005. – 592 с.
22. Bell, D. The Cultural Contradictions of Capitalism. – NY, 1976.
23. Masterman, L. A Rational for Media Education// Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick (U.S.A.) and London (UK): Transaction Publishers, 1997.

М. С. ПЕТРУШКЕВИЧ^{1*}

^{1*} Национальный университет «Острожская академия» (г. Острог)

РЕЛИГИОЗНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ МЕДИА-КУЛЬТУРЫ

Цель. Целью работы является определение черт медиа-культуры, которые связывают ее с массовой культурой и массовой коммуникацией, больше всего влияют на общие принципы функционирования религиозной массовой коммуникации. Кроме того, целью является определение системы навыков, черт массового человека необходимых для пользования медиа-культурой. **Методология.** Методологическая база связана со структурированием, аналитическим анализом и синтезом черт масс-медиа; выделением феноменов, иллюстрирующих современную коммуникативную ситуацию; характеристикой влияния медиа-тенденций на специфику функционирования религиозной коммуникации. **Научная новизна.** Основная часть работы посвящена постепенному анализу медиа-культуры, СМК и их основных черт, конструированию в этой культуре религиозной коммуникации. СМИ незаметно постепенно формируют внешний вид религиозной коммуникации, особенно массовой, они адаптируют религиозный дискурс к современным темпам передачи и восприятия информации. Современный верующий получает очень много религиозной информации разного сорта, на любую тематику, объяснение любого религиозного вопроса, что касается любой религии. Такой объем религиозной информации и скорость, с которой человек ее получает, обычно не

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

делают его более религиозным или духовно усовершенствованным, а только информированным. Духовное совершенствование и религиозное развитие, религиозная коммуникация возможны лишь тогда, когда потребитель медиа-культуры осознает пути и видит конечную цель такой коммуникации с помощью СМК. Пока эти механизмы в совершенстве разработаны именно в традиционной религиозной коммуникации. Феномены, отражающие кардинальные изменения в коммуникативной среде: медиатизация тела и сознания, новые практики обработки / чтения информации, феномен одновременного восприятия большого количества каналов информации – однотипных или разных. Чертами медиа-культуры, которые связывают ее с массовой культурой и скорее могут влиять на современную религиозную коммуникацию являются: визуализация, техничность, оперирование большими объемами информации, создание специфической картины мира. **Выводы.** Проанализированные особенности медиа-культуры дают возможность сделать выводы о необходимых чертах, которыми должен обладать верующий для успешной религиозной коммуникации с помощью современных масс-медиа. Это: интерактивность, постоянный доступ к информации, соответствующий образовательный уровень (технический), конформность.

Ключевые слова: религиозная коммуникация, медиа-культура, СМК, массовая культура, религиозные масс-медиа, информация.

MARIA PETRUSHKEVYCH^{1*}

^{1*} National University of Ostroh Academy (Ostroh)

RELIGIOUS COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF CULTURE MEDIA

Purpose. The aim of the work is to determine the features of media culture that bind it with mass culture and mass communications and have the most significant effect on the general principles of the religious mass communication. In addition, the objective is to identify the skills system and traits of mass human that are necessary for using media culture. **Methodology.** The methodological basis is related to structuring, analytical analysis and synthesis of media features; highlighting phenomena that illustrate modern communicative situation; characteristics of media trends influence for the specific functioning of religious communication. **Scientific novelty.** Main part of the work is devoted to the analysis of the progressive media culture, mass-media and their main features, design of religious communication in this culture. Media gradually form the appearance of religious communication quietly, especially the mass one, they adapt the modern religious discourse to rates of transfer and perception of information. Modern believer gets a lot of different kinds of religious information, on any subject, any explanation of the religious question, with respect to any religion. Such volume of religious information and the speed with which a person receives it, does not usually make it religious or spiritually advanced, but only informed. Spiritual perfection and religious development, religious communication is possible only when the customer is aware of media culture and way of seeing the ultimate goal of such communications using the Mass Media. So far these mechanisms are perfectly designed in traditional religious communication. Phenomena, that reflects the dramatic changes in the communicative environment are: mediatization of body and mind, the new practice of processing / reading information, the phenomenon of simultaneous perception of a large number of information channels – similar or different. Features of media culture that connect it with popular culture and are more likely to influence contemporary religious communication are such: visualization, technicality, handling large amounts of information, the creation of a specific picture of the world. **Conclusions.** Analyzed features of culture media give the possibility to draw conclusions about the necessary features that should have religious believer for successful communication with the help of modern media. These are: interactivity, constant access to information, the appropriate level of education (technical), conformity.

Keywords: religious communication, media culture, mass media, mass culture, religious media, information.

REFERENCES

1. Bolts N. *Azbuka media* [Alphabet of media]. Moscow, «Yevropa», 2011. 136 p.
2. Golovleva Ye. A. *Massovye kommunikatsii i mediaplanirovanie: Uchebnoe posobie* [Mass communication and media planning]. Moscow, Akademicheskii proekt, Delovaya kniga, 2009. 352 p.
3. Yeliner I. G. *Multimediynaya sistema i sovremennoe obshchestvo* [Multimedia system and modern society]. Saint Petersburg, NPPL «Rodnye prostory», 2008. 529 p.

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

4. Yeliner I. G. *Kharakternye osobennosti sovremennogo fenomena multimedia* [The characteristic features of the modern phenomenon of multimedia]. Available at: <http://design-union.ru/authors/theory/2481-fenomen-multimedia-dizajn>
5. Zhizhek S. *Kiberprostranstvo, ili Nevynosimaya zamknutost bytiya* [Cyberspace, or the Unbearable isolation being]. *Iskusstvo kino – The Art of Cinema*, 1998, vol. 1.
6. Zhuravleva N. B. *Rol massovoy kommunikatsii v formirovanii kulturnoy sredy informatsionnogo obshchestva* [The role of mass media in shaping the cultural environment of the Information Society]. *Vesti Instituta sovremennykh znaniy – News Institute of Modern Knowledge*, 2011, vol. 4, pp. 57 – 62.
7. Kastels M. *Kultura realnoy virtualnosti: integratsiya elektronnykh sredstv kommunikatsii, konets massovoy auditorii i vozniknovenie interaktivnykh setey* [Culture of real virtuality: the integration of electronic means of communication, the end of the mass audience and the emergence of interactive networks]. *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura*. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/05.php
8. Kvit S. *Masovi komunikatsiyi: Pidruchnyk* [Mass communication: Tutorial]. – Kyiv, Vy`davny`chy`j dim «Ky`yevy-Mogy`lyans`ka akademiya» Publ., 2008. 206 p.
9. Kirvel Ch. S. *Sotsialnaya filosofiya: uchebnoe posobie* [Social Philosophy: Textbook], Minsk, Vysshaya shkola Publ., 2011, 495 p.
10. Kirillova N. B. *Mediakultura: ot moderna k postmodernu* [Media culture: from modern to postmodern], Moscow, Akademicheskii Proekt Publ., 2006, 448 p.
11. Lukyanova N. A. *Homo significans v kommunikativnom prostranstve* [Homo significans in the communicative space]. *Chelovek – The human*, 2008, vol. 4, pp. 106 – 117.
12. Maklyuen G.M. *Ponimanie Media: Vneshnie rasshireniya cheloveka* [Understanding Media: External expansion of human], Moscow, Zhukovskiy, «KANON-press-Ts», «Kuchkovo pole» Publ., 2003, 464 p.
13. Akopyan K. Z., Zakharov A. V., Kagarlitskaya S. Ya. *Massovaya kultura: Uchebnoe posobie* [Mass Culture: Textbook], Moscow, Alfa-M, INFRA-M Publ., 2004, 304 p.
14. Matviyenko O. V. *Vplyv zasobiv masovoyi komunikatsiyi na formuvannya osoby`stosti* [The impact of mass media on identity formation]. *Samoorganizatsiya i dy`namika kul`tury` ta yix osobly`vosti v Ukraini. Vy`pusk pershy`j. Zbirny`k naukovy`x prac` - Self-organization and dynamics of culture and especially in Ukraine. Issue One*. Collected Works. Kyiv, Insty`tut kul`turologiyi Akademiyi my`stecztv Ukrainy` Publ., 2010. Pp. 144 – 147.
15. Mol A. *Sotsiodinamika kultury* [Sociodynamics of culture], Moscow, 1973.
16. Ryzhov Yu. V. *Mediareligioznost: osnova budushchey religii?* [Media Religiosity: a foundation for future religion]. *Chelovek – The human*, 2006, vol. 4, pp. 119 – 126.
17. Savchuk V. *Konversiya iskusstva* [The conversion of art], Saint Petersburg, 2001.
18. *Sotsialno-kulturnye konstruksii kommunikatsii* [Socio-cultural constructions of communication]. *Chelovek – The human*, 2007, vol. 6, pp. 36 – 43.
19. Khaveshi M. A. *Massovoe obshchestvo v XX veke* [Mass society in the twentieth century]. *Sotsis – Sotsis*, 2001, vol. 7, pp. 3 – 12.
20. Tsuladze A. *Politicheskaya mifologiya* [The political mythology], Moscow, 2003.
21. Shejko V. M., Bogucz`ky`j Yu. P. *Formuvannya osnov kul`turologiyi v dobu cy`vilizacijnoyi globalizatsiyi (druga polovy`na XIX – pochatok XXI st.). Monografiya* [Formation of Cultural foundations of civilization in the age of globalization (late XIX - beginning of XXI century). Monograph]. Kyiv, Geneza Publ., 2005. 592 p.
22. Bell D. *The Cultural Contradictions of Capitalism*. NY, 1976.
23. Masterman L. *A Rational for Media Education. Media Literacy in the Information Age*. New Brunswick (U.S.A.) and London (UK), Transaction Publ., 1997.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

УДК 130.2

О.М. КОРХ^{1*}

^{1*} Академія митної служби України (Дніпропетровськ)

В.В. ХМІЛЬ^{2*}

^{2*} Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені акад. В.Лазаряна (Дніпропетровськ)

ТРАНСЦЕНДЕНТНІ СВІТИ ГЕНДЕРУ

Мета. Піддати аналізу вихідні принципи гендерної філософії, застосовуючи методологічний інструментарій комунікативної прагматики. Показати, наскільки гендерний конструкт забезпечує формування гендерного гуманізму як одного з ідеалів демократичного суспільства. Уточнити гендерний глосарій “гендерна демократія”, “гендерна рівність” та “гендерна справедливість”. **Методологія.** Для здійснення теоретичних розвідок в сфері феміністичної філософії, застосовується методологічний інструментарій комунікативної прагматики та дискурсивної етики, що були напрацьовані сучасними німецькими філософами Ю.Хабермасом, К.-О.Апелем для аналізу етичних гендерних принципів та шляхів їх легітимації. **Наукова новизна.** На основі методологічних розбіжностей між концепціями Ю.Хабермаса та К.-О.Апеля були виявлені два протилежні підходи до аналізу гендерної концепції - раціонально-прагматичний, який пропонує Й.Хабермас та трансцендентно-смысловий К.-О. Апеля. Зміст статті допомагає уточнити категоріально-понятійний апарат гендерної концепції. В залежності від способу легітимації гендерної етичної теорії було виявлено, що поняття феміністського глосарію “гендерна демократія”, “гендерна рівність” та “гендерна справедливість” не несуть однакового змісту. Виходячи з аналізу програми комунікативної дії та консенсусу у Ю.Хабермаса поняття “гендерна рівність” виступає штучним соціальним конструктом, що має своє методологічне підґрунтя в когнітивізмі та звужує можливості легітимації гендерних цінностей. Поняття “гендерної справедливості”, згідно з концепцією К.-О. Апеля, засноване на трансцендентних морально-етичних відчуттях єдності статей, не скасовує нерівності обов’язків і зазіхань в способах буття та відтворює цивілізовану міру їх інаковості. **Висновки.** Перед стрімкими гендерними зрушеннями, що запропоновані суспільству, стоять вади віковичної вкоріненості моральних та духовних засад спільнот, з урахуванням соціо-культурної, національної та гендерної ідентичності. Плідне осмислення різноманітних підходів в феміністському напрямку філософії усе більше звужується в стежу взаємодоповнюючого характеру маскулінного та фемінного начал в людській природі з подальшим визнанням гендерних ролей, які відображають більш складну панораму духовного життя.

Ключові слова: гендерна етика, гендерний конструкт, фемінізм, комунікаційна дія, трансцендентне, гендерна рівність, гендерна справедливість.

Актуальність

Протягом півстолітнього періоду сучасна філософія фіксує глобальну соціально-антропологічну кризу, яка вимагає великих зусиль науковців, філософів щодо пошуку шляхів виходу з відчуженого духовно-смысового простору деіндивідуалізації людини.

Постмодернізм, який ніс руйнівний потенціал для усього новоєвропейського знання, зосередившись на критиці наративної свідомості, не зміг висунути жодної позитивної концепції, емігрував в моделі соціального конструктивізму, одним з варіантів якого є гендерна філософія.

Зазначимо, гендерна теорія виступає теоретичною платформою феміністського руху, спрямованого на підвищення статусу жінки у

суспільному житті, що є не тільки показником рівня демократизації нашого суспільства, але й ознакою засвоєння цінностей європейської цивілізації та формою ідентифікації українців в якості європейської нації.

В просторі гендерної проблематики розкривається нове осмислення соціокультурних моделей демократичної спільноти та історичних перспектив, заявляючи про себе дослідженнями цілої низки вітчизняних та зарубіжних вчених: Дж. Батлер, К. Міллет, Л. Ірігаре, Вороніної В., Кайдош С. тощо; українських – Жеребкіної І., Смоляр Л., Чернецького В. та ін. Зазначені автори заклали основи гендерного конструктивізму, що знайшов своє втілення в поняттях гендерної демократії та гендерній рівності. Саме вони стали гаслами постфемінізму.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

Сучасне суспільство забезпечило в законодавчій сфері формальну рівність статей, максимально реалізувало феміністичні вимоги в сфері конституційного права, забезпечило участь жінок в політичному житті, в зрівнянні оплати праці, згідно з загальними соціокультурними критеріями та вимогами.

Недоліком переважної більшості гендерних досліджень, націлених на соціально-психологічну проблематику, є відсутність спроби вивести гендерні проблеми на більш глибокий загально-філософський рівень аналізу.

Методологія

Зважаючи на плідні дослідження гендерної проблематики, вважаємо своїм завданням піддати аналізу проекти майбутніх перетворень деякі принципи гендерної філософії, застосовуючи методологічний інструментарій комунікативної прагматики та дискурсивної етики, що були напрацьовані сучасними німецькими філософами Ю.Хабермасом, К.-О.Апелем. Вибір цих методологічних напрямків обумовлений протилежністю підходів до аналізу етичних гендерних засад та шляхів їх легітимації.

Уточнене наше завдання спрямоване на аналіз гендеру як соціального конструкту, враховуючи соціально-культурні умови його існування, для чого необхідно: по-перше, обґрунтувати можливості застосування методології трансцендентальної прагматики та дискурсивної етики для осмислення гендерного гуманізму; по-друге, показати, наскільки гендерний конструкт забезпечує формування гендерного гуманізму як одного з ідеалів демократичного суспільства.

Виклад основного матеріалу

Філософія на протязі багатьох епох прагнула стати теорією моралі, що відобразилося в класичній філософії у вигляді моральних рекомендацій для поведінки індивіда в сократичних школах, в християнській нормативній етиці, кантіанстві та неокантіанстві.

З наочного переліку випадає Гегель та Маркс, тому що саме з їх філософських систем починається процес руйнації класичної етики і філософія попадає на стежу позаетичних рішень проблем людського існування. Така “переорієнтація” була настільки значною, що поставила під сумнів існування етики як практичної філософії” [2, с. 4], а також етики як теорії

моралі, започаткував тим самим теоретичні дискусії відносно легітимності моральних норм в межах позитивістської традиції. Таким чином “етика стає неминучим наслідком чисто гіпотетико-дедуктивного мислення» [11, с. 81].

Проблема легітимності моральних норм ще більше загострилася при спробі з’єднання абсолютних установок моралі з суб’єктивністю, демонструючи невичерпану кількість моральних ситуацій, що ставить неперехідну межу для етики, як всеохоплюючої теорії моралі, тому що моральні судження завжди навантажені принциповою суб’єктивністю.

Декларовані норми та цінності в феміністській літературі також потребують легітимації в силу необхідності подолання есенційного підходу до етики, з врахуванням біологічно-природних відмінностей статей як базових.

Феміністські ідеї увійшли в конфронтацію зі змінами в розумінні моралі, які відобразилися в європейській філософській думці минулого сторіччя й почали активно проникати в політику, культуру, соціальне життя. Поява постмодерністських та постструктуралістських концепцій свідчило про наповнення змісту етики новими дискурсами щодо осмислення нових вимірів людської свободи [3, с. 64].

Численні дискусії, що розгорнулися стосовно гендерної рівності та отримання нею нормативного статусу і гуманістичного змісту торкаються проблеми шляхів їх забезпечення: з одного боку, раціонально-прагматичним, з іншого, трансцендентно-смысловим.

Підвищена увага до проблеми гендерної нормативності спонукає звернутися до методологічного інструментарію комунікативної програми Ю. Хабермаса, в якій здійснюється спроба осмислити неокантіанство в ракурсі співвідношення між етичною теорією та практикою. Безперечно, одним з важливих витоків комунікативної філософії та етичного дискурсу є трансцендентальна філософія Канта, яка базується на доємпіричній основі пізнання, що межує з чистими поняттями розсуду та оприявленою інтуїцією в моральному імперативі, що йде “від автономії волі ” [9, с. 100] та затверджується фактом розуму.

Інтерес до концепції комунікаційної дії Ю.Хабермаса з’явився в процесі тривалого теоретичного переходу від когнітивної етики Сократа та Канта до посткласичної філософії, в основі якої, на відміну від кантівського суб’єкта, оприявнюється поняття інтерсуб’єктивності,

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

що несе у своїй основі обмін цінностями та смислами.

Не дивно, що Ю. Хабермас відмежовується від кантівського категоричного імперативу та автономної моральної свідомості індивіда на користь інтерсуб'єктивності. Комунікативне співтовариство виступає регулятором моралі, базуючись на емпіричному обґрунтуванні етики, яка знаходить свої витoki в гетерономній традиції. Інакше кажучи, в трансцендентальній прагматичній німецького філософа загальнозначущі норми встановлюються дискурсивно, шляхом експлікації морального ідеалу з позицій розумної волі. Натомість, в його в етичній концепції з'являється зв'язок між когнітивним компонентом, що пронизує собою комунікативну консенсусну мораль та етику як аподиктичне знання. Ю. Хабермас допускає, що свідомо комунікативна дія корелює суспільство з рухом історії, надає новий сенс моральному життю, зокрема, свідчить про когнітивні основи людської активності як прояву інструменталістського розуму, що вміщує "слабку" трансцендентну основу.

З огляду на це, зазначена позиція Ю. Хабермаса не зовсім співпадає з розумінням сьогоденної гендерної етики та її легітимації. Для нього передусім існує "земна" мораль, яка знаходить своє підґрунтя в дискурсах, плебісцитах, консенсусах, напрацьованих в умовах комунікації конкретно-історичних спільнот та виступає альтернативою метафізичному поясненню моральних основ суспільства. Ідея інтерсуб'єктивності та комунікативної дії націлена на історичну трасферність суспільної моралі.

Згідно з цією концепцією гендерна теорія є когнітивною, тобто, породжується, інструментальним розумом, а теоретично стає продовженням етичного раціоналізму Сократа, категоричного імперативу Канта, а також консенсусом розумного начала у Ю. Хабермаса.

Визнання консенсусу для обґрунтування етичних засад гендеру на сьогодні є дискусійним та неоднозначним. Причина криється в етичному раціоналізмі, що входить в протиріччя з традицією народів, етносів, мішаниною звичаїв релігійного та національного світорозуміння, що накладає межі на існуючу, віками перевірену мораль, утворюючи певну ментальну сферу емоційно-ірраціонального людського буття. Легітимність гендерної теорії з її потужним раціональним компонентом завжди буде під знаком питання. Звісно, що такі наслідки

максимально втіленої гендерної рівності усе більше будуть приводити демократичні суспільства до ентропійних процесів соціальної атомізації [10].

Альтернативної точки зору дотримується німецький філософ К.-О. Апел, пропонуючи іншу модель легітимації гендерної етики позакомунікативним шляхом.

Піддаючи критиці позицію Ю. Хабермаса стосовно гетерономного походження моралі, тобто з емпіричної інтерсуб'єктивності, К.-О. Апел вбачає в ній загрозу існуванню духовній автономності та самоцінності людини.

Слушність зауваження полягає в обмеженості соціальної комунікації конкретно-історичного суспільства певними ідеологічними, політичними психологічними та іншими чинниками, що впливають на уявлення людей про суспільні цінності та стратегічні цілі. Тому, на думку К.-О. Апеля, недолік теорії комунікативної дії та етичного дискурсу "полягає в їх відношенні до конкретної культури або епохи, тобто вони виступають суб'єктивними" [1, с. 266], включаючи в себе багатоманітність оцінок, з середньою рівнодіючою, створюючи компромісну ситуацію, як у випадку з гендерною рівністю.

Однак мова йде про підтримку К.-О. Апелем ідеї про неможливість обґрунтування етики як науки та легітимації моральних норм, оскільки в цьому процесі відсутній логічно обґрунтований перехід від емпіричних тверджень до нормативних. Така думка була оприямлена ще Д. Юмом, а пізніше доведена Л. Вітгенштейном, що "про мораль та релігію краще мовчати", бо неможливо вивести моральні норми з існуючого. Нemoжливiсть такої iндукції примусила К.-О. Апеля осмислювати моральну філософію в трансцендентних вимірах, шукаючи "нерелігійні основи принципів для етичних норм" [1, с. 265].

Прикладом такої основи демократичного суспільства виступає феномен свободи, яка сама існує в трансцендентних вимірах суспільної свідомості, в її ідеальних моделях майбутнього. Власне, трансцендентні смисли існують апіорі виявляють себе через інтуїтивну довіру до буття та з'єднують воедино суб'єктивний та онтологічний світ людини з елементами екзистенційності.

Разом з тим, такий підхід зумовлює існування позачасових цінностей - справедливості, честі, гідності, до яких, не відноситься цінність

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

гендерної рівності та гендерної демократії, в силу її раціонально-прагматичної природи.

До речі, принцип гендерної рівності виявляє себе як різновид **соціального конструкту**, спрямованого на спрощення суспільних стосунків до площини когнітивної осяжності.

Принаймні Дж. Батлер, піддаючи критиці класичну філософію за позагендерну оптику аналізу, нагадує, що в новому погляді постмодерністської філософії скасоване "гендерне тіло підміняється соціальним конструктом, що стає причиною породження безтілесних істот" [13, с. 27] в угоду знайденої людської універсальності.

Гендерний конструкт, як скасована онтологічна сутність жіночої тілесності - це абстракція достатньо високого рівня, яку фемінізм ще не зрозумів, куди затягнуло їх безупинне бажання до абсолютної рівності статей. Тілесність, яка повністю ілюмінується в теорії, перетворює гендер в спустошений концепт "відсутності".

Вочевидь, жіноча суб'єктивність, реалізує себе в визнанні інтуїтивної позачасової жіночої сутності та, водночас, пошуком тих соціокультурних сфер, де жіноча стать вимірює себе різними позиціями суб'єкта, осмислюючи можливі прояви більш повної жіночої окремістості.

Неважко уявити собі, якщо абстрагуватися від *біо-соціальної основи* людини, то ми отримаємо у вигляді гендерного конструкту безжиттєву абстрактну модель. В зазначеному контексті слухну думку висловлюють російські дослідники Панов С. та Івашкін С.Н., знаходячи серйозні недоліки в соціальному **конструкті якою є гендерна теорія**, що "существование материальности тел, независимой от мысли, - вот что бойкотируется конструктивизмом в теоретическом уравнивании пола и гендера" [8, с. 127], як виключно соціальної моделі, що долає біологічний детермінізм, ігноруючи тілесність людини.

В цілому, задовольняючись концепцією К.-О. Апеля, слушно зауважити, що з неї випадає реальна історія та її волепокладання, проте вихід за межі емпіричного світу в сферу трансцендентного, надає глибинний смисл історичному процесу завдяки відчуттю цілісного буття з духовним наповненням історичних народів та особистості.

Здебільше легітимність гендерної теорії не вирішується комунікативним дискурсом, так як залишаються точки невизначеності навіть в

умовах демократичного суспільства на право жінки на аборт, в якому свобода вважається фундаментальним правом людини, як і право на одностатеві шлюби з дозволом виховання дітей та їх відповідності принципам людської моралі тощо.

Мова насамперед йдеться про часткове звільнення жінки від сім'ї на кшталт «жити для себе» стає усе більше популярним на Заході. Жінка прагне вийти заміж віком близько тридцяти років, коли вже отримана освіта, є гарна робота, що забезпечує економічну незалежність від чоловіка. Сім'я для такої жінки виступає як щось несуттєве, другорядне, як економічний осередок, котрий роз'єднує суспільство на невеликі групи, а якщо так - то необхідність в такій сім'ї відмирає. Але головним аргументом є глибока безправність жінок при народженні та вихованні дітей у порівнянні з відношенням до цієї справи чоловіка. Один з виходів з цієї ситуації вбачається в новітніх репродуктивних технологіях, котрі дозволяють "визволитися жінці від прямої біологічної залежності" [12, с. 102].

Проте, європейські жінки не бажають мати дітей з багатьох причин, серед яких - кар'єра, заняття в фітнес-клубах, в гуртках дозвілля, а також культ насолоди та споживання. Жінка усе більше стає відірваною від сімейних проблем, від виховання дітей - усе це свідчить про переворот у свідомості західних жінок [7, с. 32-33]

Важливо сказати, що ідею трансцендентальної прагматики поділяє Г.Йонас. Одно з фундаментальних рішень щодо легітимації гендерних норм та оцінок він пропонує в онтологічному обґрунтуванні «етики відповідальності», вважаючи, що моральні цінності повинні виводитися не з принципу ідеального співтовариства, а з всезагального трансцендентального принципу необхідності збереження буття як такого: «Чини так, щоб результати твоєї дії не були руйнівними для можливостей життя майбутньому, не приносилася шкода існуванню людства на Землі». [4, с. 28]

Відтак, Г. Йонас розширює моральний імператив Канта, інтерпретуючи поглиблене розуміння належного, вкорінюючи його в онтологічну основу життя, долаючи недосконалість штучної побудови "гендерного конструкту", що суперечить формоутворюючому етосу.

Пропонований фемінізмом варіант забезпечення матеріальними умовами жінки не презе-

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

нтує людину як таку, вона, навпаки, обмежують її екзистенцію, не завжди надає їй можливості дійти до осмислення свого істинного буття – не бути в розладі з самою собою, з соціальним оточенням, природним середовищем, та з родинними зв'язками. Наочною ілюстрацією сказаного є деякі нароби в сфері гендерних досліджень, котрі йдуть в напрямку поступового витіснення морально-етичних засад існування людини та заміною їх матеріальною мотивацією, що свідчить про орієнтацію жінки на зовнішній світ, а не на внутрішній, екзистенційний.

Причиною такої переорієнтації є загубленість смислу життя людини, який сьогодні випадає з простору метафізичних цінностей та підсвідомого прагнення особистості до глибокого осмислення таких понять як мета життя, віра, надія, майбутнє.

Філософське обґрунтування гендеру в постмодерністській літературі висвітлює недооцінку ним «моральної економіки», індустріальна та постіндустріальна епохи винайшли засоби поліпшення життя людей, втілили певні механізми для забезпечення матеріального достатку. Утім, ілюзійна надія на те, що економічна самостійність жінки скасує відчужений стан, надасть їй нового сенсу та нової якості життя, залишаються марними.

В майбутньому економічні проблеми перестануть бути вічними супутниками життя людства, а матеріальне багатство не буде мати першочергового значення.

Сьогодні людство незалежно від статі здійснює спроби знайти нові глибокі смисли за межами матеріально орієнтованої цивілізації.

Людство знаходиться в пошуку нових зразків духовності, прикладів яких не існує ні в царині біологічного, ні соціального світу. Наша цивілізація тільки готує значні зміни в новій системі моральних орієнтирів, де б суспільство давало змогу кожній людині ставити собі мету, обирати цінності й надавати можливість реалізувати себе.

Принаймні вирішення зазначених задач не звільняє adeptів гендерної справедливості від вирішення більш глибоких, внутрішніх потреб екзистенційно-духовної сфери життя.

Філософія не тільки задає альтернативний простір для інтелектуального прориву людських шукань, не тільки створює ідеальний образ майбутнього, але й надає нові смисли існування соціальності, збереження людського світу,

створюючи, моральні, гносеологічні засади для відповідальності людини за свою цивілізацію, націю та спільноту.

Наукова новизна

На основі методологічних розбіжностей між концепціями Ю. Хабермаса та К.-О. Апеля були виявлені два протилежні підходи до аналізу гендерної концепції як базової інтенції сучасної демократії, а також шляхів її легітимації - раціонально-прагматичного, який пропонує Ю. Хабермас та трансцендентно-смыслового К.-О. Апелем

В залежності від способу легітимації гендерної етичної теорії було виявлено, що поняття феміністського глосарію “гендерна демократія”, “гендерна рівність” та “гендерна справедливість” не несуть однакового змісту.

Виходячи з аналізу програми комунікативної дії та консенсусу у Ю. Хабермаса поняття “гендерна рівність” виступає штучним соціальним конструктом, що має своє методологічне підґрунтя в когнітивізмі та звужує можливості легітимації гендерних цінностей. Гендерний конструкт, спрямований на аналіз виключно соціальної сфери аспекту довгий історичний час буде мати анонімно-відчужену форму, не зможе бути загальнозначущою нормою.

Поняття “гендерна рівність” несе у собі політико-правовий, а не філософський зміст, тому його легалізація здійснюється адміністративно-формальним шляхом, підкреслюючи зовнішні особливості феномену. Поняття “гендерна демократія” є недолугим, оскільки не відображає первісного його значення, бо є таким словосполученням, що суперечить його змісту.

Інше поняття “гендерної справедливості”, згідно з концепцією К.-О. Апеля, засноване на трансцендентних морально-етичних відчуттях єдності різних статей, не скасовує нерівності обов'язків і зазіхань в способах буття, а відтворює цивілізовану міру їх інаковості.

Висновки

Гендерна теорія є одним з варіантів пошуку нових стратегій трансформації людства. Перед стрімкими гендерними зрушеннями, що запропоновані суспільству, стоять вади віковичної вкоріненості моральних та духовних засад спільнот, з урахуванням не тільки їх соціокультурної, національної, але й гендерної ідентичності, як альтернативи гендерної рівності. Можливість подолання такої дихотомії здійс-

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

нуються в понятті гендерній справедливості, що вводить нас в морально-етичну сферу.

Плідне осмислення різноманітних підходів в феміністському напрямку філософії усе більше звужується в стежу взаємодоповнюючого характеру маскулінного та фемінного начал в людській природі з подальшим визнанням гендерних ролей, які відображають більш складну панораму духовного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апель, Карл-Отто. Трансформация философии. Пер. с нем. / Перевод В. Куренной, Б. Скуратов. - М.: «Логос». - 2001. - 344 с.
2. Гусейнов А.А. Что я понимаю под. негативной этикой? /Вестн. Моск.ун-та. СЕР 7. Философия. - 2009. - №6. - С.3-20.
3. Ермоленко А.Н. Попередні примітки до трансцендентальної прагматики / Философская и социологическая мысль. - 1992. - С. 64-71.
4. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуку етики для технологічної цивілізації. Пер. з нім. А.Ермоленка. - Київ.: Лібра 2001. - 400 с.
5. Корабльова Е. Смысловые парадигмы современной знаково-символической реальности /текст/ / Антропологічні виміри філософських досліджень. - 2012. - №4. - С.91-99.
6. Малівський А. Філософія Декарта: базова інтенція та статус антропології /текст/ / Антропологічні виміри філософських досліджень. - 2012. - №2. - С.108-117.
7. Митчелл Дж. Женская сексуальность / Гендерные исследования. - Харьков: ХЦГИ. - 1998. № 1. - С.27-41.
8. Панов С.В., Ивашкин С.Н. Гендер и дискурс: основы конструктивизма, гипотеза биоцентризма, истерия желания, нарративный формат. - Философские науки. - 9/2013. - С.118-132.
9. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. - Санкт-Петербург. - "Наука". - 2001. - 377 с.
10. Хмель В.В. Ентропійний "вірус" демократії / Антропологічні виміри філософських досліджень. /текст/ - 2012. - №1. - 73-79.
11. Хьюс В. Трансцендентальна прагматика як фактостановлення інтерсуб'єктивності / Философская и социологическая мысль - 1992. - С. 72-93.
12. Челищев В.И. Феномен фундаментализма в современном мире. - МГУ сер. 18. - Социология и философия. - № 4. - 2006. - С.98-117.
13. Butler J. Bodies that Matters: on the Discursive Limits of "Sex" New York: Routledge, 1993 - P. 27.
14. Danylova T.V. Towards gender equality: Ukraine in the 21 century / Anthropological measurements of philosophical research. - 2013. - №4. - pp. 43 - 51.

А.М. КОРХ ^{1*}

^{1*} Академия таможенной службы Украины (Днепропетровск)

В.В. ХМЕЛЬ ^{2*}

^{2*} Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени акад. В.Лазаряна (Днепропетровск)

ТРАНСЦЕНДЕНТНОЕ ПРОСТРАНСТВО ГЕНДЕРА

Цель. Осуществить анализ исходных принципов гендерной философии, используя методологический инструментарий коммуникативной прагматики. Показать, насколько гендерный конструкт обеспечивает реализацию гендерного гуманизма, как одного из идеалов демократического общества. Уточнить гендерный глоссарий: "гендерная демократия", "гендерное равенство", "гендерная справедливость". **Методология.** Для реализации теоретического исследования в сфере феминистической философии используется методологический инструментарий коммуникативной прагматики и дискурсивной этики, которые были разработаны немецкими философами Й.Хабермасом и К.О.Апелем для реализации гендерных принципов и путей их легализации. **Научная новизна.** На основе методологических разногласий между концепциями Й.Хабермаса и К.-О.Апеля были выявлены два противоположных подхода к анализу гендерной теории – рационально-прагматический, который предлагает Й.Хабермас, и трансцендентно-смысловой К.-О. Апеля. Содержание статьи дает возможность уточнить категориально-понятийный аппарат гендерной теории.

В зависимости от способа легитимации гендерной этической теории было выявлено, что понятие феминистического глоссария «гендерная демократия», «гендерное равенство», «гендерная справедливость» не несут

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

одинаковое содержание. Исходя из анализа программы коммуникативного действия и дискурсивной этики Й.Хабермаса, понятие «гендерное равенство» выступает искусственным социальным конструктом, имеющим методологическую основу в когнитивизме и сужает возможности легитимации гендерных ценностей. Понятие «гендерная справедливость», согласно К.-О.Апелю, основывается на трансцендентном морально-этическом единстве полов, не упраздняя при этом неравенства обязанностей и предпочтений в способах жизни. **Выводы.** Предложенные обществу стремительные гендерные изменения, препятствуют существованию извечных и вкорененных моральных и духовных ценностей, базисом которых являются социально-культурные, национальные обычаи и традиции.

Осмысление различных подходов в феминистской философии все в большей мере сводятся к взаимодополнительности феминистского и маскулинного начал в человеческой природе с дальнейшим признанием гендерных ролей, которые все большей степени отражают сложную панораму духовной жизни.

Ключевые слова: гендерная этика, гендерный конструкт, феминизм, коммуникативное действие, трансцендентное, гендерное равенство и гендерная справедливость.

V.V. KHMIL^{1*}

^{1*} National university of railway transport named after academician V. Lazaryan (Dnipropetrovsk)

O.M. KORKH^{2*}

^{2*} Ukrainian Academy of Customs (Dnipropetrovsk)

TRANSCENDENTAL ASPECTS OF GENDER

This paper **aims** to analyze the basic principles of gender philosophy applying methodological tools of communicative pragmatics; to demonstrate how gender construct can provide gender humanism formation as one of the ideals of democratic society; to specify gender glossary terms such as “gender democracy”, “gender equality” and “gender justice”. **Methodology.** In order to investigate a theoretical framework in feminist philosophy, methodological tools of communicative pragmatics and discursive ethics that were elaborated by modern German philosophers J. Habermas, K.-O. Apel for analyzing ethical gender principles and their legitimation ways have been used in this research. **Scientific novelty.** Based on methodological differences in concepts of J. Habermas and K.-O. Apel, two opposite approaches to gender concept analysis – rational and pragmatic (Habermas) and transcendental conceptual (K.-O. Apel) have been found out. The article helps to specify the framework of categories and concepts. According to the legitimation way of gender ethical theory it was discovered that such notions as “gender democracy”, “gender equality” and “gender justice” do not have the same meanings. According to the analysis of communicative action program and consensus, the “gender equality” concept by Habermas is an artificial social construct that is methodologically grounded in cognitivism and diminishes the possibilities of gender values legitimation. According to K.-O. Apel, the concept of “gender justice” is based on transcendental moral and ethical sense of opposite genders unity and does not discharge unequal distribution of responsibilities and any invasion as well as represents certain extent of their difference. **Conclusions.** Fast growing gender changes in the society face age-old drawbacks of moral and spiritual principles of communities, taking into account social and cultural, national and gender identity. Thorough understanding of various approaches to feminism philosophy leads more to complementarity of male and female principles of humanity with further acceptance of gender roles that reflect more complicated panorama of spiritual life.

Keywords: gender ethics, gender construct, feminism, communicative action, transcendental, gender justice.

REFERENCES

1. Apel K.-O. *Transformatsiia filosofii* [Transformation of philosophy]. Moscow, Logos, 2001. 344 p.
2. Guseinov A.A. *Chto ya ponimaiu pod negativnoi etikoi?* [What do I mean by negative ethics?]. *Vestnik MGU. Filosofii – Bulletin MSU. Philosophy*. 2009, issue 6, pp. 3-20.
3. Yermolenko A.N. *Poperedni pryमितky do transtsendentalnoi prahmatyki* [Preliminary notes to transcendent pragmatics]. *Filosofskaia i sotsiologicheskaiia mysl – Philosophical and sociological thought*. 1992. pp. 64-71.
4. Yonas H. *Pryntsyyp vidpovidalnosti. U poshuku etyky dlia tekhnologichnoi tsyvilizatsii* [Responsibility principle. In search of ethics for technology civilization]. Kyiv, Libra, 2001. 200 p.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

5. Korablyova E. Smyslovye paradigmy sovremennoi znakovno-simvolicheskoi realnosti [Semantic paradigms of modern sign-symbolic reality]. *Antropolohichni vymiry filosofskikh doslidzhen – Anthropological measurements of philosophical research*. 2012, issue 4, pp. 91-99.
6. Malivskyi A. Filosofiia Dekarta: bazova intentsiia ta status antropolohii [Descartes' philosophy: basic intention and anthropology status]. *Antropolohichni vymiry filosofskikh doslidzhen – Anthropological measurements of philosophical research*. 2012, issue 2, pp. 108-117.
7. Mitchell J. Zhenskaia seksualnost [Feminine sexuality]. *Gendernye issledovaniia [Gender studies]*. Kharkov, 1998, issue 1, pp. 27-41.
8. Panov S.V., Ivashkin S.N. Gender i diskurs: osnovy konstruktivizma, hipoteza biotsentrizma, isteriia zhelaniia, narrativnyi format [Gender and discourse: the basics of constructivism, biocentrism hypothesis, desire hysteria, narrative format]. *Filosofskie nauki – Philosophical sciences*. 2013. pp. 118-132
9. Habermas Yu. Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deistvie [Moral consciousness and communication act]. SPb, Nauka, 2001. 377 p.
10. Khmel V.V. Entropiinyi "virus" demokratii [Entropic „virus“ of democracy]. *Antropolohichni vymiry filosofskikh doslidzhen – Anthropological measurements of philosophical research*. 2012, issue 1, pp. 73-79.
11. Hoesle V. Transtsendentalnaia pragmatika kak fikhteanstvo intersubiektivnosti [Transcendental pragmatics as intersubjectivity Fichteanism]. *Filosofskaia i sotsiologicheskaia mysl – Philosophical and sociological thought*. 1992. pp. 72-93.
12. Chelishchev V.I. Fenomen fundamentalizma v sovremennom mire [Fundamentalism phenomenon in modern world]. *Vestnik MGU. Filosofiia – Bulletin MSU. Philosophy*. 2006, issue 4, pp. 98-117.
13. Butler J. *Bodies that Matters: on the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge, 1993 – P. 27.
14. Danylova T.V. Towards gender equality: Ukraine in the 21 century. *Anthropological measurements of philosophical research*. 2013, issue 4, pp. 43-51.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

УДК 130.2

T. A. KUPTSOVA^{1*}^{1*} Dnipropetrovs'k National University of Railway Transport (Dnipropetrovs'k)

THE FEMININE AND MASCULINE ARCHETYPES IN THE STRUCTURE OF A PAGON MYTH

The aim of the article is to reveal peculiarities of the formation of feminine and masculine archetypes in a pagon myth; to substantiate, how male and female bodies change into archetypes; to analyze peculiarities of the archetypes' influence on stereotype formation in the mythological consciousness of our ancestors. **Methods and approaches.** To understand gender symbolical and imaginative sphere of culture of great importance is K. G. Yung's theory of archetypes. Historical and philosophical understanding of theoretic gender representation is possible owing to methods of feminist cultural criticism. To investigate specific features of archetypes' influence on the gender stereotype formation in mythological consciousness of our ancestors the theory of ethnoarchetype developed by V. F. Yatchenko is also valuable. **Scientific novelty.** It is proved, that the mythological consciousness of Ukrainian ancestors and their archetypes had no strictly fixed social status. The transformation into patriarchal male and female stereotypes was influenced by the essentialistic establishments which defined man's social role as a leading one and a woman's one as of minor importance. The social and cultural secondary role of woman was softened by female mystic charisma, based on the ability to give birth and to be mother of every living being. In the Ukrainian culture this role was embodied in the sacral archetype of the Mother-Land, which led to complimentary attitude of national philosophy to feminine concept. With the help of historical, philosophical and gender scientific methods the original material was analysed, which helped to discover the particularities of gender stereotypes influence on the formation of vision in the Ukrainian philosophy. **Conclusion.** The analysis given in this article proves that the archetypes of Anima and Animus as sensually perceived culture – ontological transcendent reality, being psychological immanent reality, were reflections of the objectively existing structures of being, combination of real and ideal, space and mental. In the structure of the mythological consciousness they existed as unperceived but determinant factors of the material world praphenomenon of being. They often produce their influence on the modern cultural life of Ukrainian people in the forms of stereotype notions about the feminine and masculine concepts.

Keywords: mythological consciousness, archetype, masculine, feminine, gender stereotypes.

Actuality

Preservation of archetypal basis of the Ukrainian culture is within the urgent trend of transformations, because the cultural spiritual basis of our people was formed on the ancient foundation. Comprehension of the past, cognition of the historical cultural sources are very important. They help to understand the present time and to imagine the future. Just with the help of this we can find the answers to feminine and masculine as archetypal concepts.

The myth as a symbolic system, based on essentialistic concept of human nature, forms the matrix spiritual forms – the archetypes of Anima and Animus. Their characteristic (peculiar) features are rooted in the forms of social gender stereotypes in the process of socio-sexual differentiation of culture. It

should be noted that first dual oppositions of light and darkness, life and death, warmth and coldness influenced the features of later pairs of oppositions, in any case it is represented in the symbols of masculine and feminine concepts.

The aim

The article represents a research into the ancient history and philosophy of the gender stereotypes formation. It attempts to reveal peculiarities of formation of feminine and masculine archetypes in a heathen myth; to substantiate, how male and female bodies changed into archetypes; to analyze peculiarities of the archetypes influence on stereotypes formation in mythological consciousness of our ancestors.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

Methodology

Investigation of the mythological ideas, reflected in all spheres of our ancestors' lives, can be found in the scientific research of M. I. Kostomarov, B. Rybakov, L. M. Vasnetsova, O. Tykhonska, M. V. Popovich, V. F. Yatchenko, O. M. Afanasiev and others. The gender stereotypes formation in the classic and post-classic philosophic discourses is investigated in the works of T. I. Vlasova. Psychoanalytical research of K. G. Yung and his followers M. Vudman, M. Hope, J. Sh. Bolen help to analyse masculine and feminine archetypes, peculiarities of their manifestation in the culture. Using the theory of archetypes in the research of Ukrainian culture, proposed by S. B. Krymski is quite adequate, scientific, efficient method of cultural analysis.

The features, the masculine and the feminine, are ascribed to many natural phenomena in particular, to water. It was considered a symbol of fertility, and was determined as a component part of feminine. At the same time fire was opposed to water and belonged to the masculine beginning. People put princess, symbolized by water, at the prince, symbolized by fire. Investigators indicate, that the words «prince» and «princess» in their original meaning kept in the Ukrainian mentality, are connected with the names of fiancé and fiancée which point out to the conjugal tiers where fire and water appeared in the poetic imagination. The national ethnologist V. Hnatiuk is sure that the eternal archetype of Mother-Goddess as one of the feminine identities also appeared from adoration of water and land. It should be noticed, that in many investigations it has been proved: archetype of Great Mother-Goddess as cultural praphenomenon existed in an archaic epoch [3, c. 49-50]. Paleolithic Venuses – female torsos with hypertrophically increased breasts, stomach, pelvis carved out elephant's bones give evidence of the fact. By the way artefakts found on the territory of Mizinska's camp on the Desna river, referred to 35-11centuries BC, show, that female lap where

life was born, was determined symbolically in the mythological thinkers' ideas of late paleolit. A «truncated» (without head and hands) female body symbolized discrete female source – a source of life reproduction and eternity of mankind [1]. The image of original mother was embodied in statuettes with folded arms on the chests in peculiar manner – gesture of fecundity. Female figurines from Luca-Vrublivetska, Bernashivka in Pridnistrovia, Sabatinivka Kirovogradska region and others show that anthropomorphic sculpture of ancient cultures on the territory of Ukraine were mostly reproduction of female archetypes where the archetype of Great Mother-Goddess was reproduced more often. Thus in Paleolithic epoch among the tribes populated the territory of modern Ukraine, there was worship to fertile female source symbolically represented in the image of the Great-Mother. Much later at the stage of the early Slavic mythological development it got the name of Berehinia, «a family keeper». It is traditional image in Ukrainian culture.

It should be stressed that early religions attached primary importance to female goddesses: the goddess of family hearth, the goddess of great mother, Berehinia, the goddess of a family keeper. Later male-gods predominated, thus patriarchal social relationships became overwhelming.

From the time of early mythology in Ukrainian culture the marriage of a female deity with male one became very popular. For example, God-Mother with God-Bull or with two different by functions male deities – God-Bull that symbolized «Higher» world (the sky, the sun, the moon) with Dragon-Serpent – a ruler of water and «Lower» world.

M. I. Kostomarov wrote, that in spring when the nature was so beautiful, when it influenced animals' sex appeal, Slavic people had a holiday in honour of Lad, a deity of love, harmony and spring, a symbol of the resuscitating spring sun [4, c. 214].

The philosopher underlined, that spring worship to Lard and Zhiva proved they were

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

the same deity and both names referred to the light-carrying source. Female deities Lada and Zhiva were also adored by our ancestors. Kostomarov came to the conclusion, that Slavic people admitted the only God, creator and father of creation, who founded primitive source with the help of his wise love-Lada.

The former was an embodiment of light, spirit, the latter – of material, water element. Visible and invisible things appeared thanks to the harmonious combinations of these. In this aspect, the remark, that female source was identified with water, is interesting from the point of view of gender stereotypes reproduction by Slavic people consciousness. Pained state of water in nature was the reason why a female creature was recognized in it. «Immovable» water fills up the space in the form of ice, snow, dead mass without life – giving force of light: but when the light and the warmth awake it, it...gives birth and feeds the world under the influence of light [4, c. 221]. Conjugal union of light and water was a first image of creation, love in the world, life in nature and sexual relations of creatures. Kostomarov is sure, that Slavic water worship established such a sexual logic. It was revealed on the holiday of Ivan Kupalo, that symbolized a marriage of light and water. A female water creature was named Devoniia, Dzevanna, Dana, that gave the names to the rivers the Dvina, the Danube, the Don, the Dniper [4, c.220].

The most evident nature of sexual differentiation of mythological consciousness was reflected in the so called transitional rituals, especially in the ritual of initiation, wedding, funeral.

The Archetypes of Anima and Animus perceived sensitively cultural-ontological, transcendental reality, being psychological immanent reality, were reflections of the objective structures of being, combination of real and ideal, space and psychic things in a human being's soul. In the structure of mythological consciousness they existed as unperceived, but determinant things to material universe, early phenomenon of being.

On the basis of this unperceived material conscious stereotypes of feminine and masculine were appearing, reflected in the ritual actions. Such actions were aimed at attaching gender differentiations. One of the most demonstrative rituals was a ritual of initiation, in the result of which after the trials a weak and dependent child – youth died and a new, strong man was born. So a growing youth had to free himself from the Anima fascination of his mother. Thus male state was determined as boundary and limited; on the certain stage teen – agers moved on to a new social category through sufferings and ordeals. We can't but agree with M. V. Popovich, who wrote, that the process of initiation was accompanied by sufferings and ordeals, comprehended as wanderings through the process of death and triumph over the power of evil. Magic transformations of younger brother in tales and myths, his original folly and stupidity, gradual change to real, manly hero represent the ritual of initiation in folklore. In the result of such change the hero experienced death and new birth [6, c.19].

Using psychological methodologies, scientists prove, that thanks to initiation male metaphorical individualization took place in several stages. We should agree with O. Tikhovska, who analyzing the process of male initiation in folk tales with the help of Yung's psychoanalysis came to the conclusion, that character's overcoming negative aspect of mother's Anima was a first step in such process. It is represented as fighting of main character with powerful evil forces and overcoming – killing either dragon or any other dominant evil creature of that time [9, c.50-51]. At the same time the assimilation of negative Shadow (destruction of giants-robbers, Gipsy, Bad tsar) and comprehending positive aspect of instinctive Shadow (help of horse – prophet or other magic creatures) took place. The following step of initiation was establishing a connection with Man-self (an omniscient old man or a wise old woman) after initiation of death. Meanwhile the archetype of Spirit in folk tales is always

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

embodied in male image, for example – an omniscient old man. On the next stage of initiation he releases himself from femininity, reunites with Anima – princess. In the end of a fairy-tale the character, achieves integrity, wholeness and the archetype of Man-self. A fairy-tale tells us how Anima – the most important factor in man's psychology, where emotions, affects and passion predominate, is gradually developing from infantile one, directed to mother, to an adult, accomplished man [10, c.42]. It helps the character make his way to the real femininity, thus find his singleness of heart, that is find his Man-self.

Opposition of two worlds – one's own and somebody else's, assimilated and hostile, populated and wild – forms the basis of mythological consciousness. The hostile world was denoted as a female one, exchange of women was a ritual way of familiarization of another world. In such a way the hostile penetrated into the structure of one's own world, appropriated and mastered. M. V. Popovich noticed, that it did not mean that the rank of woman was lower [6, c.14]. On the one hand this statement is true as it was impossible not to take into consideration somebody else's and his/her threats. So it gained an exclusive status. On the other hand point arises, why did culture's assimilation take place owing to women's assimilation, not men's? It is obvious, in definite aspects woman was a universal product of exchange, in later cultures money played such a role. In cross-cultural communication woman functioned as a thing, which had its exchange value and was measured by significance of somebody else's world. So she was a subject of cultural exchange. Thus in dual mythological consciousness after division of two phenomena of male and female as two forms of being, a female status was opposed to male one as marginal, bordered on the ordered world. But it still needed to be mastered, brought into the context of the ordered world.

It should be mentioned, that peculiar female initiation must have existed, but its essence was connected not with a luminal

state, speaking the language of archetypes with understanding independence from mother's archetype, assimilation of destructive tendencies, personified in the negative Shadow. O. M. Tikhovska is quite right, that assimilated her own Shadow (stepmother, evil old woman, witch, stepsister) and established close (intimate) connection with her own masculinity, Animus (prince, tsarevitch, count's son), a heroine was approaching comprehending her Man-self, strengthened herself as individuality [9, c.221]. The researcher adds, that another premise of a heroine's individualization in the magic fairy-tales was overcoming negative Animus (Bluebeard lord, robber, dragon, demon, devil), which took place thanks to active heroine's actions or interference of the positive Animus. Heroines had to go through severe trials by demoniacal masculinity on the way to her Man-self [9, c.221-222].

Considering corresponding male and female symbols in the vertical cosmological model, represented as a world tree, we should agree with the scheme proposed by M. V. Popovich, according to which the top of the world tree corresponds to male, its colour symbol is white and the space symbol is the Moon. In the anthropomorphic model the head refers to the male symbol, it is identified with a wise soul, which main function is vision – understanding, thus it is reproduced as a personal source, personality. Correspondingly female is the middle of the world tree, referred to red colour symbol, to the Sun. The anthropomorphic model is the heart. The female is sensual, its main functions are feelings – sensations, where there is no person. The lowest part of the world tree is symbolized as black soil. The anthropomorphic model is children, the space model is stars, the anthropomorphic symbol is womb, life vitality, fecundity.

The archetype of Anima, functioning in the collective unconscious, is introduced in symbolic forms and has a conscious, conceptual way of expression, connected with the general Slavic word «baba». The essence

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

of woman and old woman is coded in this meaning. In folk culture the word is also used for indication of the mythological characters, demoniacal creatures, such as Baba Yaha, woodland baba, iron baba, rye baba and others. Ritual things, atmospheric phenomenon were also named by it. Valerii Voitovich, a researcher of Ukrainian mythology, wrote, that baba was one of the most ancient deities of Ukrainians: mother – ancestor, berehinia, pocrova, keeper of the family hearth, giver of good. A cult of Mother appeared in the result of respecting «baba» (Stone Age), later it transformed into Goddess. The image of ancestor-mother came to us in the sculptures of Scythian and Polovetsky babas [2, c.18]. In general, the female archetype has three main identities in culture: unmarried girl, mother, old woman. It is known that the third aspect, the image of an old wise woman, is not gained with the age but with vital wisdom. Murry Hope, a researcher of female archetypes, stresses, that just at this stage woman acquires particular metaphysical knowledge [7, c.157].

In the Ukrainian mythology the archetype of old woman has both positive and negative meaning, that is wisdom connected with acquiring knowledge, which has good and bad consequences. In particular, the negative meaning of old woman is personified in the image of witch.

Scientific novelty

It is proved, that the mythological consciousness of Ukrainian ancestors and their archetypes had no strictly fixed social status. Their transformation into patriarchal male and female stereotypes was influenced by social practice on the basis of essentialistic establishments which defined man's social role as a leading one and woman's one as of minor importance. Social and cultural secondary roles of woman were softened by the fact that female mystic charisma was based on ability to give birth and to be a mother of every living thing. In the Ukrainian culture this role was embodied in the sacral archetype of the Mother-Land, which led to complimentary

attitude of national philosophy to the feminine concept. With the help of historical, philosophical and gender methodologies original materials were analysed, which helped to discover the particularities of gender stereotypes' influence on the vision formation of the Ukrainian philosophy.

Conclusion

The analysis given in the article proves that in dual mythological consciousness after division of two phenomena of male and female as two forms of being, a female status was opposed to male one as marginal, bordered on the ordered world. But it still needed to be mastered, brought into the context of the ordered world. The archetypes of Anima and Animus as sensually perceived culture-ontological transcendent reality, being psychological immanent reality, were reflections of the objectively existing structures of being, combination of real and ideal, space and mental. In the structure of the mythological consciousness they existed as unperceived but determinant factors of the material world praphenomenon of being. They often produce their influence on the modern cultural life of Ukrainian people in the forms of stereotype notions about the feminine and masculine concepts.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биркхойзер-Оери С. Мать: архетипический образ в волшебной сказке / Сибилл Биркхойзер-Оери; под ред. М.-Л. фон Франц; пер. с англ. В. Мершавки. – М.: Когито-Центр, 2006. – 255 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К.: Либідь, 2005. – Вид 2-ге, стереотипне. – 664 с.
3. Гнатюк В. Нарис української міфології / Володимир Гнатюк. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – 263 с.
4. Костомаров Н. И. Слов'янська міфологія / Николай Иванович Костомаров // Костомаров М. И. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. / Упор., прим. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. – К.: Либідь, 1994. – 384 с. – с. 201-257.
5. Купцова Т.А. Ментальність чоловіків і жінок в аспекті теорії соціобіологічного

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

- есенціалізму / Антропологічні виміри філософських досліджень. /текст/ - 2012. - №1. - 61 -67.
6. Попович М. В. Мироззрение древних славян / Мирослав Владимирович Попович. – К.: Наук. д., 1985. – 168 с.
 7. Хоуп М. Сущность женщины (Ее сила, тайна, архетипы. Ее богиня) / Мерри Хоуп. – М.: ООО Изд. дом «София», 2006. – 223 с.
 8. Хмель В.В. Ентропійний “вірус” демократії / Антропологічні виміри філософських досліджень. /текст/ - 2012. - №1. – 73-79.
 9. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект: Монографія / Переднє слово Василя Івашківа / Оксана Тиховська. – Ужгород: Гражда, 2001. – 256 с.
 10. Юнг К. Г. Об архетипе, в особенности о понятии «Анима» / Карл Густав Юнг // Структура психики и архетипы. – М.: Академический Проект, 2007. – С. 24-43.

Т. А. КУПЦОВА ^{1*}

^{1*} Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту (Дніпропетровськ)

ФЕМІНІННИЙ ТА МАСКУЛІННИЙ АРХЕТИПИ У СТРУКТУРІ ЯЗИЧНИЦЬКОГО МІФУ

Мета. Виявити особливості формування фемінінного і маскулінного архетипів в язичницькій міфології; обґрунтувати, як жіноча та чоловіча тілесності перетворюються на архетип; проаналізувати особливості впливу архетипу на формування гендерних стереотипів у міфологічній свідомості наших пращурів. **Методологія.** Для досягнення гендерної навантаженості символічно-образної сфери культури методологічно доцільним є використання теорії архетипів К. Г. Юнга. Історико-філософське осягнення теоретичної репрезентації гендеру стало можливим завдяки методології феміністичної критики культури. Методологічно важливим для виявлення особливостей впливу архетипу на формування гендерних стереотипів у міфологічній свідомості наших пращурів є розробка теорії етноархетипу В. Ф. Ятченка. **Наукова новизна.** Доведено, що у міфологічній свідомості праукраїнців архетипи не мали жорстко усталених соціальних статусів, а їх трансформація у патріархатні стереотипи чоловічого та жіночого відбувалася поступово під впливом соціальних практик на основі есенціалістських установок із закріпленням провідної соціальної ролі за чоловіками і другорядної за жінками. Соціокультурна другорядність фемінінного пом'якшувалася тим, що жіноча містична харизматичність, заснована на здатності народжувати нове життя і бути покровителькою всього живого, втілювалася у наскрізному для української культури сакралізованому архетипі матері-землі, сформувавши переважно компліментарне відношення вітчизняної філософії до фемінінного. За допомогою історико-філософських та гендерних методологій проінтерпретовано джерельні матеріали, що дозволило виявити особливості впливу гендерних стереотипів на формування світоглядних засад української філософії. **Висновки.** Архетипи аніми та анімусу як чуттєво сприйнята духовно-онтологічна трансцендентна реальність, будучи психологічною іманентною реальністю, являлися відображенням у людській душі об'єктивно існуючих структур буття, поєднанням реального та ідеального, космічного та психічного. У структурі міфологічної свідомості вони існували як неусвідомлені, але визначальні по відношенню до матеріального світу прафеномени буття. Вони продовжують впливати на сучасний культурний побут українців часто у формі стереотипних уявлень про фемінінне та маскуліне.

Ключові слова: міфологічна свідомість, архетип, маскуліне, фемініне, культура, гендерний стереотип.

Т. А. КУПЦОВА ^{1*}

^{1*} Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта (Днепропетровск)

ФЕМИНИННЫЙ И МАСКУЛИННЫЙ АРХЕТИПЫ В СТРУКТУРЕ ЯЗЫЧЕСКОГО МИФА

Цель. Выявить особенности формирования фемининного и маскулинного архетипов в языческой мифологии; обосновать, как женская и мужская телесности превращаются в архетип; проанализировать

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

особенности влияния архетипа на формирование гендерных стереотипов у мифологическом сознании наших предков. **Методология.** Для осмысления гендерного наполнения символическо-образной сферы культуры методологически целесообразным является использование теории архетипов К. Г. Юнга. Историко-философское осмысление теоретической репрезентации гендера стало возможным благодаря методологии феминистической критики культуры. Методологически важным для выявления особенностей влияния архетипов на формирование гендерных стереотипов у мифологическом сознании наших предков является разработка теории этноархетипа В. Ф. Ятченко. **Научная новизна.** Доказано, что у мифологическом сознании праукраинцев архетипы не имели строго установленных социальных статусов, а их трансформация в гендерные стереотипы мужского и женского происхождения происходила постепенно под влиянием социальных практик на основе эссенциалистских установок с закреплением ведущей социальной роли за мужчинами и второстепенной за женщинами. Социокультурная второстепенность фемининного смягчалась тем, что женская мистическая харизматичность, основанная на способности рожать новую жизнь и быть покровительницей всего живого, воплощалась в украинской культуре в сакрализованном архетипе матери-земли, сформировав преимущественно комплиментарное отношение отечественной философии к фемининному. При помощи историко-философских и гендерных методологий проанализированы первоисточники, что позволило выявить особенности влияния гендерных стереотипов на формирование мировоззренческих установок украинской философии. **Выводы.** Доказано, что архетипы анимы и анимуса как чувственно воспринимаемая духовно-онтологическая трансцендентная реальность, будучи психологически имманентной реальностью, являлись отражением в человеческой душе объективно существующих форм бытия, соединением реального и идеального, космического и психического. В структуре мифологического сознания они существовали как неосознанные, но определительные по отношению к материальному миру прафеномены бытия. Они продолжают влиять на современный культурный быт украинцев часто в форме стереотипных представлений о фемининном и маскулинном.

Ключевые слова: мифологическое сознание, архетип, маскулинное, фемининное, гендерные стереотипы.

REFERENCES

1. Birkhoizer-Oery S. Mat: arkhitipicheskyi obraz v volshebnoi skazke [Mother: archetype image in fairy tale] / Sibill Birkhoizer-Oery; edit. by M.-L. von Frants; transl. by V. Mershavki. – М.: Kogito-Tsentr, 2006. – 255 p.
2. Voitovich V. Ukrainska mifologiya [Ukrainian mythology] / Valeryi Voitovich. – К.: Lybid, 2005. – Ed. 2, stereotype. – 664 p.
3. Hnatiuk V. Narys ukraïnskoyi mifologiyi [The essay of Ukrainian mythology] / Volodimir Hnatiuk. – Lviv: Institute of ethnology Ukrainian NAS, 2000. – 263 p.
4. Kostomarov M. I. Slovianska mifologiya [Slavic mythology] / Vibrani pratsi z folkloristiki i literaturoznavstva / Upor., prim. I. P. Betko, A. M. Polotai; vstupna st. M. T. Yatsenka. – К.: Lybid, 1994. – 384 p. – P. 201-257.
5. Kuptsova T. A. Mental Abilities of Men and Women in the Aspect of hhe Theory of Sociobiological Essentialism /text/ /Anthropological measurements of philosophical research. - 2012. - №1. – pp.61 - 67.
6. Popovich M.V. Mirovoztreniie drevnih slavian [Convictions of ansient Slavic people] / Miroslav Vladimirovich Popovich. – К.: Nauk. D.,1985. – 168 p.
7. Houp M. Sushchnost zhenshchiny (Ieio sila, taina, arhetipy. Ieio boginia) [Essential Woman. Her mystery, Her Power, Her archetypes] / Marry Hope. – М. ООО Izd. dom «Sofiia», 2006. – 223 p.
8. Khmel V. V. Entropic “Virus” of Democracy /text/ / Anthropological measurements of philosophical research. - 2012. - №1. – pp.73-79.
9. Tykhovska O. Ukrainska narodna charivna kazka: psykhoanalitichnii aspekt: Monografiia [Ukrainian folk tale: psychoanalytic aspect] / Oksana Tykhovska. – Uzhgorod: Grazhda, 2001. – 256 p.
10. Yung K. G. Ob arhetipie, v osobennosti o poniatii «Anima» [About an archetype, especially about the concept of Anima] / Karl Gustav Yung / Structura psihiki i arhetipy. – М.:Akademicheskii Proekt, 2007. – С.24-43.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

УДК 165.12:177.5:351.858:316.64(3)

О. В. КРАСНОКУТСЬКИЙ^{1*}^{1*}Запорізький національний університет (Запоріжжя)**ОСОБЛИВІСТЬ ПРОЯВУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ – РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗА ЧАСІВ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ**

Мета роботи. Дослідити особливість прояву взаємозв'язку політичної та правової свідомості й, одночасно із цим, розвитку ідеології державотворення як специфічного різновиду теоретично обґрунтованої практичної свідомості, якою керувалися перші творці державних форм за часів Стародавнього Сходу. **Методологія.** В основу роботи покладено принципи матеріалістичної діалектики, принцип історизму, формаційний та цивілізаційний підходи. **Наукова новизна.** Отримані результати дослідження, що резюмують наукову новизну, можна сформулювати у вигляді таких тез: а) виявлено дві форматні лінії державотворчо-ідеологічної взаємодії, що розгорталась у країнах Сходу за стародавніх часів; б) сформовано уявлення про державотворчо-ідеологічну матрицю Стародавнього Сходу; в) встановлено, що моторика даної державотворчо-ідеологічної матриці кореспондується в цілому з державно-владним плином тих часів. **Висновки.** Особливість прояву взаємозв'язку політичної та правової свідомості – розвитку ідеології державотворення за часів Стародавнього Сходу полягає в існуванні двох форматних ліній державотворчо-ідеологічної взаємодії, що мала місце в умовах розгортання буття державно-організованого суспільства: лінія перша – одностороння дія політичної свідомості на правову свідомість; лінія друга – асиметричний зворотній вплив правосвідомості на політичну свідомість. Такий дволінійний формат позначеної взаємодії створював оригінальну державотворчо-ідеологічну матрицю, в межах якої закономірно поставала до життя, утворювалась вищевказана ідеологія, формуючи в процесі свого розвитку відповідний різновид державотворчого ідеологічного явища – державотворчу ідеологію східної рабовласницької держави.

Ключові слова: політична свідомість, правова свідомість, ідеологія державотворення, державна влада, Стародавній Схід.

Актуальність теми дослідження

Як і будь-який соціальний феномен, що існує в історичному просторі-часі, ідеологія державотворення у своєму розвитку підпорядкована певним закономірностям, кожна з яких постає, як відомо, у формі прояву того чи іншого закону, тобто суттєвого, стійкого, повторюваного, внутрішнього, об'єктивного й необхідного зв'язку всіх предметів і явищ. Орієнтуючись на процесуальну, каузальну природу державотворчої ідеології, нами раніше був виявлений взаємозв'язок, що існує між двома її складовими – політичною свідомістю й правосвідомістю; з'ясовано характер цього взаємозв'язку, який зумовлює зміну, розвиток державотворчого ідеологічного явища [4].

Осмислення провідної закономірності останнього, специфіки її прояву на різних етапах історії, і перш за все в часи Стародавнього Сходу, – невід'ємні фрагменти дослідження проблеми формування означеної ідеології, розв'язання якої, безперечно,

сприятиме розбудові справжньої суверенної та незалежної державності в умовах буття сучасного українського суспільства. А отже, з'ясувавши провідну закономірність становлення й розвитку досліджуваного ідеологічного феномена, доцільно перейти до аналізу особливостей її прояву на різних етапах історії, розпочавши його, цей аналіз, із часів сивої давнини (Стародавнього Сходу).

Нагадаємо, що на порозі ХХІ ст., протягом більш ніж цілого десятиліття, проблема ідеології державотворення під кутом зору тих або інших аспектів прямо чи опосередковано час від часу підіймається й розглядається на рівні монографічної літератури (В. Воловик, Л. Губерський та ін.), у дисертаційних дослідженнях (І. Миклашук, М. Плешко та ін.), публікаціях у періодичних фахових виданнях (М. Єнін, О. Хорошилов та ін.), у матеріалах доповідей та виступів на конференціях, навчальній літературі. При цьому автори відповідних праць, як правило, обходять своєю увагою розгляд особливостей прояву взаємозв'язку політичної та правової

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

свідомості – розвитку ідеології державотворення – на різних етапах історії людства загалом і за часів Стародавнього Сходу зокрема. Думається, що саме зараз настає час, нагода цей недолік виправити, принаймні розпочати його виправляти. Як і раніше, в своїх соціально-філософських пошуках ми спираємось насамперед на мисленнєві теоретичні моделі В. Воловика [7, с. 311-320] і продовжуємо концептуалізувати державотворчу ідеологію як оригінальний різновид теоретично обґрунтованої практичної свідомості, що спрямована на створення якісно нової держави.

Приймаючи за концептуальний дороговказ єдність формаційного й цивілізаційного підходів до осягнення всесвітньо-історичного процесу, принагідно виокремимо дві історичні епохи, у масштабних горизонтах яких цілком можливо, як уявляється, виявити найбільш загальні особливості прояву взаємозв'язку політичної форми суспільної свідомості й правосвідомості на різних етапах історії людства, а разом із тим зафіксувати, проаналізувати специфіку розвитку ідеології державотворення на фоні еволюційного поступу людського суспільства. Так, якщо у межах першої історичної епохи, що охоплює періоди Стародавнього світу, Середньовіччя й Відродження, вказаний взаємозв'язок має один свій якісно визначений прояв, детермінуючи плин державотворчої ідеології у відповідному конкретно специфічному тренді, який чітко прослідковується й фіксується, то в рамках другої епохи, що охоплює періоди Нового й Новітнього часів, цей взаємозв'язок набуває іншого свого вияву, що є досить очевидним, обумовлюючи розвиток державотворчого ідеологічного явища відповідно до дещо інакшого, у порівнянні з попередніми часами, тренду, нової державотворчо-ідеологічної тенденції, яка залишає свій відбиток у реальних державно-політичних матрицях суспільного буття, у форматах яких відбуваються наявні процеси державного будівництва, творення й перетворення держав, тих чи інших державних конструкцій. Керуючись принципом історизму, видається правомірним розпочати осмислення особливостей прояву взаємозв'язку політичної та правової свідомості, розвитку досліджуваної ідеології на різних етапах

історії людства з розгляду першої історичної епохи, що закономірно вбирає у себе передусім славнозвісні часи Стародавнього Сходу.

Мета дослідження.

З огляду на це, генеральна мета даної соціально-філософської розвідки – дослідити особливості прояву взаємозв'язку політичної та правової свідомості й, одночасно із цим, розвитку ідеології державотворення як специфічного різновиду теоретично обґрунтованої практичної свідомості, якою керувалися перші творці державних форм за часів Стародавнього Сходу.

Виклад основного матеріалу

Доцільно нагадати, що на зорі людської цивілізації, у первіснообщинному суспільстві соціальна влада здійснювалася головним чином на найпростішому примітивному рівні, патронуючи своїм владним впливом первісну спільноту, що не знала ані приватної власності, ані класової диференціації – незмінних супутників соціально-неоднорідного суспільства. У такій первісній спільноті, на початкових етапах первіснообщинного ладу, не було чіткої межі між носієм і об'єктом влади. Таке органічно цілісне людське коло, товариство саме було і суб'єктом влади, і її об'єктом. При цьому владний вплив відбувався на основі звичаїв, традицій, моралі, забезпечуючи цілісність і стабільність первісного загалу [5, с. 139]. Зрозуміло, що за таких умов перші владні носії спиралися у своїх діях на іще недиференційовану певним чином суспільну свідомість, що тільки-но зароджувалась і, звісна річ, не мала чіткого поділу на форми (політичну форму свідомості й правову), що закономірно з'являлись лише разом із політичним поступом суспільства, державно-політичною еволюцією соціальної матерії. До речі, з ускладненням соціально-політичної життєдіяльності, появою приватної власності, соціальної нерівності й розшаруванням людського загалу на класи зростає протиріччя між суспільними та індивідуально-груповими інтересами, зумовлюючи поступове виокремлення, виділення суб'єкта влади від її об'єкта. Паралельно з цим із об'єктивною необхідністю відбувається становлення й такої політичної форми організації суспільного

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

буття, як держава; формуючись у материнському лоні суспільної свідомості, відправляються у відносно самостійне духовне плавання політична й правова свідомість, маркуючи в ідеальних горизонтах магістральні шляхи свого руху. Такий процес, себто виокремлення владного суб'єкта від його об'єкта, становлення держави, у стародавніх народів протікав по-різному, маючи кожного разу свої унікальні, неповторні, своєрідні форми, але на своєму завершальному етапі він, як правило, завжди вступав в однакову фазу: стадію легітимації владних повноважень суб'єкта влади, який отримував загальновизнане право здійснювати державне будівництво, створювати й перетворювати державний організм. Означений процес набув свого осмислення у державотворчій думці у вигляді договірної моделі походження держави й державно-владних відносин у соціально-неоднорідному суспільстві, концептуальні положення якої були представлені у різні часи творчістю А. Августина, Т. Гоббса, Г. Гроція, І. Канта, Каутільї, Дж. Локка, Мо-цзи, Дж. Роулза, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози, інших видатних мислителів усіх часів і народів. Згідно з теоретичними імперативами вказаної моделі, у ході історичного процесу у тому або іншому соціумі укладається певний суспільний договір між членами соціальної спільності, що знаменує утворення певної державної конструкції, визначає взаємні права й обов'язки суб'єктів і об'єктів державно-владних відносин, цілковиту легітимність повноважень верховного суб'єкта влади в державі, що розповсюджується, у першу чергу, на здійснювану ним практику державно-будівничих справ, удосконалення державно-політичної життєдіяльності конкретної людської спільності.

Варто наголосити, що вказана мисленнєва модель допомагає осмислити момент становлення як державно-владних відносин, початок закономірного характеру розвитку державної влади у соціально-неоднорідному суспільстві, так і державотворчого ідеологічного явища у людській спільноті, що позбавилась соціальної однорідності й стала на шлях будівництва державно-політичних форм. Адже якщо у цілісному первіснообщинному суспільстві, де не було соціальної диференціації й роздільного існування сторін

владної взаємодії, взаємозв'язок суб'єкта й об'єкта влади, маючи в соціальному середовищі «ідеальний» прояв, забезпечує розвиток такої взаємодії на найпростішому рівні підпорядковуючої сили, то в соціально-неоднорідному державно-організованому суспільстві, в якому сторони владної взаємодії відокремлені одна від іншої, мають різні, а часом протилежні, інтереси, позначений взаємозв'язок зумовлює становлення й розвиток повноцінних державно-владних відносин, сторони яких чітко визначені. Це по-перше. Окремо зауважимо, що вже на завершальному етапі первіснообщинного ладу – у соціумах общинної колективності, де більш-менш виразно відзначилися перші ознаки соціальної нерівності й досить чітко намітилася класова диференціація, поступово почався й процес становлення повноцінних владних відносин, передусім, влади політичної. Він активізувався у період розпаду первіснообщинного ладу й формування інститутів класового суспільства, у першу чергу, інституту приватної власності, закладаючи підмурки переможної ходи тернистими стежками західної та східної цивілізацій такої політичної форми організації суспільного життя, якою виявилась держава. І, по-друге, якщо первісна громада – природний носій владних повноважень на світанку людської цивілізації спиралася у своїх діях на недиференційовану, примітивно організовану суспільну свідомість, найпростіший практичний її конструкт, то її наступник – політично-організована державна спільність в особі перших будівничих державних конструкцій під час здійснення відповідних державотворчих практик уже спиралася головним чином на дві форми суспільної свідомості – політичну свідомість і правосвідомість, – що мали закладений від природи державотворчий потенціал, іманентне державотворче спрямування, взаємозв'язок яких обумовлював становлення й розвиток державотворчих ідеологічних соціально-духовних відносин, а разом з ними й нового, якісно визначеного сегменту практичної свідомості, а саме: ідеології державотворення.

Як бачимо, ускладнення соціально-політичної життєдіяльності суспільства, зростає протиріччя між суспільними та індивідуально-груповими інтересами зумовлюють нарівні із відокремленням

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

суб'єкта й об'єкта влади також і процес поступового формування такої політичної форми організації суспільства, як держава. Разом із виникненням держави на тлі політичної влади відбувається становлення й розвиток державної влади, державно-владних структур, інститутів, органів, тобто апарату держави, що покликаний за посередництва державно-владного впливу забезпечувати розбудову державного організму й життєдіяльність соціально-неоднорідного суспільства. Поряд із цим закономірно формується й право як система правил поведінки, норм, які встановлені або санкціоновані державою, мають загальнообов'язковий характер, виражають волю домінуючої у суспільстві частини населення, спрямовані на регулювання суспільних відносин і дотримання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю державного апарату. Як відомо, першим за хронологією у Стародавньому світі відбувається виникнення держав у східній цивілізації.

До речі, солідаризуємось у думці [2, с. 13-14; 6, с. 124-125], що принципові відмінності східного й західного цивілізаційних шляхів розвитку полягали у тому, що на Сході, на відміну від Заходу, де приватна власність відігравала пануючу роль, відносини приватного товарного виробництва, орієнтованого на ринок, не займали визначного місця. Це, у свою чергу, не могло не позначитись на застійному характері східних соціальних структур, на відсутності на Сході умов для розвитку політичних і правових інститутів, покликаних обслуговувати потреби громадянського суспільства, що народжувалось: демократичне суспільне самоврядування із правами та обов'язками кожного повноправного громадянина, члена поліса-республіки, правові гарантії його приватних інтересів, прав і свобод. Вищезгадані особливості східної цивілізації – відсутність домінуючої ролі приватної власності, застійний характер розвитку – були головними визначальними рисами держав Стародавнього Сходу, основою типологічної схожості останніх, на відміну від античних країн, що динамічно розвивались, а потім і країн Західної Європи, наступника античної цивілізації.

Очевидно, що загальна специфіка, самобутній державно-політичний бренд суспільств Стародавнього Сходу визначались, як мінімум, двома основними детермінантами. Перша з них – це сільська громада, община, як традиційна первинна клітинка, форма співжиття членів східних соціумів прадавніх часів (як приклад, патронімії у Стародавньому Китаї), що багато в чому зберігала риси патріархально-родової організації, визначаючи в загальних рисах характер політичного буття, особливості того чи іншого державного організму, наявних правових систем цих суспільств. Друга – традиційність як іманентна риса останніх, що знайшла свій яскравий вираз, зокрема, в їх стійкій багатоукладності, історичній наступності соціальних, політичних, правових форм і інститутів східної цивілізації сивої давнини, а також пануючого впливу релігійної свідомості, її ідеологічного сегменту у відповідному цивілізаційному просторі.

У цілому ж політичну організацію стародавніх країн Сходу ілюструє низка визначальних моментів. По-перше, досить різнобарвний соціальний склад тієї чи іншої східної спільноти, що обумовлювався багатоукладним устроєм її господарського життя й утворювався головним чином у межах трьох основних соціально-класових груп: а) тих осіб, що були позбавлені засобів виробництва, а також залежних підневільних трудівників, до яких відносились, звичайно, й раби; б) вільних дрібних виробників, тобто селян-общинників і ремісників, що жили своєю працею; в) пануючого соціального прошарку, куди входили зазвичай придворна аристократія, керуючий склад армії, заможна верхівка землеробської общини тощо. По-друге, відсутність чіткої соціально-класової структури східних суспільств, конкретно визначених меж між основними верствами населення. По-третє, наявність у державно-політичній буттєвості країн Стародавнього Сходу специфічного аттрактору, де продукувався унікальний спосіб існування політичної матерії – східна деспотична державно-політична форма. Це підтверджує, зокрема, й концепція «східної деспотії», яка пронизує собою тисячоліття й сягає своїм корінням концептів давньогрецького мислителя Геродота Галікарнаського (V ст. до н.е.), який з легкої руки одного зі своїх

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

славетних нащадків М. Цицерона отримав титул «батько історії», що й досі неодмінно додається до імені великого грека. Відповідно до її положень «східна деспотія» – це, з одного боку, форма правління із необмеженою владою спадкового монарха, владарювання котрого всіляко обожнювалось, який виступав одноосібним законодавцем і вищим суддею, а з іншого, централізована держава з жорстким тоталітарним режимом, всеохоплюючим надзором за безправними підданими розгалуженого державного апарату, що підпорядковувався верховному володарю в особі деспота. Яскравий тому приклад – централізована імперія Стародавнього Китаю й царства Стародавнього Єгипту. Щоправда, подекуди у прадавніх східних суспільствах влада державних керманців обмежувалась радою знаті чи народними зборами, або ж самоуправними міськими общинами. Однак такі винятки лише підтверджують загальний тренд формування державних пірамід країн Сходу, що впливав із дії вищезазначеного аттрактору державно-політичного буття тих далеких прадавніх часів. По-четверте, наявність у всіх стародавніх країнах східної цивілізації єдиного спільного вектору політичного розвитку, у фарватері якого вони просувалися загальним напрямом державно-політичної еволюції: від невеликих племінних утворень, окремих міст-держав до провідних царств, а потім і до централізованих імперій, переважно багатоетнічних, що створювались за рахунок насильницького приєднання суміжних територій. По-п'яте, формування фундаменту політичної організації країн, що розглядаються, здебільшого на морально-етичних, релігійних цінностях, що відводили верховному можновладцю особливу місію: поєднання державно-політичної спільності, закріплення єдності соціально-неоднорідного загалу на певній території. По-шосте, посилення державно-владних повноважень східних правителів супроводжувалось активною правотворчістю, створенням писаних правових судебників, кодексів (наприклад, Звід законів Хаммурапі, або ж Кодекс Хаммурапі, створений у Стародавньому Вавилоні у XVIII ст. до н.е.).

Проілюстрована політична організація країн Стародавнього Сходу, які за своєю глибинною природою являли собою той чи інший варіант рабовласницького суспільства,

зумовлювала разом із народженням такої політичної форми організації суспільного буття, як держава, становлення й системи правових норм, стародавнього права східної цивілізації, що закономірно несло на собі відбиток відповідного політично-організованого суспільства. Таке право, по-перше, закріплювало соціальну нерівність, що виявлялося, насамперед, у припиненому положенні рабів, а також у становій нерівності вільного люду; по-друге, було тісно пов'язано з релігією, релігійною мораллю, практично кожна його норма мала відповідне релігійне обґрунтування; по-третє, мало за основне своє джерело на протязі сторіч звичаї, які зберігали певну актуальність навіть тоді, коли з'явилися писані судебники, брахманські компіляції та інші джерела писаного права, що загалом закріплювали найбільш розповсюджені звичаї, вкорінену судову практику.

Означена специфіка політичної організації прадавніх суспільств Сходу, відповідного права, на підставі якого в останніх творилися якісно визначені правові відносини, звісно ж, визначала й особливості двох форм суспільної свідомості – політичної форми й правової, – що тільки-но поставали до життя на територіях східних соціально-неоднорідних спільнот, безпосередньо віддзеркалюючи наявне політико-правове буття, розвиваючись, еволюціонуючи разом із ним. Так, зокрема, в суб'єктивних образах навкружної політичної реальності закріплювалось особливе міфологічне, містично-релігійне відношення до владного феномена, державної влади й, водночас, до державності, царственості, особистої персони правителя-державотворця. «Визнання вищого, божественного авторитету, що органічно впливає із сущого світопорядку, а отже, й необмежених деспотичних повноважень правителя, було основоположним елементом східної духовної культури, релігійної ідеології, визначаючим значною мірою різні сторони життєдіяльності давньосхідних суспільств» [2, с. 19], – пишуть окремі автори. Із їхніми думками, у принципі, погоджуються й інші: «Чільне місце у політичній свідомості ранньокласових суспільств займали міфи про божественне, надприродне походження суспільних порядків. Із цими міфами були тісно пов'язані традиції обожнення існуючої влади та її приписів. Царі, жерці, судді та інші представники влади

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

вважалися нащадками або намісниками богів і наділялися священними рисами» [3, с. 24]. Зазвичай підмурки політичної свідомості східного люду стародавніх часів зберігали морально-етичні, релігійні імперативи, що всіляко звеличували вищу державно-владну персону, котра уособлювала земну державну єдність, першого очільника держави, підносячи його велич у височину, до самих небес. До речі, як свідчить історія, іще у Стародавньому Єгипті епохи давнього царства (III тис. до н.е.) державним керманічам, фараонам, став надаватися священний титул «сина бога Сонця», а у Стародавньому Китаї кожного імператора, правителя-деспота, найменували не інакше, як «син неба». Аналогічне ставлення до державних володарів спостерігалось і в Стародавній Індії та Стародавньому Вавилоні.

Погоджуємось із думкою [2, с. 20], що політична свідомість мешканців Сходу періоду сивої давнини наділяла правителів всесильними, деспотичними повноваженнями не тільки в силу божественного характеру державної влади, але також в силу тієї одноосібної ролі цих владарів у підтриманні безпеки, правосуддя, соціальної справедливості, єдності в суспільстві, яка традиційно закріплювалася за ними у певних ідеальних формах. Стійкість патріархально-общинних відносин, на підґрунті яких формувались первинні державно-деспотичні конструкції, створювала у суспільній свідомості, політичній її формі, образ правителя-отця, захисника слабких і знедолених. Тому приклад – конфуціанство як панівна ідеологія Стародавнього Китаю. Звичайно, такі уявлення про благі, богоугодні діяння правителів повинні були підтримуватися їх державно-владною соціально-значимою діяльністю, яка, до речі, була особливо притаманна Вавилонії. Тут доречно згадати, зокрема, про існуючу у цій прадавній країні практику царських наказів, що звільняли бідняків від їхніх боргів, правових приписів, що обмежували боргове рабство трирічним строком, встановлення процентів лихварського займу тощо.

Закономірно було те, що прадавні правові погляди східної цивілізації, нарівні з політичними, тісно перепліталися зі світоглядними, моральними, релігійними й іншими уявленнями. Адже прадавні правові

заборони поставали одночасно і як загальносвітоглядні принципи, і як релігійні заповіді, і як моральні приписи, якими керувалися у повсякденному житті жителі сивої давнини. Такі ідеальні конструкції можна спостерігати, між іншим, гортаючи сторінки Зводу законів Хаммурапі, правових приписів Талмуду, індійських релігійних книг, інших стародавніх пам'яток права, політико-правової думки Сходу.

В умовах зародження політичної матерії, її державно-політичного поступу теренами Стародавнього Сходу, необхідності творення перших державних форм закономірно відбувалась взаємодія нещодавно народжених політичної свідомості й правосвідомості, обумовлюючи утворення вищого сферичного компоненту практичної свідомості, ідеології державотворення, якою керувалися відчайдушні піонери державного будівництва, творці найперших молодих держав. Вельми очевидним є те, що дана взаємодія проходила головним чином у форматі такої найбільш загальної схеми: з одного боку, односторонньої дії політичної свідомості на правову свідомість, а з іншого, асиметричного зворотного впливу другої форми суспільної свідомості на першу. У контексті вищеназваних умов провідні політичні гравці пануючого соціального прошарку, котрі одночасно виступали у ролі ключових суб'єктів права, досягають вищого рівня політичної, і, певна річ, правової, самосвідомості й з об'єктивною необхідністю ініціюють, проводять ідеологічно-державотворчу діяльність, що має, безперечно, як політичний контент, так і правовий. Наочний приклад конкретних результатів означеної ідеологічної діяльності – це державотворчі концепти Каутільї у Стародавній Індії, Конфуція, Лао-цзи, Мо-цзи, Шан Яна у Стародавньому Китаї тощо. Державотворчі концепції, які з'являлися внаслідок відповідної діяльності, були, як правило, суцільно прикладними, це по-перше, такими, що не тільки зберігали, але й розвивали релігійно-міфологічні уявлення, це по-друге, а також, по-третє, тими, що не надто відокремлювалися від моралі й являли собою переважно етичні політико-правові доктрини. «Підвищений інтерес до проблем моралі взагалі характерний для ідеології класів, що формувалися... Перетворення в суспільстві й

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

державі у багатьох давньосхідних вченнях пов'язувались із змінами морального вигляду людей. Саме мистецтво управління часом зводиться до морального вдосконалення государя, до управління силою особистого прикладу» [3, с. 25]. Зазначені концепції, по-четверте, продукувались ідеологами пануючих соціальних верств і «...освячували соціальну нерівність, привілеї знаті, владу верхівки. Основи суспільства проголошувались божественними установленнями, й будь-яка спроба посягнути на них розглядалась як виклик богам. Народним масам прагнули вселити благоговійний страх перед божественною владою государя, привити смиренність і покірність» [3, с. 26]. На тлі розгорнутої політичної ідеологічно-державотворчої діяльності активізується утворююча складова процесу формування ідеології державотворення (політична свідомість) і цілком закономірно з'являється політичний державотворчо-ідеологічний стан конкретно-історичного рабовласницького суспільства Стародавнього Сходу, що з необхідністю спричиняє активність перетворюючої наслідкової складової вказаного процесу (правосвідомості), а разом з тим і появу правового державотворчо-ідеологічного стану позначеного суспільства, у лоні якого закріплювались цивілізаційні підмурки східної рабовласницької держави, що мала досить виразний деспотичний характер.

Таку дію політичної свідомості на правову слід розглядати, ясна річ, як вияв одностороннього зв'язку між ними. Зворотному ж впливу правосвідомості на політичну свідомість, що виступав як результат прояву зворотного зв'язку відповідних форм суспільної свідомості, судилося бути у ті далекі часи лише тільки асиметричним, тобто таким, що стримував подальші державотворчі потуги утворюючої складової процесу формування ідеології державотворення. І тут показовими є тези, які частково проливають світло на глибинні духовні процеси, у тому числі державотворчо-ідеологічну взаємодію, що відбувалися в надрах суспільної свідомості східних спільнот Стародавнього світу, в яких, зокрема, йдеться про те, що «пануючій ідеології протистояли політичні погляди пригноблених. Вони критикували офіційні релігійні догми, шукали нові форми віри (наприклад, ранній буддизм),

виступали проти гніту й свавілля, висували вимоги на захист справедливості. Їх ідеї чинили значний вплив на розвиток політичної теорії. Панівні круги завжди були вимушені враховувати в ідеології вимоги експлуатованої більшості» [3, с. 26]. Проте такі політичні погляди, що свідчили про зростання рівня політичної самосвідомості пригноблених соціальних прошарків, тих, хто волею долі не займав вищого пануючого місця в ієрархії того чи іншого східного стародавнього рабовласницького суспільства, не змогли істотним чином змінити вже певним чином закріплені, вкорінені контури правового державотворчо-ідеологічного стану вищеозначеного суспільства, передусім, через обмеженість природи останнього, слабкість правової культури його головних політико-правових акторів, доволі консервативний характер правової ідеології, що домінувала в ньому. Внаслідок такого стану речей, а точніше – неможливості повноцінної реалізації політично забарвлених думок, концептів різних соціальних шарів щодо їхньої посиленої участі у державних справах, певної консервації правової ідеологічно-державотворчої діяльності й раніш утвореного відповідного державотворчо-ідеологічного стану, в соціумах Стародавнього Сходу мали місце чисельні акції соціального протесту, що так чи інакше впливали на перебіг державно-політичної життєдіяльності певних спільнот, персональний склад верховного суб'єкта влади, але ж, що цікаво, не змінювали істотним чином підвалини буття рабовласницького суспільства й держави, прямо не посягаючи на них. Примітно, що під час викладення специфіки політики й права, політичних і правових вчень східних країн часів сивої давнини зазвичай говориться про те, що «...посилення деспотичних рис давньосхідної держави відбувається часто у процесі боротьби не з народом, а зі знаттю, з аристократичними й жрецькими колами, сепаратизмом» [2, с. 21], або ж що «багато акцій соціального протесту проходили під гаслами морального змісту й були направлені проти конкретних носіїв чи узурпаторів влади. Народні маси виступали головним чином за відновлення справедливості, перерозподіл багатства, але не піддавали сумніву економічні й політичні основи суспільства» [3, с. 25].

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

Із вищесказаного випливає, що духовний взаємозв'язок, який нас безпосередньо цікавить, в умовах розгортання буття соціально-неоднорідного, державно-організованого суспільства Стародавнього Сходу обумовлював взаємодію відповідних форм суспільної свідомості, що відбувалась у форматі односторонньої дії політичної свідомості на правову свідомість і, водночас, асиметричного зворотного впливу правосвідомості на політичну свідомість і що ілюструє особливість прояву даного взаємозв'язку у часи існування вказаного суспільства. Такий формат позначеної взаємодії створював оригінальну державотворчо-ідеологічну матрицю, в межах якої закономірно поставала до життя, утворювалась ідеологія державотворення, формуючи в процесі свого розвитку відповідний різновид державотворчого ідеологічного явища – державотворчу ідеологію східної рабовласницької держави. Такою ідеологією, теоретично обґрунтованою практичною свідомістю, й керувалися верховні носії державно-владних повноважень, суб'єкти державної влади, створюючи, перетворюючи, вдосконалюючи ті чи інші конструкції східних державних організмів, що поставали у славетному минулому далекої сивої давнини.

Із певною цікавістю відзначимо той факт, що глибинний світ духовного життя країн Стародавнього Сходу, практичної компоненти суспільної свідомості державно-організованого люду, будівничих державних форм (ідеології державотворення), багато в чому перегукувався із навколишньою державно-владною дійсністю тих часів, відповідаючи, зокрема, особливостям виявленого нами раніше тренду розвитку державно-владних відносин, державної влади [5, с. 140-141], носії якої під час здійснення своїх державотворчих справ керувалися, звісна річ, щойно названим типом ідеології державотворення.

Нагадаємо, що у державах Стародавнього Сходу (Стародавньому Єгипті, Стародавній Індії, Стародавньому Китаї, Вавилонії тощо) державно-владні відносини розвивалися шляхом активізації постійних легітимних односторонніх дій суб'єкта державної влади на її об'єкт і зворотної нелегітимної дії останнього на відповідного владного носія, здійснюваної у стихійній, довільній формі.

Внаслідок практики легітимної односторонньої дії державно-владного суб'єкта на його об'єкт як прояву одностороннього зв'язку між ними у кожній державі Стародавнього Сходу поступово складалася могутня система державної влади, побудована на жорсткому підпорядкуванні об'єктів державно-владних відносин суб'єктам, що реалізовувалося за допомогою примусу, покарання. «Сильна, караюча влада, – стверджувалося в «Артхашастрі», – це єдине, що забезпечує нинішнє й майбутнє існування» [1, с. 161]. Така владна система була досить ефективною при формуванні й становленні стародавніх держав Сходу. Однак вона виявилася доволі непродуктивною, коли ці державні організми досягали свого більш-менш стабільного існування. Оскільки тоді в державно-політичній життєдіяльності країн Стародавнього Сходу на перший план реалізації виходили індивідуально-групові інтереси суб'єкта влади в державі, котрі неодмінно вступали у протиріччя зі суспільними інтересами, зумовлюючи активний прояв негативного соціального начала владного феномена й зростаюче невдоволення з боку об'єктів державно-владних відносин. У таких умовах спостерігається активний прояв зворотного зв'язку між суб'єктом і об'єктом влади, що зумовлював наявність у стародавніх державах Сходу зворотної дії владного об'єкта на його суб'єкт, яка здійснювалась у стихійній, довільній формі. Так, у країнах Стародавнього Сходу неодноразово відбувалися збройні виступи найбільш владних верств населення, які були спрямовані проти політики певних державних керівників. Тут доречно згадати і повстання найбільш владного населення у Стародавньому Єгипті наприкінці періоду Середнього Царства, і повстання сільських жителів у Стародавньому Китаї (збройні виступи «червонобрових», «жовтих тюрбанів» та ін.) у період правління династії Хань. Поряд із цим у стародавніх країнах Сходу нерідко відбувалась протидія верховному суб'єкту влади з боку державного апарату середньої ланки. Дана протидія протікала в основному у формі сепаратизму (зокрема, тенденція до сепаратизму в Стародавній Індії у часи імперії Маур'їв). Як правило, у всіх випадках зворотної дії об'єкта влади на її суб'єкт у країнах Стародавнього Сходу відбувалося

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

значне ослаблення могутності державного можновладця, зменшення ступеня інтенсивності односторонньої дії суб'єкта на об'єкт державно-владних відносин, що призводило до руйнування системи державної влади у тій або іншій давньосхідній державі й до поступового ослаблення останньої.

Отже, як бачимо, у країнах Стародавнього Сходу державно-владні відносини розвивалися шляхом активізації легітимних односторонніх дій суб'єкта державної влади на її об'єкт і зворотної нелегітимної дії такого владного об'єкта на його суб'єкт, здійснюваної у стихійній, довільній формі. Позначений державно-владний плин зумовлювався об'єктивним взаємозв'язком державного можновладця як владного суб'єкта, з однієї сторони, й об'єкта державної влади, з іншої, і в цілому кореспондувався із моторикою існуючої у той час державотворчо-ідеологічної матриці, у межах якої формувалась ідеологія державотворення східної рабовласницької держави, якою керувалися у своїх діях творці відповідних державних будов: міст-держав, царств, імперій тощо.

Наукова новизна

Отримані результати дослідження, що резюмують наукову новизну, можна сформулювати у вигляді окремих тез: по-перше, виявлено дві форматні лінії державотворчо-ідеологічної взаємодії, що розгорталась у країнах Сходу за стародавніх часів; по-друге, сформовано уявлення про державотворчо-ідеологічну матрицю Стародавнього Сходу, в межах якої закономірно утворювалась ідеологія державотворення, що формувала в процесі свого розвитку державотворчу ідеологію східної рабовласницької держави; по-третє, встановлено, що моторика даної державотворчо-ідеологічної матриці кореспондується в цілому з державно-владним плином тих часів.

Висновки.

Особливість прояву взаємозв'язку політичної та правової свідомості – розвитку ідеології державотворення за часів Стародавнього Сходу полягає, насамперед, в існуванні двох форматних ліній державотворчо-ідеологічної взаємодії, що мала місце тоді в умовах розгортання буття

соціально-неоднорідного, державно-організованого суспільства: лінія перша – одностороння дія політичної свідомості на правову свідомість, з одного боку, й лінія друга – асиметричний зворотній вплив правосвідомості на політичну свідомість, з іншого. Такий дволінійний формат позначеної взаємодії створював оригінальну державотворчо-ідеологічну матрицю, в межах якої закономірно поставала до життя, утворювалась вищевказана ідеологія, формуючи в процесі свого розвитку відповідний різновид державотворчого ідеологічного явища – державотворчу ідеологію східної рабовласницької держави, якою як теоретично обґрунтованою практичною свідомістю керувалися верховні носії державно-владних повноважень, суб'єкти державної влади, створюючи, перетворюючи, вдосконалюючи ті чи інші конструкції східних державних організмів.

Моторика існуючої у ті далекі прадавні часи державотворчо-ідеологічної матриці, у межах якої формувалась щойно названий тип ідеології державотворення (ідеологія державотворення східної рабовласницької держави), котрим керувалися у своїх діях творці відповідних державних будов (міст-держав, царств, імперій), у загальних рисах кореспондувалася із державно-владний плином, що був властивий країнам Стародавнього Сходу, і відповідає конкретному тренду розвитку державної влади, а саме: активізації легітимних односторонніх дій суб'єкта державної влади на її об'єкт і зворотної нелегітимної дії такого владного об'єкта на його суб'єкт, здійснюваної у стихійній, довільній формі.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку – продовження концептуального аналізу особливостей прояву закономірності розвитку ідеології державотворення на різних етапах історії, зокрема, специфіки вияву відповідного взаємозв'язку в часи існування західної цивілізації періоду античності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артхашастра, или Наука политики / [пер. с санскрита ; изд. подгот. В. И. Кальянов ; ред. комис. : В. В. Струве (отв. ред.) и др.]. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1959. – 793 с.
2. История государства и права зарубежных стран : учебник для вузов : в 2 ч. / [Жидков О. А., Крашенинникова Н. А., Савельев В. А.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

- и др.] ; под общ. ред. О. А. Жидкова, Н. А. Крашенинниковой. – 2-е изд., стер. – М. : Норма, 2003. – Ч. 1. – 624 с.
3. История политических и правовых учений : учебник [для студ., аспирант. и преподав. юрид. вузов и факульт.] / [Воротилин Е. А., Лейст О. Э., Мачин И. Ф. и др.] ; под ред. О. Э. Лейста. – М. : Зерцало-М, 2002. – 688 с.
 4. Краснокутський О. В. Взаємозв'язок політичної та правової свідомості як закономірність становлення й розвитку ідеології державотворення / О. В. Краснокутський // Нова парадигма. – 2013. – Випуск 116. – С. 76-88.
 5. Краснокутський О. В. Особливості розвитку державної влади на різних етапах історії: авторитарна та демократична моделі державного управління / О. В. Краснокутський // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – 2008. – Випуск 21. – С. 139-145.
 6. Скворець В. О. Життєустрій народу як соціальний феномен : монографія / В. О. Скворець. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2012. – 376 с.
 7. Соціальна філософія : монографія / [Воловик В. І., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В.]. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 376 с.

А. В. КРАСНОКУТСКИЙ^{1*}

^{1*} Запорожский национальный университет (Запорожье)

ОСОБЕННОСТЬ ПРОЯВЛЕНИЯ ВЗАИМОСВЯЗИ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ – РАЗВИТИЯ ИДЕОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА ВО ВРЕМЕНА ДРЕВНЕГО ВОСТОКА

Цель работы. Исследовать особенность проявления взаимосвязи политического и правового сознания и, одновременно с этим, развития идеологии государственного строительства как специфической разновидности теоретически обоснованного практического сознания, которой руководствовались первые творцы государственных форм во времена Древнего Востока. **Методология.** В основу работы положены принципы материалистической диалектики, принцип историзма, формационный и цивилизационный подходы. **Научная новизна.** Полученные результаты исследования, которые резюмируют научную новизну, можно сформулировать в виде таких тезисов: а) выявлены две форматные линии идеологического взаимодействия, которое было напрямую связано с государственным строительством и разворачивалось в странах Востока в древние времена; б) сформировано представление об идеологической матрице Древнего Востока, связанной с государственным строительством; в) установлено, что моторика данной идеологической матрицы, связанной с государственным строительством, корреспондируется в целом с государственно-властным течением тех времён. **Выводы.** Особенность проявления взаимосвязи политического и правового сознания – развития идеологии государственного строительства во времена Древнего Востока состоит в существовании двух форматных линий идеологического взаимодействия, которое было связано с государственным строительством и имело место в условиях развертывания бытия государственно-организованного общества: линия первая – одностороннее действие политического сознания на правовое сознание; линия вторая – асимметричное обратное воздействие правосознания на политическое сознание. Такой двухлинейный формат обозначенного взаимодействия создавал оригинальную идеологическую матрицу, связанную с государственным строительством, в пределах которой закономерно возникала, образовывалась вышеуказанная идеология, формируя в процессе своего развития соответствующий вид идеологического явления, имеющего непосредственное отношение к созданию государства, – идеологию государственного строительства восточного рабовладельческого государства.

Ключевые слова: политическое сознание, правовое сознание, идеология государственного строительства, государственная власть, Древний Восток.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

A. V. KRASNOKUTSKY^{1*}^{1*}Zaporizhzhya National University, (Zaporizhia)

THE SPECIFICS OF MANIFESTATIONS OF THE INTERRELATION POLITICAL AND LEGAL CONSCIOUSNESS AND DEVELOPMENT IDEOLOGY OF STATE-BUILDING IN THE TIMES OF THE ANCIENT EAST

The purpose of the work. Investigate the specificity of manifestations of the interrelation political and legal consciousness, and, at the same time, the development of the ideology of state-building as a particular species of theoretically informed practical consciousness, which was used by the creators of state forms in the times of the Ancient East. **Methodology.** The study is based on the principles of materialist dialectics, historicism, formational and civilizational approaches. **The scientific novelty.** The obtained results of a study that summarize the scientific novelty can be formulated in the form of abstracts: a) identified two lines of ideological interaction on state building in the East in ancient times; b) formed a theoretical model of ideological matrix of state-building of the Ancient Orient; c) revealed, that the motility of this ideological matrix is consistent with the development of power in the state of those times. **Conclusions.** Specificity of manifestations of the interrelation political and legal consciousness and development ideology of state-building in the times of the Ancient East – is the existence of two lines of ideological interaction in the field of state-building in a state-organized society: the first line – the unilateral influence of political consciousness on the legal consciousness; the second line – the asymmetric inverse influence of legal consciousness on political consciousness. These two lines of ideological interaction (the unilateral influence of political consciousness on the legal consciousness and the asymmetric inverse influence of legal consciousness on political consciousness) have created original ideological matrix of state-building. Within this ideological matrix of state-building in the times of the Ancient East formed corresponding view ideological phenomenon – the ideology of state-building of oriental slave state.

Keywords: political consciousness, legal consciousness, the ideology of state-building, state power, the Ancient East.

REFERENCES

1. *Arthashastra, ili Nauka politiki* [Arthashastra, or Science policy]. Moscow, Leningrad, USSR Academy of Sciences Publ., 1959. 793 p.
2. Jidkov O.A., Krashenninnikova N.A., Saveliev B.A. and others. *Istoriya gosudarstva i prava zarubezhnykh stran* [History of state and law of foreign countries]. Moscow, Norma Publ., 2003. Part 1. 624 p.
3. Vorotilin E.A., Leyst O.E., Machin I.F. and others. *Istoriya politicheskikh i pravovykh ucheniy* [History of political and legal doctrines]. Moscow, Zercalo-M Publ., 2002. 688 p.
4. Krasnokutsky A.V. Vzaemovyazok politychnoi ta pravovoi svidomosti yak zakonodirnist stanovlennya y rozvytku ideologii derzhavotvorenniya [The interrelation of political and legal consciousness as regularity formation and development of the ideology of the state building]. *Nova paradygma – New paradigm*, 2013, issue 116, pp. 76-88.
5. Krasnokutsky A.V. Osoblyvosti rozvytku derzhavnoi vlady na riznykh etapakh istorii: avtorytarna ta demokratychna modeli derzhavnogo upravlinnya [Features development of state power at different stages of history: authoritarian model and democratic model of state governance]. *Kulturologichnyy visnyk: naukovo-teoretychnyy shorichnyk Nyzhnoi Naddniproshyny – Culturological herald: scientifically and theoretical yearbook of Lower Dnieper*, 2008, issue 21, pp. 139-145.
6. Skvorets V.O. *Zhytteustriy narodu yak socialnyy fenomen* [Living arrangement of people as a social phenomenon]. Zaporizhia, KSK-Alliance Publ., 2012. 376 p.
7. Volovik V.I., Lepskiy M.A., Butchenko T.I., Krasnokutsky A.V. *Socialna filosofiya* [Social Philosophy]. Zaporizhia, Prosvita Publ., 2011. 376 p.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ**УДК 141.33 : 001.19**T. V. DANYLOVA^{1*}^{1*} National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)**EASTERN SPIRITUAL TRADITIONS THROUGH THE LENS OF MODERN SCIENTIFIC WORLDVIEW**

Purpose. This paper aims to analyze Eastern spiritual traditions in the context of modern scientific worldview. **Methodology.** The author has used hermeneutical methodology, along with integrative approach. **Theoretical basis and results.** Modern perception of the world is undergoing drastic changes: it shifts towards plurality, temporality, and complexity. Increasingly, people feel that their familiar world of order and stability gives way to chaotic, unpredictable world, which exists under its own rules. Old scientific theories, ideologies, and values are destroyed. This leads to awareness of imbalance, ambiguity of human existence and, thus, to the new explanation and understanding of reality. Today the universe is perceived through the lens of syncretism: it is impossible to separate human from nature, consciousness from matter, subject from object. Humanity faces such a chaotic, uncertain worldview not for the first time. Duality and attempts to overcome it permeate the entire history: from traditional archaic cultures to modern civilized societies. M. Foucault, J. Derrida, R. Barthes, U. Eco, G. Deleuze, J.-F. Lyotard urged to abandon dogmatism, monologue perception and explanation, interpretation based on binary oppositions. The world, which is necessary to reach, occurs to be Nothing, Nothingness. In this world, people are seeking for reality regardless of any rules, regulations, notions, and concepts. Here artificial constructs of the human mind, such as Material – Ideal, Determinism – Indeterminism, Finiteness – Infinity, Necessity – Randomness, are united. Trying to reconcile continuity of being with discreteness of consciousness, they appeal to Eastern mystical teachings, in particular, to Zen Buddhism. The core concept of this school is also based on the unity of all things and the idea of the singularity of the world. The main goal of Eastern mystical traditions is to achieve the state of absolute unity through meditative techniques that have been mastered over centuries. Meditation acts as a means of overcoming binary oppositions inherent to any given culture. It contributes to the experience of one absolute unity of all existence. **Scientific novelty.** Modern science reaffirmed one of the basic statements of Eastern mysticism: our concepts that we use to explain the world (such as past, present, future, physical space, personality, etc.) are not fundamental characteristics of reality. They are products of thinking, that is, they are the map rather than the territory. **Conclusion.** In contrast to Western paradigm, the main characteristic of Eastern philosophy and science is the non-mathematical, non-technical approach to an understanding of the universe. Eastern sage has never separated himself from the Nature. He has experienced all phenomena in the world as manifestations of a basic Oneness, Wholeness, as the various aspects of spiritual unity.

Keywords: science, Universe, binary oppositions, postmodern, nature, culture

Introduction

The recognition of pluralistic interpretation of reality in postmodern era casts doubt on complete and absolute truth of any worldview represented by the only one position. Understanding that human self-determination is a probabilistic model, involvement in the situation and attachment to things are features of modern mass psychology, human consciousness is a set of artificial clichés forces us to reconsider the entire scientific worldview.

Modern perception of the world is undergoing drastic changes: it shifts towards plurality, temporality, and complexity [1]. Increasingly, people feel that their familiar world of order and stability gives way to chaotic, unpredictable world, which exists under its own rules. Old scientific theories, ideologies, and values are destroyed. This leads to awareness of imbalance, ambiguity of human existence and, thus, to the new explanation and understanding of reality.

Today the universe is perceived through the lens of syncretism: it is impossible to separate

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

human from nature, consciousness from matter, subject from object. According to F. Capra [5], our world is a unified whole, which consists of processes instead of things. Objective knowledge is impossible, because the observer affects the observation process. Everything in the universe is tantamount: there is neither fundamental nor secondary. On the basis of the holographic paradigm, K. Pribram [17] proposed “wave theory of reality”. According to it, our brain constructs our image of the world interpreting emanation of the other, primary level of reality that exists outside of space and time. D. Bohm [3] considered that on the “folded up”, “pre-quantum” level of reality the world loses all properties that the human brain attributed to it. Under such conditions, oppositions “material - ideal”, “nearer – farther”, “past – future” do not make sense. The concept of the unified universe is developed by R. Sheldrake [18, 19] in his theory of morphogenetic (morphic) fields. Everything that exists evolves and helps each other. R. Sheldrake argues that world's wholeness is determined by still undiscovered field that unites the universe into a single information space. J. Wheeler's model [21] provides that the basis of all objects or phenomena of the physical world is non-material source. Everything that people recognize as reality is created by them during the measurement process, i.e., all physical entities are information theoretic, and the universe requires our participation in their manifestation. Thus, people create their own worldviews using an unlimited number of individual facts. Habitual reality appears to be the result of collective representations or agreements.

Therefore, it seems to be impossible to understand the world in its wholeness, and this impossibility is compensated by binary complementary points of worldview. This is the essence of Yu. Lotman's cultural conception, N. Bohr's complementarity principle, and W. Heisenberg's uncertainty principle. According to Yu. Lotman, the phenomenon we call nature is an artificial construct. This is so-called “anti-culture”,

which is not equivalent to the phenomenon existed before the emergence of culture. True nature is beyond knowledge since it is continual, whereas culture is always discrete. In the process of learning we allocate an object from one unified stream of life, shifting it from the realm of nature to the sphere of culture. This implies the need for reconciliation of non-discreteness of being with discreteness of consciousness [14]. J. Hintikka notes that all our statements about the world are based on concepts created by people themselves. Knowledge of reality essentially can not be separated from its conceptual comprehension [12].

Purpose

This paper aims to analyze Eastern spiritual traditions in the context of modern scientific worldview.

Methodology

The author has used hermeneutical methodology, along with integrative approach.

Theoretical basis and results

Humanity faces such a chaotic, uncertain worldview not for the first time. Duality and attempts to overcome it permeate the entire history: from traditional archaic cultures to modern civilized societies. Ancient people have mastered the world by splitting it into two parts - developed and undeveloped world, friendly (or at least predicted) world of culture and hostile, unknown world of nature. Therefore, the opposition Space – Chaos was originated.

Binary opposition is the primarily notional splitting of the world into two parts, which confront each other. Literally, all objects and phenomena are constituents of this system. Universal binary oppositions are the background of any worldview's interpretation, for example, Life - Death, Good - Evil, Right - Left, Past - Future, Up - Down, Light - Darkness, East - West. Components of each opposition are not equal in value. Moral evaluation - positive or negative – is attributed to all binary oppositions. Ch. Osgood [16]

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

came to the conclusion that human consciousness is not only characterized by bipolarity (i.e. the meanings of words are differentiated in terms of binary oppositions), but also by the fact that one of the poles is evaluated as a positive and the other - as a negative. According to C. Levi-Strauss, binarity has universal nature and still today our thinking is based on this scheme [13]. Ambivalence in perceiving the world is caused by physiological factors as well. The human brain is divided into two hemispheres, which are not symmetric in their functions. The left hemisphere contains regions involved in speech and language; it is also associated with mathematical calculation and fact retrieval. The right one plays a role in visual and auditory processing, spatial skills, and artistic ability. Thus, there is the eternal contradiction. Binarity gets the status of the fundamental principle of consciousness. Binary paradigm makes people to experience ontological dissonance, which is perceived as a fact of human existence. Binary archetype appears to be an attribute of European culture in general. Antinomic thinking is rooted in any type of European rationality (philosophy and culture), although it is not the only one and undisputed referent. Modern culture demonstrates the problem of "broken consciousness". Human psyche can not unite two oppositions and feels like being over the abyss. It is impossible to get out of this situation without breaking down binary oppositions. Antinomic discourse could lead to disruption in the direction of torn, atactic thinking and, as a consequence, to catastrophic changes in culture [2].

M. Foucault, J. Derrida, R. Barthes, U. Eco, G. Deleuze, J.-F. Lyotard urged to abandon dogmatism, monologue perception and explanation, interpretation based on binary oppositions. As J. Derrida considered [9; 10], philosophizing often arises as a result of uncompromising struggle against binary oppositions, because binary worldview is our subjective desire to reduce the world to a comprehensive layout. The idea of deconstruction really seems to be fundamentally new approach to the analysis of

cultural life. G. Deleuze [7; 8] called for concepts' destruction, since they can not describe the things beyond anthropological predicates; on the contrary, they only manipulate human consciousness. The world, which is necessary to reach, occurs to be Nothing, Nothingness. It is the world of equal opportunities without any evaluations, clichés, and stereotypes. In this world, people are seeking for reality regardless of any rules, regulations, notions, and concepts. Here artificial constructs of the human mind, such as Material – Ideal, Determinism – Indeterminism, Finiteness – Infinity, Necessity – Randomness, are united.

Some modern scholars believe that once all people experienced the "eternal, endless Now", they did not see the difference between Past and Future [4]. Recent changes in interpretation of time even encouraged one of the most influential contemporary theoretical physicists and cosmologists S. Hawking to avoid linear concept of time and therefore history. Scientist considers the concept of imaginary time, which is necessary for the unification of quantum mechanics and the theory of gravity, to be very useful mental construct [11]. According to the concept of imaginary time, there is no significant difference between moving forward and backward; therefore, there is no distinction between past and future. For S. Hawking, imaginary time is actually real time, and what we call real time is a figment of our imagination. Postmodern worldview has questioned the stability of our world and culture: everything people deal with in fact is illusion. Non-classical postmodern ontology is associated with open dynamical systems that can not be described by concepts based on binary oppositions. Postmodern thinkers refer to chaotic, illogical nature of the world, which can be experienced only as a result of empathic connection with diverse world of people and cultures.

One of postmodern key concepts is transgression. It fixes the phenomenon of transition between possible and impossible. It is a kind of overcoming boundaries that

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

separate inner and outer, essence and phenomenon. These boundaries seem to be insurmountable because of mysterious virtue of cultural taboo. Transgression violates linearity of processes and allows people to understand the situation of instantaneous transition of their being to a radically different and fundamentally unpredictable state. It symbolizes aspirations of modern philosophy to move away from the classical focusing on the absolute transcendence of thinking subject, overcoming boundaries of human consciousness, and identification of other positions' capabilities in the ratio of being and thinking. Postmodernists believe that people can intuitively perceive reality as Wholeness (beyond time and space). Trying to reconcile continuity of being with discreteness of consciousness, they appeal to Eastern mystical teachings, in particular, to Zen Buddhism. The core concept of this school is also based on the unity of all things and the idea of the singularity of the world.

Unlike West, East did not disassemble the universe, but sought to overcome discreteness inherent to the world of culture, as well as experience the only one continuous reality, which is the unity of oppositions. According to D. Suzuki [20], escape from reality inevitably leads to endless separation of its components. However, this separation is rooted not in nature, but in human mind that splits everything into two parts. People perceive binary oppositions not only as abstractions, but as reality itself. The essence of Eastern worldview is awareness of unity and coherence of all things and phenomena; it is perception of natural phenomena as revealing the One that is their basis. All things are seen as interdependent and interrelated parts of the One Whole, as different manifestations of the same reality. Eastern traditions often reminisce about the highest, indivisible reality displayed by all things, phenomena, and processes. Taoists call this reality Tao, Buddhists – Dharmakaya, Hindus – Brahman. These traditions claim that true nature of reality is non-dual, thus, all binary oppositions are either unrealistic or inaccurate description that

is used for convenience. People have to transcend dual thinking for perceiving true nature of their mind that appears to be pure light. The main goal of Eastern mystical traditions is to achieve the state of absolute unity through meditative techniques that have been mastered over centuries. Meditation acts as a means of overcoming binary oppositions inherent to any given culture. It contributes to the experience of one absolute unity of all existence. Perception of the world is its description. Anyone who contacts the child acts as his teacher describing him the world, until the child begins to perceive the world the way it was described [6]. Thus, people learn to transform and create their own flow of perception in accordance with description adopted in a given culture. World as description becomes their ultimate reality. In fact, person enters into the linguistic realm of being. Forgetting of child holistic perception of the world is due to the fact that it does not match the structure of culturally agreed description, therefore people lack notions for its interpretation.

Scientific novelty

Modern physics reaffirmed one of the basic statements of Eastern mysticism: our concepts that we use to explain the world (such as past, present, future, physical space, personality, etc.) are not fundamental characteristics of reality. They are products of thinking, that is, they are the map rather than the territory. During meditation, a person experiences any given moment in all its fullness and is able to perceive true reality. Meditation purifies and calms an anxious mind, makes it more flexible. It overcomes automatism of thinking, eradicates existing patterns of behavior, and contributes to unity of subject and object as well as to deep involvement in all that exists. Through the practice of meditation, person sees things as manifestation of perpetual becoming, achieves dynamic perception of the world – the world that moves, changes, transforms, and thereby embodies the idea of life. New horizons are waiting for humans,

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

who realize that forms of life are diverse and life itself is infinite.

Conclusion

Objective, mathematical, technological approach of Western thinkers, dating back to ancient Greeks, has been held to nature. On the one hand, this approach has led to barbaric use of natural resources and, as a consequence, to alienation from nature and from other people. On the other, it has contributed to the improvement of living conditions (due to scientific and technological progress), to development of human rights that should be guaranteed for everyone. In contrast to Western paradigm, the main characteristic of Eastern philosophy and science, according to F. Northrop [15], is the non-mathematical, non-technical approach to an understanding of the universe. For this reason Eastern sage has never separated himself from Nature. He has experienced all phenomena in the world as manifestations of a basic Oneness, Wholeness, as the various aspects of spiritual unity.

REFERENCES

1. Самарський, А.Ю. Світоглядні наслідки принципу невизначеності в динаміці складних систем / А.Ю. Самарський // Антропологічні виміри філософських досліджень. – Вип.1. – 2012. – С.19-24.
2. Уваров, М.С. Бинарный архетип. Эволюция идеи антиномизма в истории европейской философии и культуры / Уваров М.С. - СПб.: изд-во БГТУ, 1996. - 214 с.
3. Bohm, D. Causality and Chance in Modern Physics. London: Routledge and Kegan Paul. 1984. 264p.
4. Boslough, J. The Enigma of Time / National Geographic. №177. March. 1990. P. 109-132.
5. Capra, F. The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels between Physics and Eastern Mysticism. California: Shambhala. 2010. 368p.
6. Castaneda, C. Journey to Ixtlan: The Lessons of Don Juan. Washington Square Press; First American Edition. 1991. 272p.
7. Deleuze, G. The Logic of Sense. Trans. by M. Lester & Ch. Stivale. London: The Athlone Press. 1990. 393 p. [Online], available at: <http://danm.ucsc.edu/~fabiola/docs/Deleuze%20-%20The%20Logic%20of%20Sense%20OCRed%20and%20reduced.pdf> (Accessed 10 March 2014).
8. Deleuze, G. & Guattari, F. Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia. Bloomsbury Academic. 2004. 712p.
9. Derrida, J. Of Grammatology. USA: JHU Press. 1998. 360p.
10. Derrida, J. Dissemination. Bloomsbury Academic. 2004. 448p.
11. Hawking, S. A Brief history of Time. [Online], available at: http://www.fisica.net/relatividade/stephen_hawking_a_brief_history_of_time.pdf (Accessed 12 March 2014).
12. Khmel V. V. Education: real and due /text/ /Anthropological measurements of philosophical research. - 2012. - №2. - pp.7-14.
13. Levi-Strauss, C. Structural Anthropology. New York: Basic Books. 2008. 441p.
14. Lotman, J. On the Semiosphere. [Online], available at: <http://www.ut.ee/BOSE/sss/Lotman331.pdf> (Accessed 1 March 2014).
15. Northrop, F. S. C. Man's Relation to the Earth in its Bearing of His Aesthetic, Ethical, and Legal Values. In William L. Thomas, et al., eds., Man's Role in Changing the Face of the Earth. Chicago: University of Chicago Press. 1956. pp. 1052-1065.
16. Osgood, C.E. Focus on Meaning: Explorations in Semantic Space. Munich: Mouton Publishers. 1979. 236 p.
17. Pribram, K. Languages of the Brain: Experimental Paradoxes and Principles in Neuropsychology. CA: Brandon House. 1971. 432p.
18. Sheldrake, R. Morphic Resonance: The Nature of Formative Causation. Paris: Park Street Press. 2009. 352p.
19. Sheldrake, R. Seven Experiments That Could Change the World: A Do-It-Yourself Guide to Revolutionary Science (2nd Edition with Update on Results). Paris: Park Street Press. 2002. 320p.
20. Suzuki, D.T. An Introduction to Zen Buddhism. USA: Grove Press. 2007. 144p.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

21. Wheeler, J.A. Information, physics, quantum: The search for links. In Zurek (ed.) Complexity, Entropy, and the Physics

of Information. Ed. Redwood City. California: Addison-Wesley. 1990. p. 3-28.

Т. В. ДАНИЛОВА ^{1*}

^{1*} Національний університет біоресурсів і природокористування України (Київ)

ДУХОВНІ ТРАДИЦІЇ СХОДУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Мета. У статті зроблено спробу проаналізувати східні містичні вчення в контексті сучасної наукової картини світу. **Методологія.** Автор застосовував методологію філософської герменевтики, а також інтегративний підхід. **Теоретичний базис та результати.** Сприйняття світу сучасною людиною зазнає кардинальних змін у бік множинності, темпоральності і складності. Все частіше люди відчувають, що звичний світ порядку, усталеності поступається місцем світу хаотичному, непередбачуваному, існуючому за правилами, відомими лише йому самому. У розумінні Всесвіту сьогодні панує синкретизм; у ньому неможливо відділити людину від природи, матерію від свідомості, суб'єкт від об'єкта. З такою хаотичною, невизначеною картиною світу людство стикається не вперше. Двоїстість і намагання її подолати пронизують всю історію від традиційних архаїчних культур до сучасних цивілізованих суспільств. З вимогою відмови від догматизму, жорсткого могологізму, пояснення світу за допомогою бінарних опозицій виступили такі мислителі як М. Фуко, Ж. Дерріда, Р. Барт, У. Еко, Ж. Дельоз, Ж. Ліотар. Світ, до якого треба прорватися, є Ніщо, Небуття. Тут поєднуються такі протилежності як матеріальне - ідеальне, детермінізм - індетермінізм, скінченність - нескінченність, необхідність - випадковість, які є штучною конструкцією людського розуму. Намагаючись примирити континуальність буття з дискретністю свідомості, мислителі апелюють до східних містичних вчень, зокрема, до дзен-буддизму, який також виходив із єдності всіх речей та ідеї сингулярності світу. Основна задача східних містичних традицій – це досягнення стану абсолютної єдності за допомогою медитативних технік, які розроблялися століттями. Медитація виступає одним із засобів подолання бінарних опозицій культури. Вона сприяє переживанню абсолютної єдності всього існуючого. **Новизна.** Сучасна фізика підтвердила одне з базових положень східного містицизму, смисл якого полягає в тому, що всі наші поняття, за допомогою яких ми пояснюємо світ, такі як минуле, сучасне, майбутнє, фізичний простір, особистість, не є фундаментальними властивостями дійсності, а виступають продуктом мислення. **Висновки.** На противагу західній парадигмі, характерною ознакою східної філософії і науки є нетехнічний, нематематичний підхід до розуміння Всесвіту. Саме тому східний мудрець ніколи не відділяв себе від Природи і не намагався її контролювати. Він усвідомлював, що всі елементи світу, включаючи і його самого, є різними аспектами духовної єдності.

Ключові слова: наука, всесвіт, бінарні опозиції, постмодерн, природа, культура

Т. В. ДАНИЛОВА ^{1*}

^{1*} Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (Киев)

ДУХОВНЫЕ ТРАДИЦИИ ВОСТОКА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ КАРТИНЫ МИРА

Цель. В статье предпринята попытка проанализировать восточные мистические учения в контексте современной научной картины мира. **Методология.** Автор применял методологию философской герменевтики наряду с интегративным подходом. **Теоретический базис и результаты.** Восприятие мира современным человеком претерпевает кардинальные изменения. Все чаще люди чувствуют, что привычный мир порядка, устойчивости уступает место миру хаотичному, непредсказуемому, существующему по правилам, известным

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

только ему самому. В понимании Вселенной сегодня царит синкретизм, в нем невозможно отделить человека от природы, материю от сознания, субъект от объекта. С такой хаотичной, неопределенной картиной мира человечество сталкивается не впервые. Двойственность и попытки ее преодоления пронизывают всю историю от традиционных архаических культур до современных цивилизованных обществ. С требованием отказа от догматизма, монологизма, объяснения мира с помощью бинарных оппозиций выступили М. Фуко, Ж. Деррида, Р. Барт, У. Эко, Ж. Делез, Ж. Лиотар. Мир, который надо постичь, - это мир равноправных и равноценных возможностей, это Небытие, Ничто. Здесь сочетаются такие противоположности как материальное - идеальное, детерминизм - индетерминизм, конечность - бесконечность, необходимость - случайность. Пытаясь примирить континуальность бытия с дискретностью сознания, мыслители апеллируют к восточным мистическим учениям, в частности, к дзен-буддизму, который также исходил из единства всех вещей и идеи сингулярности мира. Основная задача восточных мистических традиций - это достижение состояния абсолютного единства с помощью медитативных техник, которые разрабатывались веками. Медитация выступает одним из средств преодоления бинарных оппозиций, присущих культуре. Она способствует переживанию абсолютного единства всего существующего. **Новизна.** Современная физика подтвердила одно из базовых положений восточного мистицизма: наши ментальные конструкты, такие как прошлое, настоящее, будущее, физическое пространство, личность, не являются фундаментальными свойствами реальности, а выступают продуктом мышления. **Выводы.** В отличие от западной парадигмы, характерным признаком восточной философии и науки является нетехнический, нематематический подход к пониманию Вселенной. Восточный мудрец никогда не отделял себя от природы и не пытался ее контролировать. Он осознал, что все элементы мира, включая и его самого, выступают различными аспектами духовного единства.

Ключевые слова: наука, Вселенная, бинарные оппозиции, постмодерн, природа, культура

REFERENCES

1. Samarskyi, A.Yu. Svitohliadni naslidky pryntsyphu nevyznachenosti v dynamitsi skladnykh system / A.Yu. Samarskyi [Worldview Consequences of the Uncertainty Principle in Dynamics of Complex Systems]. Antropolohichni vymiry filosofskykh doslidzhen [Anthropological Measurements of Philosophical Research]. – Vyp.1. 2012. S.19-24.
2. Uvarov, M.S. Binarnyy arkhetyip. Evolyutsiya idei antinomizma v istorii evropeyskoy filosofii i kultury / M.S. Uvarov [Binary Archetype. The Evolution of the Idea of Antinomy in the History of European Philosophy and Culture]. St. Petersburg.: izd-vo BGTU. 1996. 214 s.
3. Bohm, D. Causality and Chance in Modern Physics. London: Routledge and Kegan Paul. 1984. 264p.
4. Boslough, J. The Enigma of Time / National Geographic. №177. March. 1990. P. 109-132.
5. Capra, F. The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels between Physics and Eastern Mysticism. California: Shambhala. 2010. 368p.
6. Castaneda, C. Journey to Ixtlan: The Lessons of Don Juan. Washington Square Press; First American Edition. 1991. 272p.
7. Deleuze, G. The Logic of Sense. Trans. by M. Lester&Ch. Stivale. London: The Athlone Press. 1990. 393 p. [Online], available at: <http://danm.ucsc.edu/~fabiola/docs/Deleuze%20-%20The%20Logic%20of%20Sense%20OCR%20and%20reduced.pdf> (Accessed 10 March 2014).
8. Deleuze, G.& Guattari, F. Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia. Bloomsbury Academic. 2004. 712p.
9. Derrida, J. Of Grammatology. USA: JHU Press. 1998. 360p.
10. Derrida, J. Dissemination. Bloomsbury Academic. 2004. 448p.
11. Hawking, S. A Brief history of Time. [Online], available at: http://www.fisica.net/relatividade/stephen_hawking_a_brief_history_of_time.pdf (Accessed 12 March 2014).
12. Khmel V. V. Education: real and due /text/ /Anthropological measurements of philosophical research. - 2012. - №2. – pp.7 -14.
13. Levi-Strauss, C. Structural Anthropology. New York: Basic Books. 2008. 441p.
14. Lotman, J. On the Semiosphere. [Online], available at: <http://www.ut.ee/SOSE/sss/Lotman331.pdf> (Accessed 1 March 2014).
15. Northrop, F. S. C. Man's Relation to the Earth in its Bearing of His Aesthetic, Ethical, and Legal Values. In William L. Thomas, et al., eds., Man's Role in Changing the Face of the Earth. Chicago: University of Chicago Press. 1956. pp. 1052-1065.
16. Osgood, C.E. Focus on Meaning: Explorations in Semantic Space. Munich: Mouton Publishers. 1979. 236 p.
17. Pribram, K. Languages of the Brain: Experimental Paradoxes and Principles in Neuropsychology. CA: Brandon House. 1971. 432p.
18. Sheldrake, R. Morphic Resonance: The Nature of Formative Causation. Paris: Park Street Press. 2009. 352p.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

19. Sheldrake, R. Seven Experiments That Could Change the World: A Do-It-Yourself Guide to Revolutionary Science (2nd Edition with Update on Results). Paris: Park Street Press. 2002. 320p.
20. Suzuki, D.T. An Introduction to Zen Buddhism. USA: Grove Press. 2007. 144p.
21. Wheeler, J.A. Information, physics, quantum: The search for links. In Zurek (ed.) Complexity, Entropy, and the Physics of Information. Ed. Redwood City. California: Addison-Wesley. 1990. p. 3-28.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 1:001 + 930 (4)

С. Ш. АЙТОВ^{1*}^{1*} Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. А. Лазаряна (Дніпропетровськ)КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ
ФІЛОСОФІЇ ІСТОРИЧНОГО ПІЗНАННЯ

Мета. Метою даної праці є інтелектуальна реконструкція та аналіз різноманітних за методологічними підходами когнітивних напрямків сучасної філософії історії та з'ясування їх пізнавальних, наукових взаємозв'язків із концептуальними положеннями такої гілки історичного пізнання, як історична антропологія. **Методологія.** Методологічним інструментарієм даної роботи виступають такі наукові підходи, як методи філософії науки, міждисциплінарний підхід, методи джерелознавчого та системного аналізу. **Наукова новизна.** Відтворено та проаналізовано низку методологічних підходів, властивих природознавчим та суспільно-гуманітарним наукам. Останні, відповідно із принципами міждисциплінарної парадигми, вельми широко застосовує сучасна філософія історичного пізнання, зокрема при аналізі історичного процесу та головних елементів його: ментальності, світогляду та норм суспільно значущої та особистісної поведінки індивідів та соціумів минулого. З'ясовано вплив на дослідження різноманітних історичних та історично-антропологічних проблем концепції таких імплантованих у методологію сучасної філософії історії наукових дисциплін, як теорія хаосу, синергетика, математична біологія, етнологія, соціальна психологія тощо. Акцентовано увагу на інтелектуальні зв'язки, застосованих у філософії історії, історичному пізнанні міждисциплінарної методології, теорії та концептів із природознавчих та соціально-гуманітарних дисциплін. Вони застосовуються для аналізу та розуміння комплексних та багатоаспектних історичних подій та процесів. **Висновки.** Результатом аналізу когнітивної динаміки застосування у філософії історії концептуальних підходів із вельми широкого спектру наукових дисциплін стало виокремлення низки етапів цього інтелектуального процесу. Кожен із них має особливі логіко-методологічні та соціально-культурні ознаки («характеристики»). Внутрішня, когнітивна єдність даної наукової динаміки полягає у тому, що вона була спрямована не на руйнацію попередньої інтелектуальної традиції, але на її поглиблення та оновлення на підставі реалізації більш різноманітних та ефективних методологічних підходів.

Ключові слова: філософія історії, історичне пізнання, історична антропологія, міждисциплінарний підхід, когнітивна динаміка.

Актуальність

Структуралізм та пост структуралізм є вельми розповсюдженими у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні та його філософському осмисленні когнітивними парадигмами. Однак значна кількість досліджень у даному проблемному полі виконана у межах більш традиційних інтелектуальних напрямків. До них можна відвести, зокрема філософський аналіз мегаісторичних процесів, осмислення когнітивних особливостей історичного пізнання, вивчення пізнавальних трендів природничих наук у просторі історичного пізнання, історично-антропологічних методологічних підходів.

Мета

Метою даної праці є інтелектуальна реконструкція та аналіз різноманітних за ме-

тодологічними підходами когнітивних напрямків сучасної філософії історії та з'ясування їх пізнавальних, наукових взаємозв'язків із концептуальними положеннями такої гілки історичного пізнання, як історична антропологія.

Методологія

Перший із вищезазначених напрямків наукових студій включає історично-антропологічні аспекти досліджень філософсько-історичних концепцій видатних мислителів XX ст. Серед подібних студій слід вказати на праці присвячені осмисленню філософсько-історичних теорій О. Шпенглера, О. Ортегі-і-Гасета та концепції ліберального (індивідуального) капіталізму і його впливу на глобальні історичні процеси. Так, дослідник філософської творчості

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

О. Шпенглера, американський філософ та історик Дж. Фаркенкопф, вказує на переконання німецького мислителя у ірраціональних засадах світового, історичного процесу. На думку американського науковця, цей елемент концепції О. Шпенглера є профетичним й передбачає хаотичні і деструктивні події 11 вересня 2001 року [5, с. 500]. Дж. Фаркенкопф вказує також на відмову Шпенглера від концепції європоцентризму у розумінні сутності світових історичних процесів в той час, коли його політична філософія була не тільки проєвропейською але і прогерманською. Саме розуміння ірраціональних начал історичного процесу та його плюралістичних культурно-цивілізаційних засад стало важливим фундаментальним елементом історичної антропології та інших напрямків соціально-гуманітарного пізнання, хоча Шпенглер, на думку американського дослідника, мало розумів ці когнітивні наслідки власної концепції [5, с. 500].

Філософсько-історична або історіологічна (за термінологією американського вченого Дж. Грехема) теорія Х. Ортегі-і-Гасета також містить низку історично-антропологічних елементів. Так, іспанський філософ вважав за необхідне для історичних студій бачити історичний процес «зсередини», тобто реконструювати «людський вимір» історії, повсякденне життя та ментальність людей та суспільств минулого. Він вважав важливим для історичного пізнання і радикальну історизацію всіх аспектів, які торкаються людського життя [2, с. 511].

Проблему впливу ліберального капіталізму на історичний розвиток традиційних суспільств досліджує Р. П. Кротті. На його думку, застосування політичних та економічних установлень і соціально-економічних алгоритмів розвитку суспільства індивідуального капіталізму у соціумах із колективістською ментальністю призведе до економічної та політичної поляризації [4, с. 1193]. А отже, соціальним катаклізмам та можливій руйнації. Кротті аналізує

ментальні, соціокультурні та релігійні засади західної цивілізації та їх діалог із відповідними аспектами незахідних цивілізацій, що входить до проблемного поля історичної антропології.

Аналіз когнітивних особливостей історичного пізнання значною мірою орієнтований філософською думкою на розуміння глибинних, сутнісних рис історичної науки, можливості застосування у її інтелектуальному інструментарії методологічних досягнень інших наук (переважно загальнонаукових), з'ясування пізнавальних перспектив історії.

Так, американський дослідник, філософ історії, Дж. Іггерс осмислює одне з основних понять історичного пізнання другої половини ХХ ст. – історизм. Цей термін сформулював та ввів у філософію історії та історичні дослідження К. Поппер (у роботі «Жебрацтво історизму»). Поппер вважав, що сенс цього терміну – принцип соціально-економічного, історичного або філософського детермінізму розвитку людства, який спрямовується неодмінно діючими законами. І на зміну даному поняттю наприкінці ХХ ст. прийшло поняття нового історизму, яке означає застосування у дослідженнях минулого постмодерністської каузальності [6, с. 136-137]. Цей новий термін виник у американських структуралістських і постструктуралістських студіях у галузі соціально-гуманітарних наук.

Американський філософ історії Л. Голдстейн у власних працях аналізував когнітивні особливості історичного пізнання. На думку дослідника творчості Голдстейна, Л. О. Салливана, його найбільш важливими рисами він вважав особливий когнітивний характер історичного факту, сконструйований (істориком) характер подій минулого (тут помітні інтелектуальні паралелі із концепціями французьких постмодерністів, зокрема П. Рікьора), вплив культурного контексту на теорії та висновки історика (очевидна кореляція із постпозитивістською парадигмою філософії науки) [8, с. 204].

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Студії філософа та історика із США М. Стенфорда також присвячені осмисленню пізнавальних основ історичного дослідження. Вони тим більше цікаві що, як переконливо вказує вчений, суто філософські та методологічні праці у сучасній історичній науці США та інших країн Заходу є, з різних причин, мало розповсюдженими [3, с. 124].

М. Стенфорд вважає події констатуючими елементами поля історичного дослідження. Ці події, повторюючись, трансформуються у засади історичного дослідження, які створюють теоретичні конструкції. Останні поєднуються у розумі історика з інформацією про різноманітні спектри минулого, що створює умови та можливості історичного дослідження [4, с. 124].

Перспективи методологічного оновлення когнітивних підходів історичного пізнання завдяки застосуванню загальнонаукових дослідницьких методів розглядає американський вчений Д. Ліндельфельд. Він запропонував інтегрувати у історичні студії теорію хаосу, розглянувши дану когнітивну інновацію на прикладі студій причин та змісту падіння Веймарської республіки у Німеччині на початку 1930-х років. Наводячи когнітивні паралелі із теорії хаосу, Д. Лінденфельд визначає сутнісні зв'язки у історичному процесі між загальним трендом подій та місцевими умовами, які вельми динамічно змінюються [7, с. 281]. Всі наведені вище роздуми над засадничими пізнавальними рисами історичного пізнання шляхами розвитку стосуються і такої її галузі, як історична антропологія. Вельми цікавим може стати застосування у історико-антропологічних студіях когнітивних елементів теорії хаосу, з огляду на ірраціоналізм ментальності масової поведінки і свідомості суспільств минулого.

Наукова новизна

Застосування методів природничих наук і загальнонаукових теорій у історичних дослідженнях реалізується у таких когнітивних напрямках, як вивчення структурно-

функціональних основ історичних наук через посередництво загальнонаукових методологій, вивчення різноманітних природничих чинників та їх дериватів на історичний процес і історичне пізнання, аналіз впливу природничих знань на уявлення про суспільство наукових спільнот та окремих вчених, їх ментальність та систему морально-етичних цінностей (останні феномени охоплюють вже суто історично-антропологічну проблематику).

До першого когнітивного аспекту даного напрямку належить, зокрема, дослідження американського філософа і методолога історії М. Шермера про можливість застосування певних положень теорії хаосу у розумінні історичних процесів різного масштабу, переважно, глобального характеру. На думку М. Шермера, до переваг цього пізнавального методу належать: можливість створити хаотичну модель історичної послідовності подій; можливість аналізу нелінійних процесів у історії; осмислення проблемного поля самоорганізації історичних процесів та шляхи створення історичного ладу із хаосу; аналіз взаємозв'язків співвідношення історичних й сучасних соціальних рухів і процесів [10, с. 59].

Серед низки природничих чинників, які здійснюють істотний вплив на історичний процес та його людську розмірність, західні дослідники вельми часто аналізують біологічні засади людської та суспільної діяльності. Так, А. Пенья пропонує теорію, яка поєднує теоретичні підходи математичної біології та еволюційної біології, що, на його думку, дає змогу обґрунтувати процеси культурної дифузії суспільства минулого за допомогою аналогій із популяційної генетики [9, с. 101]. Д. Браун заснував своє бачення причин історичних процесів та їх спрямованість, мотивацію учасників історичних подій на дослідженні взаємозв'язків між історією та людською (біологічною) природою. На думку американського вченого, ключові концепції у еволюційній теорії та психологічній науці дозволяють ви-

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

користати їх для розуміння сутності людської природи і людського знання. Застосування даного когнітивного підходу може, з точки зору Д. Брауна, допомогти у відповіді на такі складні питання історичної науки, як причини створення Британської імперії та вивчення феномену, політичного й культурного, ренесансної Флоренції [1, с. 99].

Третій аспект відзначеного вище когнітивного напрямку репрезентують роботи Д. Хект та В. Касселя. Д. Хект зосередила «пізнавальний фокус» свого дослідження на аналізі ментальності та морально-етичних цінностях середовища вчених-антропологів, анатомів та біологів Франції останньої чверті XIX ст. (як соціальної групи). Її праця осмислює соціокультурні механізми формування атеїзму, як головного світоглядного ідеалу членів тієї суспільної групи [11, с. 1322].

В. Кассель напроти того, орієнтує свою працю на з'ясування впливу природничих наук (астрології й позанаукового знання, астрології) на ментальність і соціально значущу діяльність середньовічного знахаря. Цей когнітивний підхід корелює із таким напрямом історичної антропології, як мікроісторія. Остання вважає плідним досліджувати життя та суспільство минулого через призму досвіду конкретних людей минулого, переважно не займаючих провідного становища у суспільстві.

Висновки

Підсумовуючи міркування над впливом природничих та загальнонаукових теорій на історичне пізнання й історичну антропологію, слід зазначити, що він реалізувався на трьох рівнях. На першому, мегарівні, відбувається дія великих наукових концепцій, зокрема теорія хаосу і синергетики; на другому можемо бачити вплив окремих наук зокрема біології, таких її розділів, як математична біологія, еволюційна і соціальна біологія; на третьому здійснюється опосередковане використання природничих наук

для аналізу ментальності й світогляду соціальних груп і окремих людей минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brown, D. E. Human nature and history [Text] / D. E. Brown // History and theory. – 1999. - № 38. – p.138-157.
2. Domanska, E. I.I. Graham Theory of history in Drtega-i-Gasset «The dawn of historical reason»[Text]/E. Domanska// American historical rewiev. – 2000. - № 2.- p. 384.
3. Hamerow, T. S. M. Stanford The nature of historical knowelage [Text] / T. S. Hamerow/ / American historical rewiev. – 1990.- №1.- p. 124.
4. Hall, Jh. R.P. Crotty when the histories collide: the development and impact of individualistic capitalistic capitalism [Text]/ Jh. Hall// American historical rewiev. –2004.-october.-p.1193-1194.
5. Iggers, G. Jh. Farkenkopf Prophet of Decline: Spengler on world history and politics [Text]/ G. Iggers// American historical rewiev. –2002.-april.-p.500-501.
6. Iggers, G. Historicism: the history and meaning of the term [Text]/ G. Iggers//Journal of the history of ideas.-1995.-vol.56.- №1.- p.129-151.
7. Lindenfeld, D. Causality, chaos theory and the of Weimar Republic:Commentary on Henry Turners «Thirty days to power»[Text]/ D. Lindenfeld//History and theory.-1999.- №38.-p.281-289.
8. O`Sullivan, L. Leon Goldstein and the epistemology of historical knowelage[Text]/ L. O`Sullivan// History and theory.-2006.- №45.-p.204-228.
9. Pena, A. On the role of mathematical biology in contemporary historiography [Text]/ A. Pena //History and theory.- 1999.- №38.- p.101-120.
10. Shermer, M. «Exorcising Lapla`s demon:chaos and antichaos history and metahistory»[Text]/ M. Shermer //History and theory.-1995.- №34.-p.59-83.
11. Williams, E. A. J. Hect the and of the soul:scientific Modernity,atheism and anthropology [Text]/ E. A. Williams // American historical rewiev. –2004.-october.-p.1322-1323.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

С. Ш. АЙТОВ^{1*}^{1*} Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. А. Лазаряна (Днепропетровск)КОГНИТИВНЫЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ
ФИЛОСОФИИ ИСТОРИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ

Цель. Целью данной работы является интеллектуальная реконструкция и анализ разнообразных по методологическим подходам когнитивных направлений современной философии истории и выяснения их познавательных, научных взаимосвязей с концептуальными положениями такой ветви исторического познания, как историческая антропология. **Методология.** Методологическим инструментарием данной работы выступают такие научные подходы, как методы философии науки, междисциплинарный подход, методы источниковедческого и системного анализа. **Научная новизна.** Воспроизведены и проанализированы ряд методологических подходов, присущих естественнонаучных и общественно-гуманитарным наукам. Последние, в соответствии с принципами междисциплинарной парадигмы, весьма широко применяет современная философия исторического познания, в частности при анализе исторического процесса и главных элементов его: ментальности, мировоззрения и норм общественно значимого и личностного поведения индивидов и социумов прошлого. Выяснено влияние на исследования различных исторических и историко-антропологических проблем концепции таких имплантированных в методологию современной философии истории научных дисциплин, как теория хаоса, синергетика, математическая биология, этнология, социальная психология и т.п.. Акцентируется внимание на интеллектуальных связях применяемых в философии истории, историческом познании междисциплинарной методологии, теории и концептов естественно-научных и социально-гуманитарных дисциплин. Они применяются для анализа и понимания комплексных и многоаспектных исторических событий и процессов. **Выводы.** Результатом анализа когнитивной динамики применения в философии истории концептуальных подходов весьма широкого спектра научных дисциплин стало выделение ряда этапов этого интеллектуального процесса. Каждый из них имеет особые логико-методологические и социально культурные признаки («характеристики»). Внутреннее, когнитивное единство данной научной динамики заключается в том, что она была направлена не на разрушение предыдущей интеллектуальной традиции, но на ее углубление и обновление на основании реализации более разнообразных и эффективных методологических подходов.

Ключевые слова: философия истории, историческое познание, историческая антропология, междисциплинарный подход, когнитивная динамика.

S. Sh. AYTOV^{1*}^{1*} Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician VA Lazarian (Dnipropetrovsk)COGNITIVE ASPECTS OF MODERN
PHILOSOPHY OF HISTORICAL KNOWLEDGE

Purpose. The aim of this work is the intelligent reconstruction and the analysis of the various methodological approaches to cognitive areas of modern philosophy of history and determines their cognitive and academic relationships with conceptual terms of such branches of historical knowledge as historical anthropology. **Methodology.** Methodological tools of this work are such scientific approaches as methods of philosophy of science, interdisciplinary approach, methods of source and system analysis. **Scientific novelty.** Reproduced and analyzed was a number of methodological approaches inherent in the natural sciences and the social - the humanities. The latter, in accordance with the principles of interdisciplinary paradigm, is very widely applied by the modern philosophy of historical knowledge, in particular in the analysis of the historical process and its main elements: the mentality, attitudes and norms of socially significant and personal behavior of individuals and societies of the past. The influence of research on various historical and historical anthropological problems such concepts implanted in the methodology of modern philosophy of history scientific disciplines as chaos theory, synergetics, mathematical biology, ethnology, social psychology, etc. Focuses on intellectual connections are used in the philosophy of history, historical knowledge interdisciplinary methodology, theory and concepts of natural science and social - humanities. They are used to analyze and understand the complex and multifaceted historical events and processes. **Conclusions.** The result of the analysis of the cognitive dynamics applications in the philosophy of history of conceptual approaches of a very wide range of

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

scientific disciplines has been the allocation of a number of phases of the mining process. Each of them has special logic - methodological and socio cultural characteristics ("Data"). Internal, cognitive science dynamics of this unity was not the aiming at the destruction of the previous intellectual tradition, but its deepening and updating on the basis of the implementation of more effective and diverse methodological approaches.

Keywords: philosophy of history, historical knowledge, historical anthropology, interdisciplinary approach, cognitive dynamics.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 141.319.8:111.1(44), «XVII»

А.М. МАЛІВСЬКИЙ^{1*}

^{1*} Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В.А. Лазаряна (Дніпропетровськ)

АНТРОПОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА ОНТОЛОГІЇ ДЕКАРТА

Мета статті – окреслити та осмислити вчення Декарта про антропологічний компонент онтології як найважливішу складову його філософії. Реалізація означеної мети передбачає послідовне розв'язання таких задач: 1) огляд дослідницької літератури по проблемі присутності людини та особистісного характеру істини; 2) наголошення на амбівалентності його базової інтенції спадщини; 3) обґрунтування тези про конститутивність присутності людини та осмислення пристрастей як форми оприявнення антропологічного компоненту онтології. **Методологія.** Звертання до евристичного потенціалу феноменології, постпозитивізму та постмодернізму дає можливість: 1) наголошення на багатшаровості та полісемантичності класичних філософських текстів; 2) усвідомлення обмеженості та недостатності наївно-просвітницького бачення природи людини; 3) пошуків нової рецепції європейської класики, що передбачає подолання усталених нігілізму та песимізму стосовно інтерпретації феномену людини. **Наукова новизна.** Вперше об'єктом окремої уваги стає антропологічний компонент онтології Декарта, котрий досі обділявся увагою в силу ряду причин: основними серед них є 1) традиційна недооцінка факту незавершеності творчості Декарта як нереалізованого антропологічного проекту та 2) відсутність належної уваги до особистісного характеру істини. Передумовою їх конструктивного подолання є увага до амбівалентності базової інтенції та істотності етики у спадщині мислителя. Тексти філософа та дослідницька література дозволяють стверджувати конститутивний характер присутності людини та пристрастей як ключової форми оприявнення антропологічного компоненту онтології. **Висновки.** Сьогодні втрачає свою переконливість усталена традиція тлумачення природи філософування у Декарта як процесу філіації знеособлених знань. Неупереджене бачення текстів спонукає переглянути як неприйнятні (1) тлумачення процесу пізнання істини як відображення (2) бачення процесу філософування як знеособленого. 3) редукований образ людини як мислячої речі.

Ключові поняття: антропологічний компонент онтології, редукціонізм, мисляча річ, гносеологія, етика, пристрасті, присутність.

Актуальність

Контекст переходу від техногенної до антропогенної цивілізації зумовлює кардинальну зміну ракурсу рецепції та інтерпретації історії філософії. Остання постає вже не стільки в звичному ракурсі – як історія ідей, концепцій, метанаративів, скільки як поле досягнень людиною самої себе та досягнень на шляху самопізнання та саморозбудови. Окреслене поле актуалізує проблему відмови автора від звичної настанови на деантропологізацію змісту філософування та нехтування особистістю мислителя.

Змістовне окреслення специфіки сучасного етапу передбачає увагу до конструктивних шукань нової методології досягнення людини, котра дозволяє належним чином досягнути вищі духовні виміри буття. В ході пошуку адекватної методології на перший план виходять не лише усвідомлення об-

меженості та недостатності наївно-просвітницького бачення природи людини та детермінуючих чинників її існування, але й пошук нової рецепції європейської класики, що можливо за умови конструктивного подолання притаманного некласичній філософії нігілізму та песимізму стосовно феномену людини.

Усвідомлення та осмислення означених вад стало можливим як результат оприявнення шукань філософської думки XIX-XX ст. з притаманним їй наголошенням на багатшаровості та полісемантичності класичних філософських текстів. Перш за все мова йде про феноменологію, постпозитивізм, постмодернізм. Інакше кажучи, саме доробок кількох останніх століть уможливує досягнення філософських вчень минулого як тих феноменальних проявів людського духу, значимість яких виходить далеко за межі окремих фрагментів метанарати-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

ву та не вміщається в «прокрустове ложе» лінійної історії філософії. Очевидно, що нині задача пошуку змістовних альтернатив усталеної лінійної історії філософії виходить далеко за межі пошуку «другого начала» філософії (М. Гайдеггер) як чогось принципово несумісного зі звичними рецепціями.

Означені трансформації можуть бути витлумачені як форма прояви запиту на історію філософії як поле реалізації задачі самопізнання та саморозбудову людини. Одна з істотних перешкод на шляху її реалізації – традиційне тлумачення спадщини Декарта (базового вчення Нового часу) як своєрідного -ізму – гносеоцентризму, раціоналізму, техноморфізму тощо.

Означені інтерпретації істотно ускладнюють задоволення гострих потреби людини в вищих смислах, а тому неприйнятними є як схематизація та редукція вчення про людину, так і нехтування наявними у спадщині Декарта вищими рівнями буття. Маючи на увазі змістовну спряженість сфери вищих онтологічних смислів та феномену людини, надалі специфіку першої пропонується означати за допомогою поняття «антропологічний компонент онтології».

Традиційне нехтування ним оприявнюється щодо спадщини Декарта в вигляді так званого дуалізму – вчення про реальність як дві самостійні субстанції, тобто деантропологізований образ буття. Одним з проявів означеної редукovanості є образ людини як мислячої речі, позбавленої пристрастей та духовності.

Стан духовної кризи європейської культури XIX-XX ст. актуалізує проблему місцезнаходження та форм присутності вищих цінностей та смислів. А тому наявний в дослідницькій літературі спотворений образ філософії Нового часу (як прояву суб'єктивізму) доповнюється уявленням про присутність вищих рівнів буття в епоху ранньої античності.

Нині означене кліше все частіше стає об'єктом критики та спроб конструктивно-

го його подолання в неklasичній філософії, тобто мають місце спроби вийти за межі спрощеного бачення філософської спадщини Декарта та окреслити дійсні форми оприявнення в ній вищих рівнів буття.

В дослідницькій літературі все більш явною є тенденція усвідомлення нередукованості філософії Декарта до гносеоцентризму, проявом чого є, зокрема, втрата переконливості поширених тез про знеособленість процесу пізнання та спотворений образ людини як мислячої речі. Продовження лінії на конструктивне подолання гносеоцентристських тлумачень передбачає посилену увагу до проблеми присутності людини як особистості у спадщині Декарта та осмислення тези про важливість етики в структурі його вчення. Передумовою змістовного розкриття теми є увага до проявів особистісності філософування в гносеології та в етичному вченні мислителя.

Огляд літератури

Маючи на увазі залежність змісту антропологічної компоненти онтології від рецепції базової інтенції філософування Декарта, доцільно зосередження уваги на основних способах її інтерпретації в дослідницькій літературі.

Передумовою змістовного окреслення теми статті є увага до природи тих перешкод, котрі ускладнюють її реалізацію. По-перше, мова йде про детермінуючу роль настанови на діяльнісно-практичне перетворення світу та переконаність в правомірності тлумачення філософських текстів як гносеоцентристських, тобто тенденція наголошення на універсальності в філософській спадщині Декарта теоретичного відношення людини до світу та нехтування своєрідністю інших галузей філософського знання, зокрема етики. По-друге, культ природничо-наукового знання, котрий передбачає усунення емоційності, суб'єктивності, пристрастності. До числа його проявів належать (1) визнання неістотності внутрішнього світу людини та заперечення його присутності в структурі філо-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

софського знання; (2) поширення уявлень про деантропологізованість та знеособленість філософських істин, тобто ілюзію про повне усунення тілесності та чуттєвості з людської природи та видимість домінування платонізму в поглядах Декарта. По-третє, істотно ускладнюють автентичне осягнення текстів філософа міфи, пов'язані з тлумаченням радикальної спрямованості філософування Декарта, що уособлюється в зображенні його як революціонера. Зміст революції прийнято пов'язувати зі звертанням до інтелекту та вбачати в повному розриві з традиціями попереднього філософування. Основні форми оприявлення радикального перевороту - (1) редукція змісту філософії як любові до мудрості до знання в його природничо-науковій формі, позбавленого пристрасності й особистісності та (2) запереченні своєрідності антропології та етики. А тому до числа загальних місць в дослідницькій літературі донедавна прийнято було відносити тези про редукцію людини до тварини, а етики до медицини.

Необхідною передумовою усунення перешкод на шляху до автентичного осягнення спадщини Декарта є увага до факту певної невизначеності та амбівалентності її базової інтенції.

В умовах незавершеності філософської системи Декарта та відсутності достатнього прояснення питання про місце в ній антропологічної складової [1] виникає спокуса ігнорування її специфіки та редукції до інших галузей знання, нехтуючи при цьому інтенцією на самопізнання та саморозбудову. Показовим прикладом поширеності означеної методології є випадки зведення антропології до медицини на сторінках сучасних досліджень. Зокрема мова йде про статтю Ганні Бітбол-Гесперіс, присвячену осмисленню проблем його «нової антропології» та фізіології у спадщині Декарта. Викладаючи власну позицію, дослідниця пропонує своє тлумачення смислу та спрямованості відомих снів Декарта, котрі мали місце в ніч з 10 на 11 листопада 1619 року. Вона схильна однозначно пов'язувати їх з

проектом масштабної перебудови існуючої на той час системи наук на базі медицини [2, с. 368–371].

Спробу змістовного заповнення лакуни та обґрунтування тези щодо правомірності кваліфікації вчення Декарта про людину як платонізму здійснює Стефен Восс. Він визнає ключову роль спадщини французького мислителя в процесі розбудови антропології Нового часу, водночас скептично сприймаючи ідею наявності у нього глибокого антропологічного вчення. Проявом його скепсису є дещо провокаційна назва статті - «Декарт: кінець антропології». В цілому спроба французького філософа оцінюється як приречена на невдачу (failure).

Обґрунтовуючи правомірність тлумачення методологічних принципів Декарта як платонізму, Восс акцентує спадкоємність його стосовно Платона, підкреслюючи, що головний предмет міркувань французького філософа – не стільки цілісна людина, скільки її окремий фрагмент – душа як субстанція, принципово відмінна від тіла. А тому в ході аналізу своєрідності позиції Декарта на кожному з окремих етапів творчості, автор пропонує кваліфікувати їх як поміркований, схоластичний та крайній платонізм [3, р. 274].

Приймаючи до уваги еволюцію позиції Декарта, Восс прагне обґрунтувати тезу щодо нездоланної обмеженості розуміння природи людини на сторінках «Медитацій», акцентуючи відсутність уваги до феномену людини. Нехтування фактом наявності та істотності для спадщини Декарта його нереалізованого антропологічного проекту дозволяє автору заперечувати істотність антропології для спадщини філософа: «Декарт більше не вірить в людину», наслідком руйнації означеної віри постає «антропологічна тиша в “Началах”» [3, с. 291-292].

Як легко пересвідчитися, можливість змістовного окреслення антропологічної позиції Декарта значною мірою залежить від уваги до антропологічної інтенції його шукань. За умови ж відсутності уваги до

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

неї антропологія приречена на роль неістотних для автора фрагментів. Переконливі приклади ми знаходимо в техноморфних рецепції спадщини Декарта. Зокрема Вікторіо Гьосле тлумачить позицію Декарта як радикальну та безкомпромісну. Відомі твори Декарта характеризуються як виклад революційних ідей, невідомих попередникам. При цьому припускається, що саме в «Я» Декарт знайшов той абсолютний фундамент, котрий був необхідний йому для обґрунтування метафізики як науки. Логічним наслідком з наведених вище тез та положень виглядає і повне заперечення етики в структурі філософських знань: «... нет у Декарта и этики...» [4, с. 35].

Змістовно окреслюючи своє бачення базового картезіанського проекту, Гьосле схильний редукувати його до проекту підкорення природи, згадуючи про «новочасову програму підкорення природи» та «науково-технічну програму» [5, с. 110].

Свідченням масштабного поширення техноморфного підходу на тлумачення людини є її проява на сторінках публікації, зорієнтованої на експлікацію та осмислення власне персоналістичної інтенції європейської культури. Мова йде про дослідження Іняса Леппа, присвячене християнській філософії екзистенції. Штучною та категоричною є обрана ним деантропологізована та деперсоналізована форма викладу ключових ідей Декарта. Визнання універсальності та детермінуючого характеру ідеї «духу геометрії» стосовно змісту та спрямованості метафізики Картезія приводить І. Леппа до проголошення тези щодо принципової неспроможності досягнути та описати специфіку людського існування, оскільки «дух геометрії» унеможлиблює досягнення його специфіки, тобто того, що робить людину людиною. Амбівалентність же позиції філософа залишилася поза увагою, оскільки «картезіанське вчення про людину, суто об'єктивне та сцієнтистське, ...зводить людину до тварини, а тварину до машини» [6, с.78].

Означені нігілістичні підходи до тлумачення спадщини Декарта мають спільну ваду – упередженість та «сліпоту» стосовно антропологічного компоненту онтології.

Мета статті

Мета статті – окреслити та осмислити вчення Декарта про антропологічний компонент онтології, оприявнене в його тлумаченні філософії. Реалізація означеної мети передбачає послідовне розв'язання таких задач:

1) Наголошення на амбівалентності базової інтенції філософування Декарта та істотній зміні акцентів в її тлумаченні (від редукованого образу реальності до визнання існування та ключової значимості її вищих рівнів);

2) В ході звертання до гносеології та етики обґрунтувати тезу про конститутивність присутності людини в філософській спадщині Декарта та осмислити пристрасті як форми оприявнення антропологічного компоненту онтології, укоріненого в особистісному досвіді.

Методологія

Звертання до евристичного потенціалу феноменології, постпозитивізму та постмодернізму дає можливість: 1) наголошення на багатошаровості та полісемантичності класичних філософських текстів; 2) усвідомлення обмеженості та недостатності найвно-просвітницького бачення природи людини; 3) пошуків нової рецепції європейської класики, що передбачає подолання усталених нігілізму та песимізму стосовно інтерпретації феномену людини.

Основна частина

Амбівалентність базової інтенції філософування Декарта

Донедавна амбівалентність базової інтенції Декарта залишалася без достатньої уваги. Можливість пересвідчитися в цьому дає звертання до базових вчень європейської думки. Вже з моменту становлення історії філософії як науки, тобто, з Гегеля, спостерігається фіксація уваги на факті

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

внутрішньої суперечності вихідних принципів філософування Декарта. Спроба поєднати вихід за межі суб'єктивності за допомогою сумніву як пошуки надійності та об'єктивності зі своїм власним мисленням як вихідним пунктом, в основі якого – прагнення свободи [7, с. 322].

Спадщини Декарта своїм існуванням завдячує спробі філософа запропонувати синтетичне поєднання двох принципово різних світоглядних настанов, по-перше, орієнтації на самопізнання та саморозбудову людини, по-друге, настанови на вичерпне пізнання та радикальне перетворення світу, формою виразу яких є перша наукова революція.

Для сучасних дослідників все більш виразною та явною є теза про неможливість зведення багатства його спадщини до базової інтенції Нового часу, оприявлену в науці та філософії. Мова йде про спрямованість на діяльнісне, активне, перетворююче ставлення. І хоча філософія Декарта справедливо характеризується як опозиційна античності та споглядальному ставленню до світу, її специфіка має бути означена не стільки протистоянням протилежних інтенцій, скільки як спроба їх синтетичного поєднання.

Слушною та обґрунтованою виглядає ідея щодо правомірності тлумачення спадщини Декарта як форми поєднання двох світоглядних настанов, пов'язаних з античністю та Новим часом. вважає за доцільне означити їх як споглядальне та діяльнісне ставлення до світу. Розкриваючи характер їх поєднання, Джон Коттенхгейм акцентує існування прірви між споглядальною та контролюючою настановою, котра пронизує всі частини картезіанської філософії [8, с. 309].

Переконливо та аргументовано тезу про істотність для спадщини Декарта неусувної прірви між двома базовими інтенціями обстоює Стефан Гаукрогер. Останній формою прояви амбівалентності базової настанови філософування Декарта вважає ідею принципової несумісності натурфілософії «На-

чал» та засад людської поведінки. Змістовно окреслюючи своєрідність останньої компоненти, він слушно акцентує увагу на виході французьким мислителем за межі редукціоністського протистояння двох субстанцій з протилежними атрибутами, котра зокрема проявляється в баченні фундаменту моралі не стільки в медицині, скільки за її межами - в формі субстанційного союзу розуму та тіла [9, с. 218].

Акцентуючи антиномічність вчення французького мислителя, Коттінгхем справедливо наголошує на двозначності базової спрямованості його спадщини, котра увиразнюється як поставлене перед нами Декартом доленосне запитання, відповідь на яке ми маємо остаточно визначити самі. Воно проявляється в необхідності нам здійснити власний вибір між двома основними підходами до розв'язання успадкованої від попередніх часів проблеми спасіння душі, а саме – або турбота про долю власної душі як технічний контроль над нашим середовищем та нашою людською природою, або ж – прийняття більш «духовного» шляху, що передбачає узгодженість та пристосування нашого життя до більш перманентних цінностей [8, с. 48].

Як легко помітити, Коттінгхем акцентує амбівалентність позиції Декарта в двох основних формах, а саме – як опозиційність споглядального та діяльнісного способів ставлення людини до світу та як протилежність етичної та контролюючої інтенції.

Як вже згадувалося, істотною перешкодою на шляху становлення автентичного образу вчення Декарта є ілюзія щодо універсальності теоретичного відношення до світу. Вона постійно репрезентується в дослідницькій літературі, хоча сам Декарт досить однозначно висловлювався щодо правомірності означеної тези вже в тексті своєї першої праці «Правила для керування розуму», згадуючи про межі пізнання: «Но здесь поистине не может быть ничего полезнее, чем изучать, что такое человеческое познание и как далеко она простирается» [11, с. 104]. Факт неприйнятності позиції

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

радикалізму та власні мотиви Декарт засвідчує в одному з приватних листів вже відразу після публікації «Міркувань» - квітень або травень 1638 року (переклади якого українською та російською мовою відсутні). Для нас істотно, що в основі його аргументації лежить визнання важливості антропологічного компоненту онтології та розуміння етики як форми турботи про нього. Універсалізація теоретичного відношення є небезпечною, оскільки «універсальний сумнів може викликати великі коливання та навіть моральний хаос» [10, с. 35].

Нині в умовах втрати просвітницьких ілюзій про самодостатність наукового пізнання все більш явно увиразнюється амбівалентність базової настанови та істотність етики. Можливість пересвідчитися в справедливості означеної тези дає неупереджене ставлення до текстів Декарта, де, за задумом самого мислителя, турбота про правильний образ життя та етика як вищий рівень мудрості мала увінчувати його філософську систему: «...нашей первой заботой должна быть правильная жизнь». «Последнюю (этику – М.А.) я считаю высочайшей и совершеннейшей наукой, которая предполагает полное знание других наук и является последней ступенью к высшей мудрости» [11, с. 308-309].

Визнання наявності та істотності етики в структурі філософського знання Декарта актуалізує питання про спосіб її співвідношення з іншими складовими. Останнім часом в дослідницькій літературі на зміну усталеній тенденції гносеологізації філософії приходить інший підхід, представники якого схильні до абсолютизації ролі етики в структурі філософського знання Декарта та проголошення детермінуючої ролі етичної проблематики стосовно гносеології та метафізики. Означена позиція представлена зокрема в публікації Лізи Шапіро, котра наголошує на істотній трансформації установлених уявлень, проявом чого є характеристика спадщини Декарта як парадоксального поєднання двох протилежних моментів, а

саме – відсутність власне етичних творів та істотність етичної проблематики. Маючи на увазі недостатню визначеність місця етики в структурі філософського вчення, Шапіро наголошує на нетрадиційному тлумаченні природи метафізики, а саме - задачу пошуку перших принципів Декарт вважає такою, що служить цілям досягнення мудрості, котра оцінюється більше як практична, ніж теоретична. Можна погодитися з думкою автора про те, що ця увага до практичної значимості першої філософії присутня в його творах з самого початку та проходить червоною ниткою через всю його спадщину [12, с. 461].

Їх незадовільність та внутрішня парадоксальність позиції Декарта привертають все більше уваги в останні роки [13].

Можливість більш глибокого осягнення антропологічного компоненту онтології необхідно передбачає аналіз проблеми присутності людини у філософуванні Декарта та форм її увиразнення. По суті мова йде про задачу критичного переосмислення одного з ключових понять вчення мислителя – людина як «мисляча річ».

Конститутивність людської присутності в філософуванні Декарта. Живучість гносеологізаторського тлумачення Декарта в історико-філософській традиції та пов'язане з нею нехтування особистісним виміром філософування значною мірою опирається на наївне (поверхове та некритичне) бачення тенденцій розвитку філософії Нового часу та текстів мислителя. Їх незадовільність та внутрішня парадоксальність позиції Декарта привертає все більшу увагу в останні роки. В контексті техноморфного тлумачення спадщини засновника раціоналізму людина постає як істота, основне покликання якої – досягнення максимально повного знання про світ, необхідною передумовою чого є самовдосконалення себе як дзеркала Всесвіту (що передбачає усунення будь-яких форм суб'єктивності). Здавалось би, однозначним підтвердженням правомірності означеного тлумачення виглядають власні слова мис-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

лителя про найвищу досконалість людини як здатність не помилятися – «выработать в себе привычку не ошибаться» [14, с. 51].

В той же час (як це не парадоксально) тексти мислителя засвідчують неприйнятність для нього образу людського розуму як дзеркала, оскільки теоретичне відношення до світу не є універсальним. Попри характерні для епохи уявленням про безмежні перспективи людського пізнання, тісно пов'язані з небаченими досі можливостями перетворення світу, Декарт не схильний переоцінювати нинішній рівень теоретичних знань: «то немного, что я узнал...» [11, с. 289]. Ще менше ентузіазму у філософа викликає утопічне уявлення стосовно необмежених можливостей поширення власних знань іншим людям: «нельзя понять чужую мысль так же хорошо, как если бы сам к ней пришел» [11, с. 290].

Глибоко усвідомлюючи сполученість процесу осягнення істини з специфічними умовами ситуації та індивідуальністю вченого, філософ вказує на «частные опыты» [11, с. 287] як ключовий компонент процесу осягнення істини. Інша форма наголошення на конститутивній значимості особистісної природи істини — висловлений ним жаль з приводу відсутності реальної можливості отримати істину в чистому вигляді, тобто реальна відсутність такого вченого, котрий міг би досягнути істини в чистому вигляді, неспотвореному обставинами та власною суб'єктивністю: «...если бы существовал в мире человек, способный самые важные и самые полезные вещи для общества, ... то по-моему, самое лучшее, что они могли бы сделать для него, - это предоставить ему средства на расходы по опытам...» [11, с. 293].

Доречно зауважити, що спосіб тлумачення феномену людини у вченні Декарта значною мірою сформувався під визначальним впливом настанови на об'єктивістське бачення світу. Схематично окреслюючи вади усталених підходів, варто акцентувати увагу на поширеності хибного тлумачення тези про існування люди-

ни по аналогії з природними речами та передбачає дистанціювання від суб'єктивності.

В ході неупередженого звертання до текстів сумнівними виглядають кліше стосовно суб'єктивності світосприйняття мислителя як позбавленої онтологічної укоріненості. Зокрема там, де звично *cogito* сприймається як епіфеномен чистої свідомості. Більш уважний погляд засвідчує його онтологічну укоріненість. А тому слушним виглядає зауваження Доброхотова О.: «В этой формуле *cogito*, т.е. сознания вообще, оказывается совершенно достоверным феноменом, и прежде всего потому, что явленная в этом акте сознания сущность есть само существование» [15, с. 166].

Але ж, як ми пам'ятаємо, філософствування Декарта є амбівалентним, а тому в контексті осмислення основних етапів становлення етики в європейській культурі дослідник справедливо наголошує на детермінуючій ролі XVII ст. в становленні духовного фундаменту Нового часу та ключовій ролі мислителя в новому обґрунтуванні етики. Щоправда, очікування стосовно змістовного розкриття тези про її своєрідність в ході ознайомлення з текстом статті виявляються марними та не справджуються. Автор не виходить за межі найвопросвітницької рецепції філософування Декарта (припущення щодо самодостатності раціо як прояви абсолютного буття) як несумісного з чуттєвістю. Остання постає як неопосередкована індивідуальністю та як альтернатива раціо. Сприймаючи тезу про парадигмальність когіто для Нового часу як суто формальну конструкцію, котра не передбачає змістовних приписів («содержательных предписаний») в сфері етики, він пов'язує зміст альтернативної етичної програми зі сферою чуттєвих переживань, котра має справу з безпосередньою очевидністю та цінністю людських переживань — «емоційна...етика» [16, с. 109-110].

За умови визнання універсальною настанови на об'єктивістське бачення світу в дослідницькій літературі ми приречені фік-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

сувати присутність людини в формі емпіричного знання за допомогою поняття психологічний вимір. На думку Гаукрогера вчення Декарта є одним з тих оригінальних мислителів, чия позиція незаслужено обділялася увагою та випала з поля зору дослідників, хоча вона і досі не втратила своєї евристичної та конструктивної значимості: «... психологічний вимір моральності, котрий пізніше ігнорувався, і є достатні підстави рекомендувати його» [9, с. 224].

Осмислюючи в цілому проблему присутності людської суб'єктивності в філософуванні Декарта та її конститутивну роль, варто пам'ятати, що вона проявляється не лише в гносеології, але й в етичному вченні. В останньому випадку очевидно, що форми тлумачення ним присутності особистості корелюють зі способами рецепції базової інтенції філософування, тобто лише за умови відмови від універсалізації теоретичного відношення до світу та визнання самоцінності та самодостатності людської особистості, що уможлиблює розбудову морального вчення. Передумовою досягнення автентичної позиції Декарта стосовно феномену людини є увага (1) до природи людини як субстанційного союзу душі і тіла (2) вихід за межі наївних уявлень щодо самодостатності матеріальної субстанції та (3) увага до пристрастей як форми оприявлення субстанційного союзу.

Для самого ж мислителя (принаймні з певного моменту) пристрасті є істотним та неусувним моментом людської природи, осмисленню конститутивної ролі яких присвячена його остання праця – «Пристрасті душі». До числа її головних положень належать ідея свободи як опанування тілесних пристрастей та великодушність як ідеал людського життя, котрий є ключем до осмислення та виправлення всіх інших пристрастей. А тому філософське вчення Декарта постає як форма турботи про збереження та розбудову особистості.

В ході розкриття теми статті важливо привернути увагу до того факту, що саме з ідеєю присутності цілісної людини в сучас-

ній дослідницькій літературі асоціюється спроба повернення до автентичного тлумачення антропології Декарта. Основна мета публікації Родіс-Левіс [17] – сприяти звільненню історії філософії від хибного тлумачення Декарта через окуляри картезіанства, що передбачає акцентування природи людини як субстанційного союзу душі та тіла та її конститутивну присутність в гносеології та етиці. До числа ключових ідей публікації відносяться тези про те, що вчення Декарта про природу людини сприймається хибно, коли його несправедливо звинувачують в руйнації аристотелівської традиції, відносячи до загальних місць тези про редукованість сутності душі до мислення, а життя тіла – до чистого механізму.

Наголошуючи на принциповій нетотожності позицій Декарта і картезіанства, дослідниця пов'язує витoki останнього з моментом відмежування від вчення про субстанційну єдність душі і тіла, тобто з демонстрації їх повної відмінності [17, с. 200].

Основна вада позиції картезіанців вбачається дослідницею в упередженості підходу та неспроможності досягнути автентичну позицію мислителя як ідею субстанційного союзу в спадщині Декарта. «Принципова трудність для картезіанців – визнати абсолютно винятковий характер унікального людської істоти...» [17, с. 208].

Ключову ідею творчості великого мислителя дослідниця пов'язує з останньою працею Декарта, де об'єктом дослідження є феномен тісної взаємодії між душею та тілом, а формою її увиразнення є пристрасті. Більшість картезіанців схильні до нехтування одним з найбільш оригінальних та найбільш багатообіцяючих пунктів теорії Декарта, а саме – ідеєю практичної значимості відчуттів та пристрастей, проявом чого є традиція редукувати союз до відповідності між двома субстанціями, нехтуючи будь-якими взаємодіями. До числа аргументів стосовно їх непересічної значимості належить детермінуюча роль пристрастей в людському житті, оскільки саме вони, будучи добре спрямовані, дозволяють людині

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

відчути найбільшу насолоду в своєму житті – привертає увагу Родіс-Левіс до призабутих сторінок Декарта [17, с. 206].

Дослідники справедливо наголошують, що особливо явним руйнівний характер редукціоністських уявлень стосовно спадщини Декарта в цілому стає при переході до антропології Декарта, що супроводжується відродженням тих труднощів, котрі притаманні платонізму. Аналізуючи еволюція поглядів філософа, Родіс-Левіс справедливо зауважує факт їх відображення в істотній зміні акцентів в тлумаченні змісту базового поняття філософії Декарта – поняття мислення. Рельєфність означених змін спостерігається в розстановці акцентів в другій та третій Медитаціях. Якщо в першому випадку мова йде природу людини як мислячої речі, котра є моєю власною природою, тобто природою мого розуму [14, с. 51], моя сутність як речі мислячої полягає лише в тому, що я є мисляча річ або субстанція, вся сутність якої полягає тільки в тому, щоб мислити [14, с. 63]. В другому ж випадку спостерігається істотне розширення діапазону ключових аспектів, а саме – відповідаючи на питання – що я таке?, мислитель вказує - Я – річ, що мислить, тобто сумнівається, стверджує, заперечує, знає досить мало, багато чого не знає, любить і ненавидить, бажає й не бажає, а ще уявляє і відчуває [15, с. 29], наголошуючи на істотному розширенні діапазону основних аспектів поняття мислення, дослідниця акцентує увагу на факті доповнення французької версії тексту додатку - «котра любить та ненавидить» [17, с. 208]. Показово, що проблема місця та ключової значимості антропологічного компоненту онтології останнім часом все більше привертає до себе увагу дослідників Декарта [18].

Висновки

Звертання до текстів Декарта та їх новітніх досліджень дозволяє обґрунтувати тезу про наявність та ключову роль антропологічного компоненту онтології в структурі філософського знання Декарта. В даному

контексті проблематизуються усталені редуквані уявлення про людину як мислячу річ та актуалізується присутність людини як тілесно-чуттєвої істоти. Формою оприявлення людини як субстанційного союзу душі і тіла є її пристрасті, укорінені в особистісному досвіді. Важливість антропологічного компоненту онтології засвідчує етика як форми турботи про нього. Характерно, що саме з ідеєю присутності цілісної людини в сучасній дослідницькій літературі асоціюється спроба повернення до автентичного тлумачення антропології Декарта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ:

1. Маливский А.Н. Антропологизация базового проекта Декарта в современной историко-философской литературе // *Sententiae* / XXVIII. 1 2013. с. 51-63.
2. Bitbol-Hesperies A. *Cartesian physiology// Descartes' Natural Philosophy/* ed. by Stephen Gaukroger, John Schuster, John Sutton. – London: Routledge, 2000. – P. 349–382.
3. Voss S. *The End of Anthropology* // *Reason, Will and Sensation* / ed. John Cottingham. – Oxford: Clarendon Press, 1994. – P. 273–306.
4. Хесле В. Гении философии Нового времени. – М., 1992. – С. 198.
5. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. – Київ. Лібра. 2003. - 248с.
6. Лепп. Іняс. Християнська філософія екзистенції. – К., 2004. 148с.
7. Гегель Г.В.Ф. Лекции по истории философии. Книга третья. Изд. Второе, стереотипное. С-Петербург. Наука. 2006. 282с.
8. Cottingham J. *Cartesian Reflections. Essays on Descartes's Philosophy.* – Oxford: Oxford UP, 2008. – 332 p.
9. Gaukroger Stephen *Descartes' Theory of the Passions'*, in J. Cottingham, ed., *Oxford Readings in Philosophy: Descartes*, Oxford: Oxford University Press: 211-24
10. *Œuvres complètes* in 11 vol. – Paris: Vrin, publiées par Ch. Adam et P. Tannery, 1996.
11. Декарт Р. Сочинения: В 2-х тт. – М.: Мысль, 1989. – Т.1. – 654 с.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

12. Shapiro Lisa. Descartes's Ethics. // A Companion to Descartes A companion to Descartes / edited by Janet Broughton and John Carriero. First published 2008 by Blackwell Publishing Ltd. P. 445-465.
13. Christina Hendricks. Authority and Anonymity in Descartes' Discourse on Method <http://blogs.ubc.ca/christinahendricks/files/2012/11/ACTC2010-WebVersion.pdf>
14. Декарт Р. Сочинения: В 2-х тт. – М.: Мысль, 1994. – Т.2. – 633 с.
15. Доброхотов А. Л. Категория бытия в классической западноевропейской философии. — М.: Изд-во МГУ, 1986.
16. Доброхотов А. Л. Эпохи европейского нравственного самосознания// Избранное. – М.: Издательский дом. 2008, с.100-112.
17. Rodis-Lewis Genevieve. Descartes and the Unity of the Human Being // In John Cottingham (ed.), *Descartes*. Oxford University Press. P. 197—210. 1998.
18. Alison Simmons (2013) «Re-Humanizing Descartes». *Philosophical Exchange*. Vol. 41. Iss.I, Article 2. p. 53-71. Available at: http://digitalcommons.brockport.edu/phil_exc/vol41/iss1/2

А.М. МАЛИВСКИЙ^{1*}^{1*} Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В.А. Лазаряна (г. Днепропетровск)

АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПОНЕНТА ОНТОЛОГИИ ДЕКАРТА

Цель статьи – вычленив и осмыслить учение Декарта об антропологическом компоненте онтологии как важнейшую составляющую его философии. Реализация упомянутой цели предполагает последовательное решение следующих задач: 1) обзор исследовательской литературы по проблеме присутствия человека и личностного характера истины; 2) акцентирование амбивалентности базовой интенции его наследия; 3) обоснование тезиса о конститутивности человеческого присутствия и осмысления страстей как формы обнаружения антропологического компонента онтологии. **Методология.** Обращение к эвристическому потенциалу феноменологии, постпозитивизма и постмодернизму дает возможность: 1) подчеркивание многослойности и полисемантической классических философских текстов; 2) осознание ограниченности и недостаточности наивно-просветительского видения природы человека; 3) поиски новой рецепции европейской классики, что предполагает преодоление устоявшихся нигилизма и пессимизма в истолковании феномена человека. **Научная новизна.** Впервые объектом отдельного внимания становится антропологический компонент онтологии Декарта, до сих пор пренебрегаемый: основные факторы – 1) традиционная недооценка факта незавершенности творчества Декарта как нереализованного антропологического проекта 2) отсутствие должного внимания к личностному характеру истины. Предпосылкой их конструктивного преодоления является внимание к амбивалентности базовой интенции и существенности этики для наследия мыслителя. Тексты философа и исследовательская литература позволяют утверждать конститутивный характер присутствия человека и страстей как ключевой формы обнаружения антропологического компонента онтологии. **Выводы.** Сегодня теряет свою убедительность устоявшаяся традиция истолкования природы философствования у Декарта как процесса филиации обезличенных знаний. А поэтому неприемлемыми и проблематичными являются устоявшееся клише об (1) истолкование процесса познания истины как отображения (2) понимание процесса философствования как обезличенного. 3) редуцированный образ человека как мыслящей вещи.

Ключевые понятия: антропологический компонент онтологии, редукционизм, мыслящая вещь, гносеология, этика, страсти, присутствие.

А.М. MALIVSKIY^{1*}^{1*} Dnipropetrovsk National University of Railway Transport after Academician V.A. Lazarian (Dnipropetrovsk)

ANTHROPOLOGICAL COMPONENT OF DESCARTES' ONTOLOGY

The purpose of the article is to outline and comprehend the Descartes' theory about anthropological component of ontology as the most important part of his philosophy. The accomplishment of this purpose covers the successive solution of the following tasks: 1) review of the research literature concerning the problem of human's presence

© Маливський А. М., 2014

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

and the individual nature of truth; 2) emphasize the ambivalence of the basic intention of his legacy; 3) justify the thesis about constitutivity of human's presence and comprehend passions as the form of disclosure of ontology's anthropological component. **Methodology.** The use of the euristic potential of phenomenology, postpositivism and postmodernism makes it possible to emphasize the multiple-layer and multiple-meaning classical philosophy works, to comprehend the limitation and scarcity of the naïve-enlightening vision of human nature and to look for a new reception of European classics that provides the overcoming of established nihilism and pessimism concerning the interpretation of human nature. **Scientific novelty.** It is the first time that anthropological component of Descartes' ontology became an object of particular attention. It previously lacked attention because of following main reasons: 1) traditional underestimating of the fact of Descartes' legacy incompleteness as an unrealized anthropological project and 2) lack of proper attention to the individual nature of truth. The premise for its constructive overcoming is the attention to ambivalence of the basic intention and the significance of ethics in the philosopher's legacy. His texts and research literature allow confirming the constitutive nature of human's presence and passions as the key form of disclosure of the ontology anthropological component. **Conclusions.** The established tradition of interpretation the Descartes' philosophizing nature as the filiation process of impersonal knowledge loses its cogency these days. The unprejudiced vision of the texts urges to revise (1) the interpretation of cognition process as reflection, (2) the vision of philosophizing process as the depersonalized one, and (3) reduced human image as a thinking thing as unacceptable.

Keywords: Ontology's anthropological component, reductionism, thinking thing, gnoseology, ethics, passions, presence.

REFERENCES

1. Malivskiy A.N. *Antropologizatsiia bazovogo proekta Dekarta v sovremennoi istoriko-filosofskoi literature* [Anthropologisation of Descartes' basic project in modern historic philosophy literature]. *Sententiae*. 2013, issue XXVIII, pp. 51-63.
2. Bitbol-Hesperies A. Cartesian physiology. *Descartes' Natural Philosophy* Stephen Gaukroger, John Schuster, John Sutton (Eds.). London, Routledge, 2000. pp. 349-382.
3. Voss S. The End of Anthropology. *Reason, Will and Sensation*. John Cottingham (Ed.). Oxford, Clarendon Press, 1994. pp. 273-306.
4. Hoesle V. *Genii filosofii Novogo vremeni* [Philosophy geniuses of modern times]. Moscow, 1992. 198 p.
5. Hoesle V. *Praktychna filosofiia v suchasnomu sviti* [Practical philosophy in the modern world]. Kyiv, Libra, 2004. 248 p.
6. Lepp I. *Khrystyianska filosofiia ekzystentsii* [Christian philosophy of existence]. Kyiv, 2004. 148 p.
7. Hegel G.W.F. *Leksii po istorii filosofii* [Lectures on history of philosophy]. (Vol.3). SPb, Nauka, 2006. 282 p.
8. Cottingham J. *Cartesian Reflections. Essays on Descartes's Philosophy*. Oxford, Oxford UP, 2008. 332 p.
9. Gaukroger S. Descartes' Theory of the Passions'. *Oxford Readings in Philosophy: Descartes* J. Cottingham (Ed.). Oxford, Oxford University Press. 211-24
10. *Œuvres complètes* (Vols. 1-11). Paris, Vrin, publiées par Ch. Adam et P. Tannery, 1996.
11. Descartes R. *Sochineniia* [Works]. (Vol. 1). Moscow, Mysl, 654 p.
12. Shapiro L. Descartes's Ethics. *A Companion to Descartes*. J. Broughton, J. Carriero (Eds.). Blackwell Publishing Ltd, 2008. pp. 445-465.
13. Christina Hendricks. *Authority and Anonymity in Descartes' Discourse on Method*. Available at blogs.ubc.ca/christinahendricks/files/2012/11/ACTC2010-WebVersion.pdf
14. Descartes R. *Sochineniia* [Works]. (Vol. 2). Moscow, Mysl, 633 p.
15. Dobrokhoto A.L. *Kategoriia bytiia v klassicheskoi zapadnoevropeiskoi filosofii* [Existence category in classic west European philosophy]. Moscow, MSU, 1986.
16. Dobrokhoto A.L. Epokhi evropeiskogo npravstvennogo samosoznaniia [Periods of European moral consciousness]. *Izbrannoe – Selected works*. Moscow, Izdatelskyi dom, 2008. pp. 100-112.
17. Rodis-Lewis Genevieve. Descartes and the Unity of the Human Being. *Descartes*. J. Cottingham (Ed.). Oxford University Press, 1998. pp. 197-210.
18. Alison Simmons. Re-Humanizing Descartes. *Philosophical Exchange*. (Vol. 41). 2013, issue I, Article 2, pp. 53-71. Available at: http://digital commons.brockport.edu/phil_exc/vol41/iss1/2

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 172.4

Д.В. УСОВ^{1*}^{1*} Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (Черкаси)

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ ВЗАЄМИН ПОЛІТИКИ ТА МОРАЛІ

Мета. Всебічно проаналізувати політику як спосіб людського буття, а також принципово важливі на сьогодні критерії легітимності державного устрою і сутність політичної моралі через послідовну реконструкцію взаємин моралі та політики в сучасних та класичних історико-філософських дискурсах. **Методологія.** Для цілісного та послідовного осмислення і означених вимірів взаємин політики та моралі застосовуються методи історичної реконструкції, герменевтичний та соціально-трансцендентальний методи, які дозволили активно залучити до осмислення важливих проблем сучасного буття понятійний апарат політичної та моральної філософії та розглянути взаємини політики та моралі крізь призму ідеї суспільної угоди, справедливості та свободи. **Наукова новизна.** Застосовані в статті методологічні принципи уможливили створення актуального на сьогодні (передусім для суперечливих, обтяжених тоталітарним минулим і невизначеним суперечливим майбутнім, вітчизняних реалій) варіанту політичної етики. Доведено, що розвиток морально-етичних принципів, їх послідовне дотримання не лише політиками, а й усіма громадянами, спроможні стати на заваді прагматичних інтересів можновладців, які, під прикриттям ідеї загального блага, захищають переважно не суспільні, а вузько корпоративні інтереси. А справжня свобода та справедливість ґрунтуються на взаємозв'язку прав та обов'язків, повазі до них, що є істотнішим за конвенційне чи примусове їх визнання. Реконструйовано не лише класичні, але й новітні філософські аргументи на користь поєднання моралі, етики та політики. Проаналізовано роздуми Е. Тугендгата про сутність моралі, як особливої нормативної системи, та основні принципи обґрунтування моральних норм в сучасній філософії. З'ясовано, що в ландшафтах сучасного кризового соціального буття моральні принципи постають і як формально-процедурні, і як матеріальні, а необхідне політикам моральне ставлення не лише до своїх, але й до чужих вимагає налаштованості на чесність та відкритість. **Висновки.** Осмислення шляхів поєднання моралі та політики через досягнення компромісу конкуруючих поглядів та життєвих стратегій є істотним для розбудови справжньої, а не видимої «правової держави», в якій правляча еліта репрезентує не інтереси громадян, а лише свої власні інтереси та блага. Щодо дискурсу суспільної угоди, то йдеться як про необхідність компромісів та врахування індивідуальних життєвих планів, так про проблему легітимності влади та необхідних для функціонування універсальних принципів чуття справедливості та довіри.

Ключові слова: етика, політика, права людини, інтерес, справедливість, людська гідність, обов'язок.

Актуальність

Саме життя постійно актуалізує проблему взаємовідносин політики та моралі, яка має багато різноманітних аспектів. Важливим серед них є безумовно аспект філософський. Саме на цьому наголошує відомий німецький філософ Отфрід Гьофе у вступі до своєї класичної роботи «Етика і політика. Основні моделі і проблеми практичної філософії»: «Протягом останніх років ми можемо спостерігати всезростаючу у всьому світі увагу філософії до питань моралі, суспільства та політики. А вираз «реабілітація практичної філософії» спонукає нас до *філософського* розуміння проблем доброго і справедливого життя в особистій та

політичній сферах, а також проблем морально-виправданих дій та справедливого політичного ладу» [1, 7]. З огляду на наш сьогоднішній вітчизняний досвід ми можемо ще раз пригадати пророчі слова того ж О. Гьофе про те, що справедливість як головна громадська чеснота (у різних її вимірах – від персонального до глобального) – це не просто примха чи побажання, а засаднича, фундаментальна умова суспільного буття, протести ж та революції змушують не лише визнавати сміливість повстанців, але й звинувачувати можновладців у відсутності морального чуття – чуття справедливості. А наявність спільного інтересу та заснована на взаємній довірі згода допоможе людям (краще за будь-який контракт)

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

діяти злагоджено для досягнення спільної мети, залишитися в просторі справедливості та моралі. Варто також сумніватися в чесності тих, хто прагне за запоною турботи про суспільне благо приховати свої егоїстичні приватні інтереси. В цьому контексті вартим уваги та подальшого дослідження стає тлумачення, частково репрезентоване працями вітчизняних та західних філософів (Ю. Габермаса, О. Гьофе, А. Єрмоленка, В. Малахова, С. Пролеєва), політики і як особливої індивідуальної та інституційної діяльності, спрямованої на досягнення та закріплення влади, і як певного сутнісного виміру людського буття загалом, його особливої форми, з властивими лише їй спрямуваннями та властивостями. То ж осмислення політики як способу людського буття, критеріїв легітимності державного устрою, сутності політичної моралі через послідовну реконструкція взаємин моралі та політики в сучасних та класичних історико-філософських дискурсах і є предметом нашої статті.

Методологія

Для цілісного та послідовного осмислення історико-філософських вимірів взаємин політики та моралі застосовуються методи історичної реконструкції, герменевтичний та соціально-трансцендентальний методи, які дозволили активно залучити до осмислення важливих проблем сучасного буття понятійний апарат політичної та моральної філософії та розглянути взаємини політики та моралі крізь призму ідеї суспільної угоди, справедливості та свободи.

Виклад основного матеріалу

Такий підхід уможливорює плідне з'ясування взаємин соціально-онтологічно витлумаченої політики із морально-етичними вимірами буття і створення актуальної на сьогодні (передусім для суперечливих, обтяжених тоталітарним минулим і невизначеним майбутнім, вітчизняних реалій) політичної етики. Саме політична мораль, на думку Джозефа Раза, «забезпечує засади, на основі яких теорія інституцій

створює аргументацію для того, щоб політичні інституції мали той чи інший характер» [2, 11]. Про значущість та основні «больові точки» політичної моралі, які потребують свого подальшого дослідження, йдеться і в роботах класика сучасної німецької філософії Е. Тугендгата. Осмислюючи у своїх всесвітньовідомих «Лекціях з етики» співвідношення моральних прав та моральних обов'язків, Тугендгат наголошує на тому, що «політична мораль – це царина визначення того «доброю» чи «злою» є та чи інша держава (адже характеризуючи окремого індивіда з моральної точки зору, ми вживаємо саме ці слова) та засада формування моральних чуттів, передусім чуття обурення» [3, 337].

Відсутність чіткої стратегії розвитку українського суспільства та небезпеки його трагічних, часто пов'язаних з непокінченістю політики та моралі, розломів все більше і більше наштовхує на роздуми про те, що розвиток морально-етичних принципів, їх послідовне дотримання не лише політиками, а й усіма нашими громадянами, спроможні стати на заваді індивідуалістичних та прагматичних інтересів можновладців, які, під прикриттям ідеї загального блага, захищають переважно не суспільні, а вузько корпоративні інтереси. До пошуку відповіді на проблему взаємодії етики і політики звернемося як до новітньої, так і до класичної історико-філософської думки. Ми мусимо відповісти на запитання: чи достатньо, як вважав вже І. Кант, «подумки ставити себе на місце іншого», а для успішного функціонування складного сучасного суспільства плекати моральні норми та цінності? Важливою особливістю останніх є те, що на їх засадах ми вирішуємо питання про визнання легітимності нашого соціального буття, а також про те, залишити його таким як воно є чи істотно змінити. Особливого методологічного сенсу для адекватного осмислення означених у статті проблем набуває розуміння загальнолюдських моральних норм та цінностей як таких, що конститууються через внутрішню репрезентацію їх кожним окремим етносом

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

чи культурою. Таким чином, соціальне буття постає перед нами не лише у своєму інституційному вимірі, але й як пошук власного буття, а свобода породжується іноді навіть сильнішим за смерть правом бути самим собою, яке стосується не лише окремої особистості, але й окремої нації, цілого народу.

Вже в епоху формування давньогрецької демократії виникла проблема суперечності між благом суспільства і благом окремої особистості, яка призвела до думки, що окремому індивідові властива етична цінність не лише як представникові певної спільноти, а й самому по собі. І ця принципово важлива для європейського світогляду суспільна інтуїція та теоретична теза уможливили розуміння того, що дієвість моралі не може бути забезпечена лише силою закону, через ще не достатньо усвідомлене істотне значення для перебігу цього процесу і суб'єктивної позиції особистості.

Зауважимо, що вже розвиток античної філософії певною мірою характеризувався протистоянням двох тенденцій, одна з яких моральні принципи виводила з життя, а інша – підводила життя під моральні принципи. Одним із перших з античних філософів моралі та засновником політичної етики (в сьогоденні її розумінні) варто вважати Сократа. Адже саме він вбачає в моральності особистості основу суспільної діяльності, а в соціальній відповідальності – головну характеристику існування індивіда. Під впливом етики Сократа склалася головна ідея античної, а згодом і гуманістичної етики – людина заслуговує на щастя і здатна власними силами його досягти. Але одразу постало питання – як людині будувати стосунки з іншими людьми; як співвіднести прагнення задоволень та обов'язок, суспільне благо та особисту вигоду, волю та розум? Таким чином, проблема, співвідношення співробітництва та конфлікту, яку О. Гьофе, наприклад, вважає першим фундаментальним питанням політичної антропології та істотною проблемою політичної етики, цілком природно доповнюється проблемою свободи як передусім

свободою діяти згідно з власним тлумаченням не лише добра, але й щастя.

До того реальне функціонування античної демократії поставило завдання організації суспільного життя за принципами нормативної єдності, загальнозначущих моральних цінностей. Вирішення цього завдання – створення системи розумних загальносуспільних цінностей, які б мали примусову силу для всіх вільних громадян, взяли на себе Платон і Аристотель. Засадодою соціально-етичних уявлень Платона став принцип безумовного підкорення інтересів громадян інтересам держави, на базі якого формується ідея єдності людини та держави, повної тотожності індивідуальної моральної свідомості та державного порядку. Адже, на думку Платона, «в державі і в душі кожної окремої людини існують одні й ті ж начала, і кількість їх однакова» [4, 236]. На думку Платона, держава – це єдино можлива морально організована форма земного буття, яка компенсує слабкість окремих індивідів шляхом законотворчості, з метою правильної організації державного життя для прилучення кожної окремої людини до блага. Найвища чеснота, яка властива державі в якості потенції її існування – справедливість, як встановлення чіткої ієрархії в суспільстві, коли кожен прошарок займається виконанням власної функції та задоволений визначеним для нього місцем «...займатися своїм ділом і не втручатися в чужі – це і є справедливість» [4, 224].

Варто, на нашу думку, звернути увагу і на таку характерну особливість соціально-справедливої Платонівської держави як повне виключення свободи та індивідуальності шляхом авторитаризму. Всі питання вирішують правителі-мудреці, які шляхом споглядання ідеальної сфери здатні принести в державу небесну гармонію. Окрема людина повинна керуватися не власним благом, а благом держави, що дозволяє людині вийти за межі приватного буття і наповнити індивідуальну діяльність загально значимим суспільним змістом. Подібне ставлення до людини визначає пріоритет духовного над чуттєво-тілесним, а в суспі-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

льному значенні – пріоритет державного над особистісно-прагматичним.

Ідеї співвідношення блага особистості і блага держави, справедливості були систематизовані та раціоналізовані в поглядах Аристотеля, які базуються на вченні про чесноти. Аристотель пропонує поняття моральної особистості, яка є показником моральності суспільства. Не існує загальних правил для певних конкретних вчинків. Наявність в людині певних чеснот, сама моральність особистості, замінює правила. Моральна особистість орієнтована на моральні вчинки, тобто кожна особистість несе критерій чеснот в собі. Моральний індивід прагне до вищого блага, але не тільки для себе. Він шукає спілкування з подібними моральними особистостями, яке дозволяє кожному вдосконалювати себе через досвід суспільної активності, виконання громадянських обов'язків. Етичне вчення Аристотеля накреслило шляхи розвитку ідеального демократичного суспільства, в якому кожна особистість усвідомлює власну відповідальність за моральність кожного вчинку, який стане підґрунтям формування високоморальної держави.

Після руйнації класичної античної демократії та утворення військово-бюрократичних монархій, кардинально змінилася спрямованість етико-соціальних уявлень. Виникло різке відчуження індивіда від держави, що призводить до обмеження реалізації особистості в її суспільній діяльності. В філософії Нового часу виникло два, засадничих для новочасового політичного проекту, напрямки розуміння моральної природи людини. Якщо Н. Макіавеллі та Т. Гоббс виходили із постулату про спотворену природу людини, яка є злою та грубо егоїстичною, то Т. Мор та Ж.Ж. Руссо вважали природу людини первинно доброю, гуманістичною.

Не буде перебільшенням стверджувати, що саме з Макіавеллі починається епоха нового політичного мислення. Безумовно цікавою та показовою в цьому сенсі є стаття О. Гьофе, де наголошується на ролі творчості Макіавеллі для розуміння політичної

філософії Нового часу, особливостей її тлумачення взаємин моралі та політики, на принциповій відмінності тлумачення означеної проблеми у Аристотеля та Макіавеллі [5, 1134-1135]. В творчості останнього політична думка прагне відокремитися від царини етики та релігії, використовуючи принцип специфікації предмету дослідження. Макіавеллі започатковує також формулу «політика для політики», яка базується на принципі автономії політики від етики та є втіленням того процесу, який завдяки Н. Луману отримав назву «деморалізації модерну». Криза моральних цінностей того часу призвела до розходження між тим, що є (речі як вони реально існують), і тим, що повинно бути, а в контексті моральних цінностей – між дійсним та належним. Саме це розходження і стало засновком нового розуміння політичних реалій та дій та отримало назву «політичного реалізму». Цей принцип Макіавеллі сформулював як принцип «правди в сприйнятті речей такими, якими вони є», що дозволяє правителю, «якщо він захоче зберегти владу, набуту навичок відступати від добра і використовувати їх, виходячи із потреби» [6, 345]. Макіавеллі вперше відкрито заявив, що правитель може опинитися в таких умовах, коли буде змушеним використовувати методи жорстокості й антигуманні. Екстремальне зло вимагає екстремальних заходів, тому необхідно уникати будь-яких компромісів, які на думку Макіавеллі небезпечно шкідливі. Він вважав, що людина сама по собі є ні доброю, ні поганою, але швидше схильна до того, щоб бути поганою. Відповідно, правитель не може покладатися на позитивне в людині, а повинен приймати домінування в ній негативного та діяти відповідно до цього. Йому не слід боятися виглядати страшним, а необхідно провести заходи, щоб підтримувати страх в державі. Ідеальний правитель повинен одночасно викликати загальну любов та вселяти страх – саме це Макіавеллі називає його чеснотами.

Представники етико-політичної думки Нового часу розглядали людину як егоїстичну істоту та вважали це нормальним про-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

явом людської природи. Сформувалася думка, що боротьба за владу пронизує життя будь-якого суспільства, а прагнення влади та панування є природною властивістю людини. Спочатку Макіавеллі в роботі «Державець», а пізніше Гоббс у своєму «Левіафані» обґрунтували поняття егоїзму як абсолютної авторитарності репресивно організованого суспільного порядку. На думку Гоббса, суспільні стосунки – це угода, яка необхідно формується з потреб суб'єкта, оскільки суспільство складається з егоїстичних індивідів (як соціальних атомів), а також стосунків цих індивідів. Тому влада – це раціональна угода, спрямована на відчуження від індивідів самого мінімуму прав заради досягнення порядку (порядку через насильство). Морально цінним виступає все те, що викликає повагу, а повага є соціальним втіленням влади. Адже, на думку Гоббса, «підкорятися будь-кому – значить виказувати йому повагу» [7, 118].

Гоббс вважає, що кожна людина глибоко відрізняється від інших людей і прагне до обособлення (людина – атом егоїзму). Кожен прагне до задоволення власних інтересів, але необхідно стикається з інтересами інших і виникає насильство – «боротьба усіх проти усіх» – знищити іншого, щоб облаштувати місце для себе. Але в подібній ситуації людина ризикує втратити головне благо – власне життя. Тому людина знаходить вихід з такого становища за допомогою двох речей: інстинктів та здорового глузду. Інстинкти – це бажання припинити постійну боротьбу, щоб зберегти життя; здоровий глузд дозволяє сформулювати «природні закони», які раціоналізують егоїзм та втілюють в реальність інстинкт самозбереження. Таких законів Гоббс налічує в «Левіафані» дев'ятнадцять, але самих законів замало для побудови гуманного суспільства. Потрібна влада, яка примусить виконувати закони. Так виникає «суспільна угода», яка укладається не між правителем і підданими, а між самими підданими. Правитель залишається за рамками угоди єдиним хранителем тих прав, від яких відмовилися піддані. Влада верховного правите-

ля (або зборів) є абсолютною, але виводиться не з «Божого повеління» (як раніше), а з самої «суспільної угоди».

Противагою атомізації людської індивідуальності постала соціально-етична доктрина Руссо, яка мала за мету подолання морального відчуження людей. Добро і зло, які іншими філософами визнавалися як необхідні елементи волі людини, Руссо розглядає як соціальні стосунки, що можуть бути усвідомленими лише з позиції розуміння стосунків власності. Протилежність панів та рабів виступає джерелом насильства та зради, в результаті чого люди втратили віру в чесноти – «в усій Європі немає ні моральності, ні чеснот» [8, 474]. Саме Руссо акцентує увагу на вроджених суспільних чуттях індивіда, які, на відміну від фізичних, не роз'єднують, а об'єднують людей. Моральні чесноти, добро – спосіб поведінки індивіда в умовах суспільної рівності, нерівність породжує егоїстичну мораль. А трактат «Про суспільну угоду» стає проектом відновлення рівності, моральності і панування універсального суспільного суб'єкта над процесом соціального життя, але як природного стану, гарантованого конституцією. Руссо обґрунтовує демократичну республіку як царство конкретних чеснот, солідарності та любові до батьківщини, де кожна людина може віднайти себе у загальній суспільній справі та піклуватися про себе, лише піклуючись про інших. Всі повинні підкорятися закону, який є священним для всіх, оскільки виступає результатом виявлення спільної волі.

Республіка Руссо базується на принципах народовладдя та рівності всіх перед законом (на відміну від проектів конституційної монархії Вольтера та Монтеск'є). Народ повинен постійно перевіряти дії своїх правителів для уникнення (з боку останніх) зловживань та беззаконня. На першому плані для Руссо – благо народу. Тому він і засуджує правителів, які, керуючись макіавеллівським принципом, вважали шкідливим дотримання моральних норм та принципів в царині політики. З його точки зору, вимога завжди бути чесним, справедливим

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

і не переоцінювати себе є обов'язковою для кожного, а справжня, прогресивна політика завжди моральна. Не може бути будь-якої особистої влади вільної від суспільного контролю – лише за умов останнього республіка стає дійсно демократичною. Таким чином, з одного боку, засадою справедливого політичного устрою виступають чесноти, а з іншого, вже цілком по-модерному поєднуючи ідею індивідуалізму з ідеєю суспільної угоди, Руссо вбачає в державних інституціях умову справедливого захисту приватного інтересу. Проте найістотнішим в практичній філософії Руссо є те, що його теорія суспільної угоди не тільки заклала основи розуміння сучасної демократичної держави, де влада належить не державі чи олігархії, а народу. Вона прагнула обґрунтувати усвідомлення індивідом обмеження власного егоїзму та свободи заради колективної волі більшості.

Продовження цієї традиції знаходимо у Канта, який вважав, що поведінка індивіда, який керується власними приватними цілями, не може бути необхідною, бо підкорюється закону власної користі. Кант звертається до індивіда з вимогою вийти за межі власної кінечності і поглянути на себе з позиції роду. Він закликає: «...вчиняй так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі будь-кого іншого, як до мети, і ніколи не ставився до нього тільки як до засобу» [9, 270]. Це є одним з формулювань категоричного імперативу, який фактично стає вищим принципом вчення про чесноти, за яким людина, як розумна істота, демонструє не в словах, а в конкретних вчинках повагу до закону (абсолютно свідомо виконує його). Суть категоричного імперативу не в тому, до чого конкретно людина повинна прагнути, а як вона повинна прагнути. Тільки повага до морального закону надає моральності людським діям. Кожна людина в суспільстві добре усвідомлює – порушує вона моральний закон чи ні. За допомогою таких чеснот як сумління, переконання, обов'язок, гідність, на думку Канта, можливо побудувати моральне суспільство майбутнього. Мораль

стане гарантією та стимулом переходу індивідів із царства природної необхідності до інтелігібельного царства свободи.

Щодо новітніх філософських аргументів на користь поєднання моралі, етики та політики, то виокремити істотні способи розв'язання цієї проблеми можливо звертаючись передусім до творчості Е. Тугендгата. Відповідаючи на запитання про те, чому ми мусимо підпорядковувати свою поведінку, зрештою, своє життя системі моральних норм та цінностей, Тугендгат стверджує, що мораль – це вільна нормативна система, а приналежна до моральної спільноти людина вільно визнає цю систему взаємних санкцій, за впевненості, що й інші роблять те саме. Розмірковуючи далі, Тугендгат конкретизує свої роздуми в тезі про те, що первинність рівності стосується не якоїсь особливої моралі, а моралі загалом, є істотною для останньої. Адже мораль – це така нормативна система, яка ґрунтується не на насильстві та покараннях, а є внутрішньо визнаною: «кожен член моральної спільноти добровільно визнає взаємні внутрішні санкції» [10, 15].

Сучасні філософи пропонують різні підходи до проблеми обґрунтування моральних норм – одні міркують так, неначе такого обґрунтування не існує, а інші, як Габермас, стверджують, що воно є чимось схожим на обґрунтування висловлювань. Тугендгат же вважає: коли ми говоримо про обґрунтування норм, то це найбільше схоже на обґрунтування вчинків, через вмотивованість останніх. Більше того, саме у вчинках найвиразніше проявляються засвоєні норми чи моральні принципи, яким людина добровільно підпорядковується. Коли ж ми говоримо про мотиви не лише індивідуальних, але й колективних вчинків, то саме на порушення цих норм ми реагуємо обуренням чи чуттям провини. Е. Тугендгат, як Ч. Тейлор, наголошує на принципово інтерсуб'єктивному характері морального чуття: «Моральні чуття – обурення, гнів, чуття провини – втрачають свій сенс, коли немає впевненості в тому, що й інші люди (члени моральної спільноти) по-

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

діляють їх» [10, 16]. Обстоюючи права людини як моральні права, Е. Тугендгат акцентує увагу передусім не на договірному (хоча, безумовно, його визнає), а на екзистенційному вимірі справедливості. Саме йому належить теза про те, що сором та провина є свідченнями несправедливої поведінки. Наголошуючи на персональному вимірі справедливості, Тугендгат не просто продовжує відому ідею Аристотеля про основні людські чесноти, він прагне витлумачити справедливість як спосіб здійснення людського буття в його персональному та суспільному вимірах та втілення не стільки правового, скільки морального обов'язку. Проте варто зауважити, що наші права і наші обов'язки визнаються саме через їх сутісний зв'язок з самою природою нашого складного та суперечливого буття.

Висновки

Отже, ідея про можливість поєднання моралі та політики шляхом досягнення компромісу конкуруючих поглядів та життєвих стратегій пронизує творчість багатьох сучасних філософів, які прагнуть вказати шляхи розбудови справжньої, а не видимої «правової держави», яка знаходить своє виправдання та легітимацію у зверненні до загального, спільного блага, замість рівного, однакового для всіх права. В такій псевдо-правовій державі правляча еліта репрезентує не інтереси громадян, а лише свої власні інтереси та блага. За таких обставин визнання справедливості держави та інших соціальних інституцій не може базуватися лише на згоді всіх учасників вільного від примусу дискурсу як засаді обґрунтування моральних і правових норм та механізмі подолання дихотомії моралі і політики. В ландшафтах сучасного кризового соціального буття моральні принципи постають не лише як формально-процедурні, але і як (хоча і частково) матеріальні. То ж необхідне політикам моральне ставлення не лише до своїх, але й до чужих вимагає особливих, чеснот, передовсім – налаштованості на чесність, відкритість та справедливість.

Відповідаючи на запитання про те, чому ми всі (і особливо – «слуги народу») мусимо підпорядковувати свою поведінку, зрештою, своє життя системі моральних норм та цінностей правил, варто розвивати далі тезу Е. Тугендгата про те, що мораль – це вільна нормативна система, а приналежна до моральної спільноти людина вільно визнає цю систему взаємних санкцій, за впевненості, що й інші роблять те саме. То ж справжня справедливість ґрунтується на взаємозв'язку прав та обов'язків, повазі до них, що є істотнішим за конвенційне чи примусове визнання суспільних норм та цінностей.

А сутністю сучасної політичної етики мусить стати ідея громадянських чеснот, яка не лише продовжує традицію Канта та Аристотеля, але й наголошує на значущості (і для розуміння та адекватного функціонування взаємозв'язку етики та політики) саме таких чеснот втілених в переході «від підданого до громадянина». Зрештою, увага акцентується на істотній зміні ролі Іншого в тлумаченні проблем свободи, добра та справедливості. Щодо дискурсу суспільної угоди, то йдеться як про необхідність компромісів та врахування індивідуальних життєвих планів, так про проблему легітимності влади та необхідних для функціонування універсальних принципів чуття справедливості та довіри. А через прагнення контрактуалізму пов'язати нормативне обґрунтування справедливості з інтересами окремих людей, виникає проблема етичного виправдання правових норм, які не можуть ґрунтуватися лише на примусі кращого аргументу. Означена настанова тісно пов'язана з соціокультурною практикою поваги до гідності кожного окремого індивіда та необхідністю подальшого їх філософського осмислення, передусім контексті проблем свободи та справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hoeffe O. Ethik und Politik. Grundmodelle und – probleme der praktischen Philosophie. – Frankfurt/M., 1979.
2. Раз Дж. Моральні засади свободи. – К., 2001.

ІСТОРИЯ ФІЛОСОФІЇ

3. Tugendhat E. Vorlesungen über Ethik. – Frankfurt/M., 1993.
4. Платон. Государство. Соч. В 3-х т. – М., 1968-1972. – Т.3. – Ч.1.
5. Hoeffe O. Drei Pioniere der Moderne. Machiavelli, Bacon, Hobbes // Merkur. Deutsche Zeitschrift fuer europaeisches Denken, Stuttgart, 2005, H.703, S.1134-1144.
6. Макиавелли Н. Государь. – Избр.соч. – М.,1982.
7. Гоббс Т. Левиафан. Избр. произв. – М., 1964. – Т.2.
8. Руссо Ж.-Ж. Исповедь. – Избр.соч. – М.,1961.– Т.3.
9. Кант И. Основы метафизики нравов. – Соч.: В 6 т. – М., 1965. – Т.4.
10. Tugendhat E. Das Problem einer autonomen Moral // Ernst Tugendhats Ethik. Einwaende und Erwiderungen. – München, 2006. – S. 13-31.

Д.В.УСОВ^{1*}

^{1*} Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля Национального университета гражданской защиты Украины (Черкассы)

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПОЛИТИКИ И МОРАЛИ

Цель. Всесторонне проанализировать политику как способ человеческого бытия, а также принципиально важные на сегодня критерии легитимности государственного управления и сущность политической морали через последовательную реконструкцию взаимоотношений морали и политики в современных и классических историко-философских дискурсах. **Методология.** Для целостного и последовательного осмысления и указанных измерений взаимоотношений политики и морали применяются методы исторической реконструкции, герменевтический и социально-трансцендентальный методы, которые позволили активно привлечь к осмыслению важных проблем современного бытия понятийный аппарат политической и моральной философии и рассмотреть взаимоотношения политики и морали через призму идеи общественного договора, справедливости и свободы. **Научная новизна.** Используемые в статье методологические принципы сделали возможным создание актуального на сегодня (прежде всего для противоречивых, обремененных тоталитарным прошлым и неопределенным будущим, отечественных реалий) варианта политической этики. Доказано, что развитие морально-этических принципов, их последовательное соблюдение не только политиками, но и всеми гражданами, способны помешать реализации прагматических интересов чиновников, которые, под прикрытием идеи общего блага, защищают преимущественно не общественные, а узко корпоративные интересы. А настоящая свобода и справедливость основаны на взаимосвязи прав и обязанностей, уважении к ним, являются более существенными, чем конвенциональное или принудительное их признание. Реконструированы не только классические, но и новейшие философские аргументы в пользу сочетания морали, этики и политики. Проанализированы размышления Э. Тugendхата о сущности морали, как особой нормативной системы, и основные принципы обоснования моральных норм в современной философии. Установлено, что в ландшафтах современного кризисного социального бытия моральные принципы возникают и как формально-процедурные, и как материальные, а необходимое политикам моральное отношение не только к своим, но и к чужим требует настроенности на честность и открытость. **Выводы.** Осмысление путей сочетания морали и политики через достижение компромисса конкурирующих взглядов и жизненных стратегий является существенным для развития настоящего, а не иллюзорного «правового государства», в котором правящая элита представляет не интересы граждан, а только свои собственные интересы и блага. В отношении дискурса общественного договора речь идет как о необходимости компромиссов и учета индивидуальных жизненных планов, так о проблеме легитимности власти и необходимых для функционирования универсальных принципов чувств справедливости и доверия.

Ключевые слова: этика, политика, права человека, интерес, справедливость, человеческое достоинство, долг.

ІСТОРИЯ ФІЛОСОФІЇ

D.V. USOV^{1*}^{1*} Cherkassy institute of fire safety (Cherkassy)**HISTORICAL-PHILOSOPHICAL COMPONENTS OF POLICY AND MORALITY RELATIONS**

The aim. To analyze comprehensively the policy as a way of human being, as well as the important today's criteria of legitimacy of the government and the nature of political morality through a consistent reconstruction of the relations between morality and politics in the contemporary and classic historical and philosophical discourses. **Methodology.** The methods of historical reconstruction, hermeneutic, social and transcendental ones, which allowed to involve actively into understanding the important problems of modern life, conceptual apparatus of political and moral philosophy and to explore the relationships between politics and morality through the idea of social agreement, justice and freedom are used for coherent and consistent understanding of the measurements and definitions of relations policy and morality. **Scientific novelty.** The used in the article methodological principles made it possible to create actual for today (especially for controversial burdened by totalitarian past and uncertain future of a controversial, local realities) version of political ethics. It is proved that the development of moral and ethical principles, their consistent adherence by not only politicians, but by all the citizens are able to hinder the pragmatic interests of statesmen, who, under cover of the idea of the common good, protect primarily not the public but narrow corporate interests. A true freedom and justice based on the relationship of rights and duties, respect for them, which is more significant than conventional or compulsory recognition of them. Not only classic but also modern philosophical arguments for the combination of morality, ethics and politics were reconstructed. The thoughts of E. Tugendhat about the nature of morality as a special regulatory system, and the basic principles of justification of moral standards in a modern philosophy were analyzed. It is shown that the landscape of contemporary crisis of social being, moral principles appear both as formal and procedurally - material ones, but the necessary for politicians mental attitude not only to their close, but also to other people requires the willingness to be honest and open. **Conclusions.** The understanding of the ways of combining the morality and politics through the achievements of a compromise of complete views and life strategies is essential for the development of real, but not apparent "legal state" in which the ruling authority represents not the interests of citizens, but only their own interests and goods. Concerning the public discourse of social agreement, it goes about the need for compromise and consideration of individual life plans, and the problem of legitimacy of power and necessary for the operation of universal principles of sense of justice and trust.

Keywords: ethics, politics, human rights, interest, justice, human dignity and responsibility.

REFERENCES

1. Hoeffe O. *Ethik und Politik. Grundmodelle und – probleme der praktischen Philosophie.* – Frankfurt/M., 1979.
2. Raz J. *Moralni zasady svobody* [The Morality of Freedom]. Kyiv, 2001.
3. Tugendhat E. *Vorlesungen über Ethik.* – Frankfurt/M., 1993.
4. Plato. *Gosudarstvo* [The Republic] (Vols. 3). Moscow, 1968-1972
5. Hoeffe O. Drei Pioniere der Moderne. Machiavelli, Bacon, Hobbes // *Merkur. Deutsche Zeitschrift fuer europaisches Denken*, Stuttgart, 2005, H.703, S.1134-1144.
6. Machiavelli N. *Gosudar* [The Prince]. *Izbr. soch. – Selected works*. Moscow, 1982.
7. Hobbes T. *Leviafan* [Leviathan]. *Izbr. soch. – Selected works* (Vols. 2). Moscow, 1964.
8. Rousseau J.-J. *Ispoved* [Confessions] - *Izbr. soch. – Selected works* (Vols. 3). Moscow, 1961.
9. Kant I. *Osnovy metafiziki нравов* [Metaphysics of Morals] – *Works* (Vols. 4), Moscow, 1965.
10. Tugendhat E. Das Problem einer autonomen Moral // Ernst Tugendhats Ethik. Einwaende und Erwiderungen. – München, 2006. – S. 13-31.

ФІЛОСОФІЯ НА ЗЛАМІ ЕПОХ (огляд події)

Вже третій рік поспіль в Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна відбуваються міжнародні конференції під назвою “Антропологічні виміри філософських досліджень”. Кожного року конференція є значною подією у філософському житті нашої країни і об'єднує цілий ряд фахівців у сфері філософських дисциплін. Організація і проведення стали можливими завдяки тому, що на кафедрі існує колектив з достатньо високим рівнем теоретичної рефлексії, який готовий взяти на себе тягар з проведення підготовчої роботи та забезпечити високий рівень заходу.

У конференції прийняли участь гості з інших міст України, зокрема були представлені Київ, Одеса, Полтава, Острог, Слов'янськ. Також був дистанційний виступ учасника з Росії Гулевича В. А.

Істотно, що діяльність матеріалів конференцій знаходять своє відображення як в матеріалах тез, так і на сторінках фахового видання журналу кафедри філософії та соціології “Антропологічні виміри філософських досліджень”, що виходить двічі на рік.

Сучасна філософія представлена як розгалужена система знань, прийнятий поділ на такі сфери як філософія науки, філософія техніки, філософія мови, гносеологія, онтологія, філософія культури, історія філософії та ін. Специфіка сучасного філософствування все більш переконливо асоціюється з філософською антропологією. Від часів Канта кожен видатний мислитель приділяв багато уваги антропологічній тематиці у своїх працях.

Розпочалася конференція зі вступного слова ректора, проф. **О.М. Пшінько**, який зазначив, що протягом багатьох століть

людство мріяло про подолання залежності від природи та панування над нею. Нині, коли можливості техніки набувають фантастичних масштабів, ми маємо уважно та неупереджено осмислити феномен техніки. Інакше кажучи, теоретично хибними та практично небезпечними є усталені ілюзії стосовно автономності техніки та її незалежності від гуманітарних наук, і перш за все філософії. В університеті союзу природничих, технічних та гуманітарних наук завжди приділялося багато уваги. Було відзначено, що міжнародні конференції під назвою “Антропологічні виміри філософських досліджень” в наші дні можна розглядати як безпосереднє продовження традиційного союзу природничих та технічних наук навколо кафедри філософії (котра, як добре відомо, праматір всіх наук). Показово, що до числа основних секцій її роботи належить “філософія науки і техніки”, а програма конференції і присутність на ній великої кількості аспірантів та пошукачів свідчить про те, що кафедра філософії та соціології приділяє багато уваги безпосередньому залученню молоді як майбутніх вчених.

Оргкомітет конференції виходив з того, що сучасний суспільно-історичний контекст загострює проблему співвідношення в людині (людській природі) доброго та злого начал. А тому актуалізується історико-філософський аспект цієї проблеми. Тобто ключова роль відводиться розумінню природи людини в історико-філософському дискурсі. Основна увага приділялась оптимістичному та песимістичному розумінню природи людини. Перший варіант був особливо характерний для епохи Просвітництва, де припускається, що людина за своєю природою є розумною та

доброю, а злість та агресивність зумовлюється впливом середовища.

Як Французька революція, так і подальший розвиток історії актуалізували питання про природу людини, її розумність і доброту, радикальні засоби покращення людської природи, можливості модернізації оптимістичного тлумачення людської природи.

Актуалізація завдання критичного переосмислення антропологічних вчень минулого з метою виявлення та осмислення інваріантних рис людської природи, була аксіоматичним моментом для учасників конференції. Задача виявити та осмислити евристичний та конструктивний потенціал історії філософії в ході осягнення сьогодення була поставлена в доповіді **А.М. Малівського** “Оптимістична та песимістична концепції людини”. Доповідач пропонує розрізняти оптимізм гносеологічний від антропологічного, який залишався “в тіні” першого. Осмислення антропологічного оптимізму передбачає увагу до питання про принципові можливості та дієві засоби подолання злого начала в природі людини. Стверджується, що обґрунтування антропологічного оптимізму передбачає звернення до поза раціональних моментів людської природи, виявленими в мистецтві та релігії.

На окрему увагу, вважає доповідач, заслуговує антропологічне вчення І. Канта, в якому поєдналися наївно-оптимістична концепція людської природи та песимістично-ірраціональна, втілені в антиномії належного і сущого. Пропонується до числа глибоких ідей І. Канта, які зберігають свою актуальність і в наш час, відносити його антропологію як базову філософську дисципліну, в межах якої людина розглядається як абсолютне начало системи координат у філософуванні (незавершений “коперниківський поворот”). Як відомо, сам Кант в ході викладу означеного моменту недостатньо однозначно прояснив свою позицію, що послужило підґрунтям для подальших,

часто протилежних, варіантів тлумачення проблеми. Виникає спокуса до оптимістичного варіанту філософування відносити філософію Гегеля як теодицею та панлогізм, де людина постає як представник Абсолютної Ідеї, але окремий індивід в Гегеля не є самодостатнім, а радше є інструментом в руках Абсолютної Ідеї. А тому теза про раціональність світобудови і присутність емпіричного зала зумовлюють трагічний характер філософії Гегеля та виявляються як певна суперечність у його обґрунтуванні раціональної теодицеї. Проявом останньої є трагічна доля особистості в філософії Гегеля. Доповідач акцентує увагу на певній спорідненості в тлумаченні Гегелем та Шопенгауером трагізму людського життя. Своєрідність позиції Шопенгауера була продемонстрована в тлумаченні ним сфери мистецтва як форми розкриття людської природи.

Доля оптимістичної та песимістичної концепцій природи людини знайшла своє продовження у виступі проф. **В.І. Шубіна** “Проблема природи людини в антропологічних ученнях Фіхте та Шопенгауера”. Доповідач проаналізував діалектично протилежні концепції філософії людини як взаємовідношення суб'єкта та об'єкта. Фіхте є філософом суб'єктивізму, оскільки ставить об'єкт у повну залежність від суб'єкта. Свою філософію він назвав практичною, а її ціллю вважав боротьбу за свободу і моральні цінності людини. Це можна назвати “активізмом”, оскільки гаслом Фіхте було слово “Діяти!”. Діяння протиставляється квієтизму, спогляданню та абстрактному знанню. З цих позицій стає зрозумілим, чому Фіхте оцінює волю вище за інтелект: він є прибічником єдності теорії та практики. Відмінною особливістю фіхтеанства була спроба подолання притаманного позиції Канта песимізму в розумінні людини, тобто спроба подолання Кантівського фізичного та ноуменального (тобто “умоосязного”). Слабкі місця в

спробах Фіхте розбудувати оптимістичну концепцію людської природи зауважив та зробив об'єктом критики Шопенгауер.

Шопенгауер став продовжувачем фіхтеанського волюнтаризму, але обґрунтував цілком протилежну концепцію природи людини. Якщо в антропології Фіхте воля суб'єкта з'єднана зі знанням, то в Шопенгауера, навпаки, воля до життя є джерелом страждань. Тому його етика є не оптимістичною, а песимістичною, яка ґрунтується на спогляданні та відстороненості від життя. На думку доповідача, з філософії Фіхте випливає оптимістичне сприйняття буття, віра у величність розуму у його прагненні до пізнання та можливості радикальних змін у суспільстві. Очевидно що тут проглядається дух просвітницьких ідеалів. В той час як Шопенгауер заперечує ідеали Просвітництва: людину неможливо змінити, оскільки вона є рабом світової волі. Аналогічно неможливими є кардинальні зміни у суспільстві, оскільки маса і юрба є ворожими культурі і вищим ідеалам. Доповідач справедливо наголошує, що Шопенгауер певною мірою передбачив суспільні процеси ХХ століття.

Своєрідне відображення антропологічного виміру має місце у доповіді **С.В Шевцова** “Дніпропетровська школа філософії: від історії до пр�ксису”.

Доповідач запропонував для обговорення дискусійне питання про можливість охарактеризувати Дніпропетровськ як місцезнаходження самостійної філософської школи. Звичайно, незаперечним є вклад ряду представників Дніпропетровська на ниві філософії. Цілком очевидно, що осмислення та пояснення проблеми піднятої доповідачем передбачає звертання до історії філософії кількох останніх століть. Достатньо згадати младогегельянство та старогегельянство, неокантіанство, ніцшеанство тощо.

До числа гострих та недостатньо прояснених в дослідницькій літературі проблем належить питання про

правомірність звичної кваліфікації поглядів Леніна як марксиста. Доповідач виділяє існування філософських шкіл в основних центрах філософської освіти: московська школа – “онтологи”, лєнінградська – “гносеологи”, кївська – “світотліядно-гуманістична” тощо.

Проте, на наш погляд, співвідношення праць та здобутків представників Дніпропетровська зі згаданими школами не дозволяє однозначно стверджувати про існування окремої Дніпропетровської філософської школи. Відтак, в ході дискусії було акцентовано увагу на ряді важливих вимог, котрі мають бути враховані в ході подальших зусиль створення цієї школи.

Деякі аспекти проблеми природи людини, а саме в контексті гендерної проблематики, розглядаються у доповіді **В.В. Хміля** “Трансцендентальні конотації гендерної теорії”. Увага була звернена на те, що переважна більшість гендерних досліджень не знаходиться в полі загальнофілософського аналізу. Доповідач показує обмеженість комунікативної програми Ю. Хабермаса, що базується на емпіричному обґрунтуванні етики, протиставляючи трансцендентальну прагматику К.-О. Апеля, як один з більш плідних засобів з'єднати суб'єктивний та онтологічний світ з елементами екзистенційності. Зазначений підхід зумовлює визнати існування позачасових цінностей - справедливості, честі, гідності, до яких, не відноситься цінність гендерної рівності та гендерної демократії, в силу їх раціонально-прагматичної природи та зведення рівності статей до соціального конструкту. Перед стрімкими гендерними зрушеннями, що запропоновані суспільству, стоять вади віковичної вкоріненості моральних та духовних засад спільнот, з урахуванням соціокультурної, національної, але й гендерної ідентичності, як альтернативи гендерної рівності.

Значну увагу приділялось необхідності пошуку нової методології осягнення людини, яка дозволила переглянути

усталені лінійні концепції історії філософії, а також відмовитись від деантропологізації змісту філософування.

У своєму виступі на тему “Антропологічна компонента онтології Декарта в історико-філософському контексті” **А.М. Малівський** стверджує, що одним з моментів пошуку адекватної методології є усвідомлення обмеженості та недостатності наївно-просвітницького бачення природи людини та детермінуючих її чинників. На перший план виходить задача чи-то побудови, чи-то тлумачення історії філософії як процесу самопізнання та розбудови людини. У зв'язку з цим А. М. Малівський вважає доцільним переглянути традиційне розуміння людини у філософії Р. Декарта як “мислячої речі”, яке ставить перешкоди для задоволення гострих потреб людини у вищих смислах.

Задача осмислення антропологічних трансформацій філософських ідей в ХХ столітті висвітлювалась у виступі **О. М. Йосипенко** “Антропологічний вимір лінгвістичного повороту у філософії”. Доповідач пов'язує трансформації лінгвістичної філософії зі зміщенням акцентів в бік людини, що передбачає спротив проти тиску історії, традиції, спільноти комунікації тощо, тобто всього того, що обмежує людину в контексті її самопізнання як історичної істоти. Традиційна лінгвістична філософія заперечує можливість пізнання людини “під кутом зору вічності” і переносить увагу на мову та мовлення як самодостатні способи людського буття. В тому увагу О. М. Йосипенко привертають три основні версії лінгвістичного повороту: герменевтична (Г. Гадамер, М. Гайдеггер, Ю. Габермас, П. Рікер та ін), прагматична (Дж. Остін, К.-О. Апел) та логіко-філософська (Л. Вітгенштейн, Ч. Тейлор та ін.). Всі вони тлумачаться як такі, що розкривають умови людського буття у світі (історичну, мовну та соціальну), а поворот до мовлення виявляється поворотом до людини, тілесної, діючої та соціальної.

Як спробу ґрунтовного поглиблення оптимістичної концепції природи людини варто сприймати філософствування С. К'єркегора. Він оцінює філософію Нового часу як період домінування раціоналістичного трактування людини, та зведення людської природи до логіки та понятійних схем. Задача експлікації основних моментів його позиції успішно вирішує **С.М. Гродецька** в своєму виступі на тему “Існування людини в контексті філософствування С. К'єркегора”. Філософія С. К'єркегора яскраво виділилася своєю антропологічною спрямованістю, відкидаючи традиційне для Нового часу зведення сутності людського буття до мислення. Данський мислитель вивів на перший план філософії поняття “існування”, як передумову досягнення феномену людини. “Існування” характеризується такими рисами як “можливість”, “свобода волі”, “вибір”. Справедливо відзначається, що всі ці моменти існування даються людині не в мисленні, а в почутті та переживанні. Справжнім способом існування, на думку С. К'єркегора, є релігійність, втілення у християнській вірі. На думку С.М. Гродецької, створений С. К'єркегором християнсько-екзистенційний образ людини значною мірою розвінчав просвітницькі ілюзії про гармонійний розвиток особистості, що поступово накопичує нові позитивні душевні властивості, та показати її драматизм та складність внутрішнього життя духу. Характерно, що досягнення антропологічної спрямованості філософії дистанціювань від раціоналістичного як знеособлення та зосередження на особистісному вимірі існування людини.

Передумовою конструктивного подолання редукаціоністських тлумачень людської природи в філософії сцієнтизму є увага до проблеми співвідношення віри та знання. Її успішно вирішує у своїй доповіді “Знання і віра: історико-філософський контекст” **М. Ф. Макарець**. Доповідач

прояснює особливості розуміння віри в науці та релігії, справедливо наголошує на існуванні в працях Юма поняття філософської віри як складової пізнавальної діяльності людини. Також він акцентує увагу на тому, що в сучасній епістемології феномену віри приділяється все більше уваги, вона визнається невід'ємною властивістю людини та її життєдіяльності у суспільстві.

Посилення значимості особистісних моментів в сучасній культурі проявляється зокрема в зростанні уваги до смислотворчої проблематики. Так у доповіді **В.Ю. Фесака** “Гуманістичний психоаналіз: Віктор Франкл” розглядаються питання сенсу людського життя у вченні В. Франкла, основні положення його логотерапії, його концепція свободи та відповідальності. Доповідач вважає найціннішим у гуманістичному психоаналізі Віктора Франкла присутність у його вченні власних переживань під час перебування у концтаборі.

Спроба змістовного окреслення основних моментів оптимістичного тлумачення природи людини у XX столітті пов'язана зі спадщиною М.Гайдеггера. Окреслення та осмислення деяких антропологічних аспектів його позиції крізь призму соціокультурного підходу запропонував **А.О. Карпенко** в доповіді на тему “Ідеологічний рефлекс філософування Мартина Гайдеггера”. Думка історика філософії має певний фокус, певний акцент, який звужує горизонт рефлексії до тематизованого рефлексу. Застосовуючи історико-філософський аналіз, доповідач виявляє політичний, або ідеологічний підтекст філософії М. Гайдеггера, адже політика та ідеологія є одними з характеристик, що виявляють природу людини. У праці “Буття і час” увиразнюється песимістична домінанта екзистенціальної аналітики, демонструється безпідставність існуючих підходів визначення автентичності людського існування.

Оригінальна спроба більш глибокого осягнення долі людини в сучасній культурі пропонується в ході звертання до аналізу утопії та антиутопії. Аналізуючи утопію та антиутопію як літературні жанри, доповідач прагне виявити та осмислити в кожному з них місце і роль особистості. У своїй доповіді “Людина в утопії і антиутопії” **С.С. Мямлін** тлумачить антиутопію не як повну протилежність утопії, а як таку, що розвиває основні принципи утопії, доводячи їх до абсурду. Справедливо до числа основних питань, які тлумачаться в утопічних та антиутопічних творах, доповідач відносить питання про свободу вибору і свободу взагалі.

У своєму виступі “Реальність людини в реальності медіа” **О.В. Пурцхванідзе** розглядає місце людини в умовах медіального повороту, який характеризує філософію і культуру сучасності. Акцентується існування тенденції перетворення людини медійної епохи на протез — як протез тіла і протез свідомості, тобто стверджується небезпечність тенденції знеособлення людини.

Ряд доповідей були присвячені аналізу сучасної ситуації, коли наука, техніка і технологія, все в більшій мірі набувають етичного значення внаслідок їх центрального положення у житті людства. У своїй доповіді **О.А. Андрєєв** “Етичні проблеми науки і відповідальності науковців” справедливо наголошує на тому, що нині все важче контролювати та регулювати наукові напрямки, які робляться окремими людьми та колективами вчених, що працюють здебільшого “на замовлення”. А тому дуже важливим є, можливість для науковців існування свого роду гуманістичної експертної ради, що передбачає можливість перед оприлюдненням результатів своїх розробок або на початку досліджень зупинитися і врахувати негативні наслідки досліджень.

“Техніка і моральність” стали предметом окремої уваги співвідношення техніки та моральності, а також морально-етичні

проблеми, які загострюються та породжуються розвитком техніки в сучасну епоху. У доповіді **В.В. Качуренко** справедливо робить висновок, що лише філософське неупереджене осмислення феномену техніки підводить до думки про необхідність ставитися з повагою та благоговінням до крихкої рівноваги в природі і давати дозвіл лише на таку інструменталізацію світу, яка підтримує та посилює цю рівновагу.

Питання про ціннісну роль техніки, про її значення, місце та роль в житті людини розкриває в своїй доповіді “Гуманітарно-антропологічний напрям у філософії студіями А. Койре та історично-антропологічними дослідженнями, ґрунтуючись на відповідності інтелектуального та соціальнокультурного характеру. Дані концепції можна розглядати як складну когнітивну систему, у якій праці Койре орієнтовані на вивчення інтелектуальних та наукових складових ментальності та культури суспільств минулого, а історично-антропологічні студії — на реконструкцію та аналіз їх ментальності, світогляду і соціально-значущої поведінки.

техніки” **А.М. Нетеса**. Доповідач констатує, що філософія техніки сьогодні ще не знаходиться на рівні тих викликів, які ставить перед людством науково-технічний прогрес. Більше того, особливу тривогу викликає зростаюча тенденція до все більшої комерціалізації техніки. Економічна ефективність стає критерієм нових технічних розробок та їх практичної реалізації.

С.Ш. Айтов у своїй доповіді “Філософсько-наукові концепції А. Койре та історично-антропологічні дослідження” пробує провести когнітивну паралель між філософськими і історично-науковими

В якості **висновку** можна було б сказати наступне. В сучасній філософії на перший план виходить розуміння природи людини в історико-філософському дискурсі. Доцільно виділяти оптимістичне та песимістичне розуміння природи людини. Перший варіант був особливо характерний для епохи Просвітництва, де припускається, що людина за своєю природою є розумною та доброю, а злість та агресивність зумовлюється впливом середовища. Другий варіант характерний для філософії Гегеля, Шопенгауера та великою мірою присутній в сучасній філософії постмодернізму.

ЗМІСТ

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

ХОДУС О. В. ІНТЕРПАСИВНІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНИЙ ЕФЕКТ СУЧАСНОЇ МЕДІАКУЛЬТУРИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	7-14
СЛАДНЕВА О.Г. ХАРИЗМА: РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР	15-23
ЩЕДРІН А. Т. ЧЕННЕЛІНГ: ПОШУКИ МЕТААНТРОПОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ БУТТЯ РОЗУМУ У ВСЕСВІТІ.....	24-46

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

КИЧКИРУК Т.В. ВИЩА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В КОНЦЕПЦІЇ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ	47-55
ПЕТРУШКЕВИЧ М.С. РЕЛІГІЙНА КОМУНІКАЦІЯ У КОНТЕКСТІ МЕДІА-КУЛЬТУРИ.....	56-68

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

КОРХ О.М., ХМІЛЬ В.В. ТРАНСЦЕНДЕНТНІ СВІТИ ГЕНДЕРУ	69-76
КУПЦОВА Т.А. ФЕМІНІННИЙ ТА МАСКУЛІННИЙ АРХЕТИПИ У СТРУКТУРІ ЯЗИЧНИЦЬКОГО МІФУ	77-83
КРАСНОКУТСЬКИЙ О. В. ОСОБЛИВІСТЬ ПРОЯВУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ – РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗА ЧАСІВ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ	84-94

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

ДАНИЛОВА Т. В. ДУХОВНІ ТРАДИЦІЇ СХОДУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ	95-102
АЙТОВ С. Ш. КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРИЧНОГО ПІЗНАННЯ	103-108

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

МАЛІВСЬКИЙ А.М. АНТРОПОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА ОНТОЛОГІЇ ДЕКАРТА	109-119
УСОВ Д.В. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ ВЗАЄМИН ПОЛІТИКИ ТА МОРАЛІ	120-128
ЗІМАРЬОВА Ю.В. ФІЛОСОФІЯ НА ЗЛАМІ ЕПОХ (огляд події)	129-134

СОДЕРЖАНИЕ

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИСКАНИЯ

ХОДУС Е. В.

ИНТЕРПАССИВНОСТЬ КАК СУБЪЕКТИВНЫЙ ЭФФЕКТ

СОВРЕМЕННОЙ МЕДИАКУЛЬТУРЫ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ..... 7-14

СЛАДНЕВА О.Г.

ХАРИЗМА: РЕЛИГИОЗНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ 15-23

ЩЕДРИН А.Т.

ЧЕННЕЛИНГ: ПОИСКИ МЕТААНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ

БЫТИЯ РАЗУМА ВО ВСЕЛЕННОЙ..... 24-46

ФИЛОСОФИЯ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ

КИЧКИРУК Т.В.

ВЫСШЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНЦЕПЦИИ

СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ НЕЛИНЕЙНОГО МЫШЛЕНИЯ 47-55

ПЕТРУШКЕВИЧ М. С.

РЕЛИГИОЗНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ МЕДИА-КУЛЬТУРЫ 56-68

СОЦИАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ И ФИЛОСОФИЯ ИСТОРИИ

КОРХ А.М., ХМЕЛЬ В.В.

ТРАНСЦЕНДЕНТНОЕ ПРОСТРАНСТВО ГЕНДЕРА..... 69-76

КУПЦОВА Т.А.

ФЕМИНИННЫЙ И МАСКУЛИННЫЙ АРХЕТИПЫ В СТРУКТУРЕ ЯЗЫЧЕСКОГО МИФА 77-83

КРАСНОКУТСКИЙ А. В.

ОСОБЕННОСТЬ ПРОЯВЛЕНИЯ ВЗАИМОСВЯЗИ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ – РАЗВИТИЯ

ИДЕОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА ВО ВРЕМЕНА ДРЕВНЕГО ВОСТОКА 84-94

ФИЛОСОФИЯ НАУКИ И ТЕХНИКИ

ДАНИЛОВА Т. В.

ДУХОВНЫЕ ТРАДИЦИИ ВОСТОКА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ КАРТИНЫ МИРА 95-102

АЙТОВ С. Ш.

КОГНИТИВНЫЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ИСТОРИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ 103-108

ИСТОРИЯ ФИЛОСОФИИ

МАЛИВСКИЙ А.М.

АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПОНЕНТА ОНТОЛОГИИ ДЕКАРТА 109-119

УСОВ Д.В.

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПОЛИТИКИ И МОРАЛИ 120-128

ЗИМАРЕВА Ю.В.

ФИЛОСОФИЯ НА РУБЕЖЕ ЭПОХ (обзор события)..... 129-134

CONTENTS

ANTHROPOLOGICAL SEARCHING

KHODUS H. V.

INTERPASSIVITY AS A SUBJECTIVE EFFECT OF MODERN
MEDIA-CULTURE: TO THE STATEMENT OF PROBLEM..... 7-14

SLADNEVA O. G.

CHARISMA: RELIGIOUS MEASUREMENT 15-23

TSHEDRIN A. T.

CHANNELING: SEARCH OF THE METAANTHROPOLOGIC
MEASUREMENTS OF MIND BEING IN THE UNIVERSE 24-46

PHILOSOPHY OF CULTURE AND EDUCATION

KICHKIRUK T.V.

HIGHER ECONOMIC EDUCATION IN CONCEPTS OF SYNERGETIC PARADIGM NONLINEAR THINKING 47-55

PETRUSHKEVYCH M.

RELIGIOUS COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF CULTURE MEDIA 56-68

SOCIAL PHILOSOPHY AND PHILOSOPHY OF HISTORY

KORKH O.M., KHMIL V.V.

TRANSCENDENTAL ASPECTS OF GENDER..... 69-76

KUPTSOVA T. A.

THE FEMININE AND MASCULINE ARCHETYPES IN THE STRUCTURE OF A PAGON MYTH..... 77-83

KRASNOKUTSKY A.V.

THE SPECIFICS OF MANIFESTATIONS OF THE INTERRELATION POLITICAL AND LEGAL
CONSCIOUSNESS AND DEVELOPMENT IDEOLOGY OF STATE-BUILDING IN THE TIMES
OF THE ANCIENT EAST PHILOSOPHY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY 84-94

DANYLOVA T. V.

EASTERN SPIRITUAL TRADITIONS THROUGH THE LENS OF MODERN SCIENTIFIC WORLDVIEW..... 95-102

AYTOV S. Sh.

COGNITIVE ASPECTS OF MODERN PHILOSOPHY OF HISTORICAL KNOWLEDGE 103-108

THE HISTORY OF PHILOSOPHY

MALIVSKYI A.M.

ANTHROPOLOGICAL COMPONENT OF DESCARTES' ONTOLOGY 109-119

USOV D.V.

HISTORICAL-PHILOSOPHICAL COMPONENTS OF POLICY AND MORALITY RELATIONS 120-128

ZIMARYOVA YU.V.

PHILOSOPHY AT THE TURN OF THE CENTURY (survey of the event)..... 129-134

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

До публікації в журналі приймаються статті українською, російською або англійською мовами проблемного, узагальнюючого, методичного характеру, оригінальні наукові, практичні дослідження, які раніше ніде не видавалися.

Матеріали необхідно надавати в друкованому та в електронному виглядах у програмі Microsoft Word 2003 або більш ранній – файли *.doc (файли *.docx, *.docm – не приймаються).

Наукова стаття повинна відповідати вимогам п. 3 Постанови ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 року.

Матеріали рецензуються членами редакційної колегії збірника та сторонніми незалежними експертами, виходячи з принципу об'єктивності та з позицій вищих міжнародних академічних стандартів якості, та редагуються. Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису.

Вимоги щодо об'єму наукових статей, повідомлень, відгуків та рецензій:

- оглядові та пробні статті – до 45 000 знаків з пробілами (7–10 стор.);
- загальні статті за рубриками видання – до 30 000 знаків з пробілами (5–7 стор.);
- наукове повідомлення – до 8 000 знаків з пробілами (до 2,5 стор.);
- відгук або рецензія – до 6 000 знаків з пробілами (до 2 стор.).

Матеріал надається у форматі A4, враховуючи таблиці, ілюстрації, список використаних джерел. Статті, більші за обсягом, можуть бути прийняті до розгляду на підставі рішення редколегії.

Увага! Журнал готується до експертизи в наукометричній базі даних SciVerse Scopus. Із цим фактом пов'язаний ряд необхідних вимог, а саме: наявність авторських розширених і структурованих резюме (рефератів – abstracts), у т.ч. – англійською мовою, рецензій, пристатейних списків літератури в романському алфавіті тощо.

Рекомендуємо скористатися правилами до оформлення статей журналу:

http: http://ampr.diit.edu.ua/public/journals/68/1_uk.pdf

Для прийняття статті до друку автору/авторам необхідно:

1. Для електронної інформації сформувати всі матеріали в п'яти файлах:

- **Перший** – із текстом статті та анотацій з ключовими словами. Назва файлу – прізвище та ініціали автора (першого співавтора) латинськими літерами, наприклад, Ivanov_II_stattia.doc.
- **Другий** – з розширеними відомостями про автора/авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; учене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; номери контактних телефонів). Назва файлу – Ivanov_II_vidomosti.doc.
- **Третій** - рецензія (відсканований). Назва файлу - Ivanov_II_recenziia.jpg.
- **Четвертий** – Експертний висновок (відсканований). Назва файлу – Ivanov_II_vysnovok.jpg. (складається в вільній формі)
- **П'ятий** – Ліцензійний договір (відсканований). Назва файлу – Ivanov_II_dogovir.jpg. Текст договору: <http://ampr.diit.edu.ua/public/journals/68/licenseAVFD.pdf>

2. Для друкованої інформації. Матеріали до редакції надаються особисто або надсилаються поштою. До них відносяться: 1) Два друкованих примірники рукопису з підписами всіх співавторів на останньому аркуші роботи; 2) Оригінал Ліцензійного договору з підписами всіх співавторів; 3) Оригінал експертного висновку; 4) (для співробітників ДНУЗТ) Рекомендація до друку за підписом відповідального редактора розділу.

Відповідальність за зміст статті, правильність, точність і коректність цитування, посилань та перекладу покладається на авторів.

Остаточне рішення щодо публікації ухвалює редакційна колегія журналу.

Статті, відхилені редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

Шановні автори, запрошуємо до співробітництва!

З питань опублікування, будь ласка, звертайтеся до редакції журналу за адресою:

Кафедра філософії (ауд. 468),
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту,
вул. Лазаряна, 2,
м. Дніпропетровськ,
Україна,
49010
e-mail: e-library@b.diit.edu.ua
Адреса сайту журналу: <http://ampr.diit.edu.ua/>

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна веде підготовку докторантів та аспірантів за рахунок коштів Державного бюджету України – за державним замовленням – за наступними спеціальностями:

І. ДОКТОРАНТУРА

№	Спеціальність	Шифр
1	Теоретичні основи інформатики та кібернетики	01.05.01
2	Управління проектами і програмами	05.13.22
3	Залізнична колія	05.22.06
4	Рухомий склад залізниць і тяга поїздів	05.22.07
5	Електротранспорт	05.22.09
6	Експлуатація та ремонт засобів транспорту	05.22.20
7	Будівельні конструкції, будівлі та споруди	05.23.01
8	Будівельні матеріали та вироби	05.23.05

На підставі угод, що укладаються з докторантом і керівником вищого навчального закладу до докторантури приймаються громадяни України, кандидати наук, що мають наукові досягнення в обраній галузі.

Строк навчання 3 роки.

Вступники до докторантури, подають:

- заяву на ім'я ректора,
- копію першої сторінки паспорту,
- особистий листок з обліку кадрів з фотокарткою, який засвідчено відділом кадрів за місцем основної роботи,
- витяг з трудової книжки,
- довідку з бухгалтерії про заробітну платню,
- засвідчену копію диплому про закінчення вищого навчального закладу із зазначенням одержаної кваліфікації спеціаліста,
- копію диплома кандидата наук,
- копію атестату доцента, с.н.с. за їх наявності,
- розгорнутий план докторської дисертації,
- список опублікованих наукових праць та винаходів,
- медичну довідку про стан здоров'я за формою № 286-у,
- ідентифікаційний код,
- одну фотокартку розміром 3x4.

ІІ. АСПІРАНТУРА

№	Спеціальність	Шифр
1	Фізика твердого тіла	01.04.07
2	Теоретичні основи інформатики та кібернетики	01.05.01
3	Математичне моделювання та обчислювальні методи	01.05.02
4	Неорганічна хімія	02.00.01
5	Управління проектами і програмами	05.13.22
6	Технічна теплофізика та промислова теплоенергетика	05.14.06
7	Залізнична колія	05.22.06
8	Рухомий склад залізниць і тяга поїздів	05.22.07
9	Електротранспорт	05.22.09
10	Експлуатація та ремонт засобів транспорту	05.22.20
11	Основи і фундаменти	05.23.02
12	Будівельні конструкції, будівлі та споруди	05.23.01
13	Будівельні матеріали та вироби	05.23.05
14	Технологія та організація промислового та цивільного будівництва	05.23.08
15	Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)	08.00.04
16	Історія філософії	09.00.05
17	Екологічна безпека	21.06.01

На підставі угод, що укладаються з аспірантом і керівником вищого навчального закладу, до аспірантури приймаються громадяни України, які мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста.

Строк навчання в аспірантурі з відривом від виробництва – 3 роки, без відриву від виробництва – 4 роки.

Особи, допущені до вступних іспитів в аспірантуру, складають три іспити за програмою вищого навчального закладу:

- спеціальну дисципліну,
- філософію,
- іноземну мову

За консультаціями звертатися на відповідні кафедри університету.

Особи, що поступають до аспірантури, подають:

- заяву на ім'я ректора,
- письмовий висновок передбачуваного наукового керівника про можливість навчання в аспірантурі,
- рекомендацію вченої ради вищого навчального закладу до вступу в аспірантуру (для випускників поточного року),
- копію першої сторінки паспорту.
- особистий листок з обліку кадрів з фотокарткою, який засвідчено відділом кадрів за місцем основної роботи,
- витяг з трудової книжки,
- довідку про заробітну платню,
- засвідчену копію диплома про закінчення вищого навчального закладу,
- посвідчення про складання кандидатських іспитів (за їх наявності),
- список опублікованих наукових праць та винаходів або реферат з обраної наукової спеціальності з рецензією передбачуваного наукового керівника,
- медичну довідку про стан здоров'я за формою № 286-у,
- ідентифікаційний код,
- одну фотокартку розміром 3×4.

Прийом документів до докторантури та аспірантури з 01.09 по 30.09 щорічно.

Вступні іспити до аспірантури з 10.10 по 30.10 щорічно.

Початок занять з 01.12 щорічно.

За інформацією звертатися:

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту,
вул. Лазаряна, 2,
м. Дніпропетровськ,
Україна,
49010.

Тел. : (056) 373-15-44 – ректор, проф. Пшінько Олександр Миколайович, приймальня;

(056) 373-15-29 – проректор з наукової роботи, проф. Мямлін Сергій Віталійович.

(056) 373-15-63 – завідувача аспірантурою та докторантурою Лахнова Ірина Анатоліївна, кімн. 320).

Інформація про спеціалізовані вчені ради університету.

В університеті працює 3 спеціалізовані вчені ради з захисту докторських та кандидатських дисертацій за спеціальностями :

- Д 08.820.01 – залізнична колія (05.22.06) та електротранспорт (05.22.09);, 05.22.12 – промисловий транспорт.

- Д08.820.02 – рухомий склад залізниць та тяга поїздів (05.22.07) і експлуатація та ремонт засобів транспорту (05.22.20); транспортні системи (05.22.01);

- К08.820.03 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Д л я н о т а т о к

Збірник наукових праць

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

№5 2014

(українською, російською та англійською мовами)

Відповідальний за випуск — В. В. Хміль

Комп'ютерне верстання — О. Ю. Зеленська

Літературна обробка — О. П. Варшавський

Формат 60 × 84¹/₈. Ум. друк. арк. 14,42. Тираж 100 пр. Зам. №_____.

**Видавництво Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна**

Адреса редакції, видавця:

вул. Лазаряна, 2, кім. 468, м. Дніпропетровськ, 49010, Україна

Тел.: +38 (056) 373-15-88

E-mail: e-lirary@b.diiit.edu.ua, ojs.diiit@gmail.com

Адреса дільниці оперативної поліграфії:

вул. Лазаряна, 2, кім. 1201, м. Дніпропетровськ, 49010, Україна

Тел.: +38 (056) 47-19-66, факс: +38 (056) 47-19-83

Сборник научных трудов

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

(АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ФИЛОСОФСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

№5 2014

(на украинском, русском и английском языках)

Ответственный за выпуск — В. В. Хмель

Компьютерная верстка — О. Ю. Зеленская

Литературная обработка — А. П. Варшавский

Формат 60 × 84¹/₈. Усл. печ. лист. 14,42. Тираж 100 пр. Зам. №_____.

**Издательство Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна**

Адрес редакции, издателя:

ул. Лазаряна, 2, ком. 468, г. Днепропетровск, 49010, Украина

Тел.: +38 (056) 373-15-88

E-mail: e-lirary@b.diiit.edu.ua, ojs.diiit@gmail.com

Адрес участка оперативной полиграфии:

ул. Лазаряна, 2, ком. 1201, г. Днепропетровск, 49010, Украина

Тел.: +38 (056) 47-19-66, факс: +38 (056) 47-19-83

Proceedings Scientific Publication

ANTROPOLOGIČNÌ VIMÌRI FÌLOSOFS'KIH DOSLÌDŽEN'

(ANTHROPOLOGICAL MEASUREMENTS OF PHILOSOPHICAL RESEARCH)

No.5 2014

(in Ukrainian, Russian and English)

Responsible for issue — V. V. Khmel

Computer makeup — O. Yu. Zelenska

Redaction — O. P. Varshavskiy

Format 60 × 84¹/₈. Conventional printed sheet 14,42. Circulation 100. Order no. _____.

Publication of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan

Address of editor and editorial office

Lazaryan St., 2, r. 468, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine

Tel.: +38 (056) 373-15-88

E-mail: e-lirary@b.diiit.edu.ua, ojs.diiit@gmail.com

Address of small offset printing office

Lazaryan St., 2, r. 1201, Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine

Tel.: +38 (056) 47-19-66, *Fax:* +38 (056) 47-19-83

СУЧАСНІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ - 2014
П'ята Міжнародна Виставка

CERTIFICATE

якості наукових публікацій
УДОСТОЄНИЙ

Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Міністерство освіти і науки України

Міністр

С. Каїт

Підстава:
показники наукометричної
бази даних Scopus
за 2013 рік

Національна академія
педагогічних наук України

Президент

В. Кремень

Україна, м. Київ

Асоціація користувачів
Української науково-освітньої
телекомунікаційної мережі «Уран»

Голова Ради

Ю. Якименко

ISSN 2227-7242 (Print), ISSN 2304-9685 (Online) Антропологічні виміри філософських досліджень. 2014. Випуск 5. 1-134.